

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

**Διαβάζοντας την ιστορική επιστημολογία
του Λουί Αλτουσέρ: Ο μόνιμα ανοιχτός
κύκλος των επιστήμων**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΛΕΚΑ ΜΠΙΟΡΝΙ

ΑΜ: 1110Μ043

ΑΘΗΝΑ, 2022

Στη μνήμη της αγαπημένης μου γιαγιάς και φίλης, Lumturi Zoto Halilaj Leka

Επιμέλεια κειμένου: Βασιλική - Έλια Μαρούλη

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	4
1. Από το αφηρημένα αφηρημένο στο συγκεκριμένα «αφηρημένο»	11
1.1. Γενική αφαίρεση και θετική αφαίρεση	11
1.2. Τεχνική και επιστημονική αφαίρεση	24
1.3. Γενικότητες (I, II, III)	38
2. Ιστορική επιστημολογία	48
2.1. Η επιστημολογική τομή	48
2.2. Ιδεολογία και επιστημονικό αντικείμενο	64
Επίλογος – Συμπεράσματα	74
Βιβλιογραφία	78
Ελληνόφωνη βιβλιογραφία	78
Αγγλόφωνη βιβλιογραφία	80
Άρθρα σε περιοδικά	80

Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας εργασίας αποτελεί η επεξεργασία και η ανάλυση της ιστορικής επιστημολογίας του Αλτουσέρ, ή όπως την αποκαλεί ο ίδιος της υλιστικής αντίληψης για την επιστημονική πρακτική. Η προβληματική του Αλτουσέρ και η επεξεργασία, άλλα και η ανάλυση του επιστημονικού φαινομένου συμπορεύεται σε πολλά σημεία με αυτό που σχηματικά έχει ονομαστεί γαλλική ιστορική επιστημολογία. Αυτή η σχολή σκέψης προσπαθεί να απαντήσει στα ερωτήματα που προέκυψαν από την ανάπτυξη των επιστημών στις αρχές του 20^{ου} αιώνα: Ποια είναι η σχέση των σύγχρονων επιστημών με τις παλαιότερες επιστημονικές θεωρίες άλλα και ποια η σχέση των επιστημών με την αντικειμενική γνώση και τη γνώση του κόσμου. Αυτή η σχολή σκέψης, όπως και ο Αλτουσέρ, ξεκινάει από το παρόν για να κατανοήσει το παρελθόν. Αποδέχεται το γεγονός της γνώσης, και συγκεκριμένα της προοδευτικής κίνησης της γνώσης, όχι όμως με μια λογική συνέχειας. Οι επιστήμες δεν προχωρούν σωρευτικά, προσθέτοντας νέες λεπτομέρειες σε ένα σταθερό παγιωμένο σώμα αιώνιων γνώσεων άλλα μέσα από ριζικές και ποιητικές ασυνέχειες. Εκεί βρίσκεται και η αντίληψη για τις επιστημολογικές τομές και ρήξεις.

Δεν μπορούμε, δηλαδή, να αναζητούμε πλέον την αξίωση για επιστημονική γνώση στο παρελθόν, καθώς η φυσική του Αριστοτέλη ή ακόμα και του Νεύτωνα είναι αδύνατον να εξηγήσουν τη σύγχρονη φυσική της σχετικότητας και της κβαντικής,¹ συνεπώς μέσα από την εκάστοτε παρούσα επιστημονική προβληματική μπορεί να εξηγηθεί το παρελθόν και όχι το αντίστροφο. Αυτή αποτελεί κεντρική θέση σε αυτή τη σχολή σκέψης. Το δεύτερο σημείο αναφοράς που συνδέει αυτή τη σχολή σκέψης με την υλιστική ιστορική επιστημολογία του Αλτουσέρ βρίσκεται στην κοινή κριτική που ασκούν τόσο στην ουσιοκρατική αντίληψη για την επιστήμη η οποία αφορά τόσο τον θετικισμό όσο και τον εμπειρισμό. Η επιστημολογία αυτή αποτελεί μια φιλοσοφία της έννοιας, όπως γράφει ο Alan D. Schrift.² Ο Αλτουσέρ επηρεασμένος από αυτή την παράδοση δεν στέκεται μόνο εκεί, αλλά συναρθρώνει τη δική

¹ Bachelard, G., (2000), *Το νέο επιστημονικό πνεύμα* (Επιμ. Μπαλτάς, Α., Μτφ. Φαράκλας, Γ.), Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, και Tiles, M., & Bachelard, G., (1999), *Επιστήμη και Αντικειμενικότητα* (Επιμ. Μπαλτάς, Α., απόδοση στα ελληνικά: Παπαχαρίσης, Σ., & Φουρτούνης, Γ.), Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

² Schrift, A.D., (2016), *Η Γαλλική φιλοσοφία στον 20^ο αιώνα: Βασικά θέματα και διανοητές* (Μτφ. Ντζούνης, Β.), Εκδόσεις Πλέθρον, σελ. 16.

του φιλοσοφία με στοιχεία από τον έργο του Μπαρούχ Σπινόζα, του Καρλ Μαρξ, και άλλων σημαντικών στοχαστών. Η προβληματική του Αλτουσέρ δεσμεύεται από το γεγονός και την προσπάθεια να αντιπροσωπεύσει τον υλισμό στη φιλοσοφική μάχη ανάμεσα στον ιδεαλισμό και τον υλισμό, έτσι όπως την κατανοεί και ίδιος ο Αλτουσέρ μέσα από την Μαρξιστική παράδοση.

Βασικές θέσεις αυτής της υλιστικής προβληματικής αποτελούν η ρήξη με την ουσιοκρατική αντίληψη για την επιστημονική πρακτική, η οποία κατά τον ίδιο εκφράζεται με διαφορετικό τρόπο αλλά με κοινές παραδοχές τόσο από τον ιδεαλισμό όσο και από τον εμπειρισμό. Συνέπεια αυτής της αντίληψης κατά τον Αλτουσέρ αποτελεί μια τελεολογική οπτική για τη διαδικασία της γνώσης, την οποία ο ίδιος προσπαθεί να αντιπαλέψει μέσα από την επεξεργασία υλιστικών θέσεων και κατηγοριών. Συνεπώς προς την αντι-ουσιοκρατική του προσπάθεια, επιχειρεί να δέσει τον υλισμό με τον νομιναλισμό, σε κάποια σημεία ρητά και σε άλλα πιο άρρητα. Σε αυτό το εγχείρημα βασικό άξονα αποτελεί η αντίληψη ότι γνωστική διαδικασία δεν συνιστά μια απλή θέαση της ουσίας του κόσμου μέσα στη σκέψη, αλλά, αντίθετα, αποτελεί μια παραγωγική διαδικασία που μετασχηματίζει ριζικά μέσα από μακροχρόνιες εργασίες τις ίδιες της έννοιες. Είναι μια διπλή σχέση ανάμεσα στην εμπειρία και στον νου. Η εμπειρία είναι πάντα εμποτισμένη με ένα ολόκληρο στρώμα αφαιρέσεων, και αφετέρου οι ίδιες οι σκέψεις μας εφόσον γεννιόμαστε και μεγαλώνουμε εντός κοινωνιών είναι εμποτισμένες από την καθημερινή εμπειρία. Αποτελεί πάγια θέση του Αλτουσέρ πως δεν μπορεί να υπάρξει καθαρή εμπειρία του καθαρού δεδομένου, ούτε όμως καθαρή θεωρία αποκομμένη από οποιαδήποτε πρακτική.

Με αυτό τον γνώμονα ξεκινάει το πρώτο μέρος αυτής τη εργασίας, επιχειρώντας την επεξεργασία και ανάλυση αυτού που μεταφορικά μπορώ να αποκαλέσω ως τον μικρόκοσμο της υλιστικής και ιστορικής επιστημολογίας του Αλτουσέρ. Ξεκινάμε λοιπόν από τον μικρόκοσμο δηλαδή την κατηγορία της αφαίρεσης για να φτάσουμε στο μακρόκοσμο της επιστημολογικής τομής. Γιατί όμως είναι σημαντικό να ξεκινήσουμε από την κατηγορία της αφαίρεσης; Κατά την γνώμη μου, αποτελεί αναγκαία πρώτη ύλη και τη βάση για να μπορέσουμε στο δεύτερο μέρος να αναπτύξουμε και να αναλύσουμε την επιστημολογική τομή και τις επιστήμες. Η βάση αυτή βρίσκεται στη θέση πως τόσο η αφαίρεση, και συγκεκριμένα η θετική αφαίρεση, αποτελεί μια παραγωγική διαδικασία όσο και οι επιστήμες και η γνωστική διαδικασία συνιστούν εξίσου μια παραγωγική διαδικασία και όχι μια διαδικασία απλής θέασης, παρατήρησης ή αναγνώρισης. Το πρώτο μέρος, λοιπόν, αποτελεί

αυτή τη λογική εννοιολογική γέφυρα. Παρουσιάζεται στο πρώτο κεφάλαιο η γενική αντίληψη που ο Αλτουσέρ βλέπει να υπάρχει για την αφαίρεση εν γένει, δηλαδή το γεγονός πως η αφαίρεση είναι μια δραστηριότητα στην οποία ο νους αφαιρεί το ουσιαστικό μέρος από την ουσία ενός εξωτερικού αντικειμένου-φαινομένου και το διακρίνει από το μη ουσιαστικό μέρος, το οποίο εμποδίζει τη γνώση του φαινομένου.

Η θετική αφαίρεση για τον Αλτουσέρ δεν αφαιρεί κάτι, αλλά έχει μια περίεργη ιδιότητα να προσθέτει τη γνώση μέσα από μια διαδικασία μετασχηματισμού και παραγωγής μιας πρώτης ύλης. Φέρνει ένα παράδειγμα το οποίο έχει ενδιαφέρον, την ίδια τη γλώσσα των ανθρώπων, η οποία συνιστά μια παραγωγική και θετική αφαίρεση, διότι δεν αφαιρεί κάτι ουσιαστικό από τους ήχους για να δομηθεί η γλώσσα, αλλά αντιθέτως μετασχηματίζει μια πρώτη ύλη, δηλαδή τον θόρυβο, και του προσθέτει το ίδιο το νόημα της γλώσσας. Συνεπώς, η πρώτη αφαίρεση που συναντά κάθε άνθρωπος αυτή της γλώσσας, συμπίπτει με τη θετική αφαίρεση ως διαδικασία παραγωγής. Από εκεί θα περάσουμε στο ερώτημα που θέτει και ο ίδιος, δηλαδή αν είμαστε ήδη πάντα εντός της αφαίρεσης, τότε ποιά διαφορά υπάρχει ανάμεσα στην αφαίρεση της γλώσσας και την επιστημονική αφαίρεση; Σε αυτό το σημείο με βάση τα κείμενα του ίδιου του Αλτουσέρ προσπαθούμε να αναλύσουμε και να κατανοήσουμε αυτή τη διάκριση μέσα από μια δεύτερη διάκριση, αυτή της τεχνικό-πρακτικής αφαίρεσης και της επιστημονικής αφαίρεσης.

Η απάντηση που δίνει Αλτουσέρ αποτελεί τόσο ποιοτικής όσο και ποσοτικής φύσης. Σχηματικά μπορούμε να πούμε ότι αυτό που διαφοροποιεί ριζικά την επιστημονική αφαίρεση από την πρακτικό-τεχνική αφαίρεση είναι πως η επιστημονική αφαίρεση στοχάζεται σε απειρία το αντικείμενο της, κάτι που δεν μπορεί να κάνει η πρακτικό-τεχνική αφαίρεση καθώς είναι αγκιστρωμένη στη γνώση των πεπερασμένων, σε τελική ανάλυση στην εμπειρική γνώση. Επιπρόσθετα η πρακτικό τεχνική αφαίρεση είναι αγκιστρωμένη στις εικόνες δηλαδή εμπειρικές αναπαραστάσεις ενώ η επιστημονική αφαίρεση κατανοεί μέσα από έννοιες τα αίτια. Με αυτό τον τρόπο, συνεπώς, φτάνουμε όλο και πιο κοντά στη γέφυρα μεταξύ του μικρόκοσμου της επιστημολογίας, που είναι η αφαίρεση, και του μακρόκοσμου, που είναι η επιστημολογική τομή. Το τρίτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους βασίζεται στην ανάλυση του τρόπου με τον οποίο λειτουργεί η επιστημονική διαδικασία, δηλαδή πώς από το αφηρημένο εντός της σκέψης μέσα από τον μετασχηματισμό μιας πρώτης ύλης που προσιδιάζει στη γνωστική διαδικασία, πηγαίνουμε στο συγκεκριμένο της επιστημονικής αφαίρεσης, δηλαδή την επιστημονική γνώση του εκάστοτε επιστημονικού

αντικειμένου. Αυτή η διαδικασία περιγράφεται μέσα από την κατηγορία που ο Αλτουσέρ ορίζει ως Γενικότητες I, Γενικότητες II, Γενικότητες III. Πώς δηλαδή οι Γενικότητες II (μέσα παραγωγής) μετασχηματίζουν τις Γενικότητες I (πρώτη ύλη) σε αυτό των Γενικοτήτων III (το τελικό προϊόν, την επιστημονική γνώση, αφαίρεση).

Εκεί εμφανίζεται και η γέφυρα για τη μεγάλη εικόνα σε σχέση με την υλιστική αντίληψη για την επιστημονική πρακτική. Ανάμεσα στις Γενικότητες I και Γενικότητες III κατά τον Αλτουσέρ υπάρχει πραγματικός μετασχηματισμός. Δηλαδή, υπάρχει ριζική και ποιοτική ασυνέχεια. Υπάρχει, δηλαδή, η επιστημολογική τομή που διακρίνει το επιστημονικό αντικείμενο από το ιδεολογικό παρελθόν. Στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας βρίσκεται και το βασικό ερώτημα που θα προσπαθήσει να επεξεργαστεί και να αναλύσει: Πώς δομείται η υλιστική-νομιναλιστική επιστημολογία του Αλτουσέρ, πώς κατανοεί την επιστημονική διαδικασία και τη σχέση αντικειμενικότητας και ιστορίας στην προοδευτική κίνηση των επιστημών; Για να αναπτύξω αυτές τις θέσεις θα χρησιμοποιήσω μια σημαντική κριτική που ασκεί ο Στάθης Ψύλλος στον Αριστείδη Μπαλτά, και πάνω σε αυτή την κριτική θα προσπαθήσω να δείξω τη διαφοροποίηση της επιστημολογίας του Αλτουσέρ τόσο από τον επιστημονικό ρεαλισμό όσο και από τη γόνιμη προβληματική του Τόμας Κουν, ώστε να αναδείξω -σύμφωνα με τον Αλτουσέρ- τη διαφοροποίηση τόσο από τον δογματισμό μιας απόλυτης Αλήθειας όσο και την απελπισία του απόλυτου σχετικισμού.

Για να διαβάσουμε την ιστορική επιστημολογία του Λουί Αλτουσέρ θα χρειαστεί να κάνουμε κάποιες «παρεκβάσεις» όπως γράφει και ο ίδιος χαρακτηριστικά. Αυτές οι «παρεκβάσεις» είναι αναγκαίες για να γίνουν κατανοητές τόσο οι έννοιες-κλειδιά όσο και οι σχέσεις μεταξύ αυτών των εννοιών στην προβληματική του Αλτουσέρ και σε τελική ανάλυση να γίνει κατανοητή η ίδια η προβληματική του. Όπως γράφει ο Αλτουσέρ, *«το γεγονός ότι η φιλοσοφία που θέλουμε να εξηγήσουμε χρειάζεται αυτή τη Μεγάλη Παρέκβαση φέρνει στον νου τους μεγάλους θαλασσοπόρους του 14^{ου}-16^{ου} αιώνα, οι οποίοι έπρεπε να διασχίσουν προς το άγνωστο το ακρότατο όριο των Μεγάλων Ηπείρων και να παρακάμψουν το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας και τον Πορθμό του Μαγγελάνου, προκειμένου να κατακτήσουν άλλες θάλασσες και άλλους κόσμους για την ανθρώπινη γνώση, προκειμένου να σταθμίσουν την έκταση της γης και να επαληθεύσουν ότι η γη είναι στρογγυλή [...] Είχαν κατακτήσει μια τελείως διαφορετική ιδέα για τον μικρό κόσμο στον οποίο κατοικούσαν. Πρέπει να*

*εγκαταλείψουμε τον κόσμο μας και να κάνουμε μια μεγάλη παρέκβαση του κόσμου για να γνωρίσουμε τον ίδιο τον κόσμο μας».*³

Η παραπάνω αναφορά είναι μια σπουδαία παρομοίωση τηρουμένων των αναλογιών, καθώς μπορούμε να δούμε στο παρόν μας τα ίχνη της. Ο ανθρώπινος πολιτισμός ετοιμάζεται ξανά για τέτοια ταξίδια άλλα αυτή τη φορά προς τις θάλασσες του διαστήματος. Το σίγουρο είναι ότι η επιστροφή στη γη θα έχει φέρει νέες γνώσεις για τον μικρό μας κόσμο. Έτσι λοιπόν και με την ιστορική επιστημολογία του Λουί Αλτουσέρ, για να τη διαβάσουμε είναι χρήσιμο να μην την εξετάσουμε αυστηρά μέσω των θέσεών της, αλλά και μέσω των θέσεων όπου αυτή η προβληματική αντιπαρατίθεται. Δηλαδή, τόσο των αρνητικών θέσεων όσο και των θετικών. Ο λόγος περί επιστήμης συνδέεται άμεσα με τον λόγο περί ιδεολογίας, και φυσικά περί της φιλοσοφίας. Μέσα από το ιδεολογικό γίνεται καλύτερα κατανοητό το επιστημονικό και το φιλοσοφικό. Και φυσικά *vice versa*, από τη ματιά της υλιστικής φιλοσοφίας θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε τις σχέσεις της ιδεαλιστικής φιλοσοφίας με το ιδεολογικό και το επιστημονικό, ώστε τέλος να μπορέσουμε να σκιαγραφήσουμε την ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στον επιστημονικό λόγο, την επιστημονική πρακτική και τις θεωρητικές και πρακτικές ιδεολογίες.

Η αντίληψη του Αλτουσέρ για τη φιλοσοφία είναι καθοριστική για τον τρόπο με τον οποίο πραγματεύεται το επιστημονικό και ιδεολογικό πεδίο. Αυτό αναδεικνύεται τόσο από τον ίδιο τον Αλτουσέρ, σε μεγάλο βαθμό, όσο και από αναλυτές του, όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Αριστείδης Μπαλτάς : *«Οι φάσεις αντίληψης του Αλτουσέρ και των μαθητών του για τη σχέση ιδεολογίας και επιστημών ήταν εξαρτημένες από τις φάσεις της αντίληψης για τη φιλοσοφία».*⁴ Ο Α. Μπαλτάς διαχωρίζει σχηματικά τις δύο φάσεις. Στην πρώτη φάση η φιλοσοφία αποτελεί τη Θεωρία της θεωρητικής πρακτικής και ειδικά της επιστημονικής πρακτικής,⁵ δηλαδή της πρακτικής εκείνης όπου παράγει αντικειμενικές γνώσεις σε σχέση με

³ Louis Pierre Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία για μη φιλοσόφους*, Μετάφραση: Τάσος Μπέτζελος, Επιμέλεια: Δέσποινα Παρασκευά-Βελουδογιάννη, Εκτός γραμμής, Νοέμβριος 2019, σελ. 85.

⁴ Αριστείδης Μπαλτάς, *Για την επιστημολογία του Λουί Αλτουσέρ: Η επιστήμη της ιστορίας μιας επιστήμης και η φυσική ως τρόπος παραγωγής*, Νήσος, Μάρτιος 2002, σελ. 44.

⁵ «Η μόνη θεωρία που είναι ικανή να εγείρει, αν όχι να θέσει το προκαταρκτικό ερώτημα που αφορά τους τίτλους αυτών των κλάδων, να υποβάλει σε κριτική την ιδεολογία σε όλες τις μεταμφιέσεις της, συμπεριλαμβανομένου της μεταμφίεσης τεχνικών πρακτικών σε επιστήμες, είναι η Θεωρία της θεωρητικής

τις άλλες θεωρητικές πρακτικές. Στη δεύτερη φάση η φιλοσοφία αποτελεί «κόμβο που συναρθρώνει μέσα στον χώρο της θεωρίας την ταξική πάλη με τις επιστήμες».⁶ Αυτή η συναρθρωση μπορούμε να πούμε ότι προσιδιάζει περισσότερο στην υλιστική φιλοσοφία και τη νέα πρακτική της φιλοσοφίας. Στην παρούσα εργασία επέλεξα να υιοθετήσω τη δεύτερη φάση για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι γιατί εκτιμώ πως στα κύρια έργα του Αλτουσέρ για την επιστημολογία και τη φιλοσοφία («Διαβάζοντας το Κεφάλαιο», «Ο Λένιν και η φιλοσοφία», «Η αυθόρμητη φιλοσοφία των επιστημών», «Στοιχεία αυτοκριτικής», το δημοσιευμένο μετά τον θάνατο του «Μύηση στη φιλοσοφία για Μη φιλοσόφους», και τα «Φιλοσοφικά»), ο ίδιος ο Αλτουσέρ φαίνεται να υιοθετεί άλλα και να υποστηρίζει με σθένος αυτή την αντίληψη. Ο δεύτερος λόγος είναι γιατί προσωπικά αντιλαμβάνομαι αυτή τη θεωρία για τη φιλοσοφία ως περισσότερη γόνιμη από την πρώτη. Μπορούμε να πούμε πως υπάρχει μια ριζοσπαστική μετατόπιση από αυτό που μπορεί να οριστεί φιλοσοφία της γνώσης σε μια θεωρία για την γνώση της φιλοσοφίας.

Το ερώτημά του γιατί και πώς μια επιστήμη αποτελεί επιστήμη, διατρέχει την ανάπτυξη της παρούσας εργασίας μέσα από την επεξεργασία της ιστορικής επιστημολογίας του Αλτουσέρ. Το ερώτημά του, δηλαδή, γιατί οι επιστήμες είναι το μόνο μέσο για να γνωρίζουμε αντικειμενικά. Αυτό το ερώτημα είναι συνδεδεμένο αναγκαία και με το ερώτημα «γιατί άλλοι σχηματισμοί συστηματικού Λόγου δεν είναι επιστήμες;» και συνεπώς δεν παράγουν αντικειμενικές γνώσεις: «Ο χώρος της θεωρίας για τη γαλλική επιστημολογική παράδοση συνίσταται από τις επιστήμες, τη φιλοσοφία και τις θεωρητικές ιδεολογίες».⁷ Το κοινό και στις τρεις αυτές θεωρητικές κατασκευές/σχηματισμούς έλλογης γνώσης είναι: Πρώτον, πως διεκδικούν μέσω του Λόγου την ιδιοποίηση του πραγματικού αντικειμένου, τόσο μέσω της ερμηνείας των φαινομένων της σκέψης, όσο και των φαινομένων της φύσης/«ύλης». Το δεύτερο κοινό σημείο είναι ότι και οι τρεις επιτελούνται εντός του νου και της σκέψης, και συνήθως αποτελούν γνώσεις αλλά διαφορετικής φύσης, κινούνται δηλαδή εντός της αφαίρεσης, όπως ορίζει τη διαδικασία (της αφαίρεσης) ο Αλτουσέρ. Για να

πρακτικής (ως προς τη διάκρισή της από την ιδεολογική πρακτική): η υλιστική διαλεκτική ή διαλεκτικός υλισμός, η σύλληψη της μαρξιστικής διαλεκτικής στην ειδοποιό διάστασή της.» Louis Pierre Althusser, *Για τον Μαρξ*, Μετάφραση. Τάσος Μπέτζελος, Εκτός Γραμμής, Αθήνα 2015, σελ. 246.

⁶ Α. Μπαλλάς, *Για την επιστημολογία του Λουί Αλτουσέρ*, σελ. 44

⁷ Αυτ. σελ. 40.

φτάσουμε στο συγκεκριμένο γατάκι που είναι μπροστά μας περνάμε πρώτα από την αφαίρεση της γλώσσας, τη συμβολική και ανεπαίσθητη αναπαράσταση.

Θα περάσουμε πρώτα από την επεξεργασία των εμμένων αποτελεσμάτων της δομής πάνω στα στοιχεία, δηλαδή να δούμε πρώτα τα «επιμέρους» στοιχεία που συγκροτούν και συγκροτούνται από τον μικρόκοσμο της επιστημολογίας του Αλτουσέρ, δηλαδή τόσο των εννοιών της αφαίρεσης και της γλώσσας όσο και τις Γενικότητες (I, II, III) ώστε να φτάσουμε στον μακρόκοσμο της επιστημολογικής τομής. Κοινό νήμα αυτής της δομικής λογικής αποτελεί η φιλοσοφική θέση του Αλτουσέρ ως νομιναλιστή, και η πεποίθηση του ότι ως υλιστές αναγκαία είμαστε νομιναλιστές.⁸ Ωστόσο, νομίζω, δεν ισχύει αναγκαία το ανάποδο, και ως παράδειγμα μπορεί να τεθεί το έργο του Τόμας Κουν «Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων», όπου ο Κουν κάνει το μεγάλο βήμα με την ιστορική στροφή και τη μετατόπιση από την Επιστήμη στις Επιστήμες. Παρόλη τη μετατόπιση και την καινοτομία που φέρει η αρχή της συμμετρικής (symmetry) ασυμμετρότητας (incommensurability)⁹ φαίνεται να ακυρώνει την έννοια της προόδου, άρα και της ειδοποιούς διαφοράς των επιστημών με άλλες έλλογες κατασκευές λόγου (Παραδειγμάτων). Εδώ ακολουθώ την ανάγνωση του Γιώργου Φουρτούνη. Συνεπώς, είναι δύσκολο να ορίσουμε σύμφωνα με την αλτουσεριανή προβληματική ότι οι θέσεις του Τόμας Κουν κατασκηνώνουν στο πεδίο του υλιστικού στρατοπέδου. Οι δύο επιστημολογίες θα αναπτυχθούν αναλυτικότερα και συγκριτικά στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας.

⁸ «Είχα διαβάσει στον Μαρξ ότι ο νομιναλισμός είναι η “βασιλική οδός” προς τον υλισμό. Για να πω την αλήθεια πιστεύω πραγματικά ότι ο νομιναλισμός είναι όχι η βασιλική οδός προς τον υλισμό, αλλά ο μόνος διανοητός στον κόσμο υλισμός», Louis Pierre Althusser, *Υπόγειο ρεύμα του υλισμού της συνάντησης*, Μετάφραση: Τάσος Μπέτζελος, Εκτός γραμμής, Μάρτιος 2018, σελ. 111.

⁹ «Αναγκάζομαι να χρησιμοποιήσω δύο όρους, τους οποίους θέλω να διακρίνω συστηματικά από εννοιολογική άποψη, οι οποίοι όμως είναι απολύτως συγγενείς ετυμολογικά στα ελληνικά: από τη μια πλευρά, την κουνιανή ασυμμετρότητα, το αντίθετό της (τον λιγότερο εν χρήσει όρο συμμετρότητα), και τα παράγωγά τους (ασύμμετρος κλπ., ως μετάφραση των αγγλικών όρων incommensurability (commensurability, incommensurable, κλπ.) και από την άλλη, τις καθημερινές αλλά τεχνικές έννοιες της συμμετρίας, της ασυμμετρίας, του συμμετρικού και του μη συμμετρικού που μεταφράζουν τις ελληνικής προέλευσης αγγλικές λέξεις symmetry, asymmetry, symmetrical κλπ. Στα ελληνικά η χρήση αυτών των όρων ως διακριτών εννοιών μπορεί να δημιουργήσει συγχύσεις, ειδικά στις περιπτώσεις που μια διατύπωση συνδυάζει όρους και από τις δύο αυτές οικογένειες λέξεων.» Γιώργος Φουρτούνης, Ετιέν Μπαλιμπάρ και η αλτουσεριανή επιστημολογία του μαρξισμού, *Κρίση*, Τεύχος 4, Φεβρουάριος 2018, σελ. 141-142.

*Δεν υπάρχει Βασιλική οδός για την επιστήμη, και στις φωτεινές κορυφές της μπορεί να φτάσουν
μόνον όσοι δεν φοβούνται τον κόπο να διασχίσουν τα δύσβατα μονοπάτια της.*

-Καρλ Μαρξ

1. Από το αφηρημένα αφηρημένο στο συγκεκριμένα «αφηρημένο»

1.1. Γενική αφαίρεση και θετική αφαίρεση

Για να αναφερθούμε σε κάτι αφηρημένο θα χρειαστεί πρώτα να δούμε ποια είναι η αντίληψή μας για αυτό που ονομάζουμε συγκεκριμένο, και το αντίστροφο. Συνήθως, αυτό που αποκαλείται συγκεκριμένο είναι κάτι το απτό, χειροπιαστό, «το πραγματικό», κάτι με υλικότητα. Με αυτό τον τρόπο βλέπουμε συχνά να το χρησιμοποιεί τόσο ο κοινός νους, όσο η ιδεαλιστική και εμπειριστική φιλοσοφία κατά τον Αλτουσέρ. Το αφηρημένο χρησιμοποιείται συχνά για κάτι που δεν έχει απτή υφή ή για κάτι που θεωρείται πως είναι ανεδαφικό προς την πρακτική εμπειρία (άυλο/αόρατο), ή με άλλους όρους, για να χρησιμοποιήσω μια φράση φιλοσοφικά πιο αυστηρά δοσμένη από την αγγλοσαξονική παράδοση, κάτι που δεν μπορεί να αναχθεί, που δεν είναι αναγώγιμο στην εμπειρία, στα εμπειρικά δεδομένα-γεγονότα, είναι αφηρημένο άρα ανόητο και άνευ νοήματος, αυτό που ονομάστηκε από τον θετικισμό ως το «κριτήριο του νοήματος».¹⁰ Η διαδικασία και τα

¹⁰ «Αν μια απόφαση δεν μπορεί, όχι μόνο στο παρόν, αλλά κατά βάση, διόλου να θεμελιωθεί μέσω ενός βιώματος, τότε δεν είναι πραγματολογικά περιεκτική. [...] Γι' αυτό λοιπόν δεν θα συνταχθούμε με την αυστηρή άποψη, αλλά θα αναγνωρίσουμε τις αποφάνσεις του προαναφερόμενου είδους ως πλήρεις νοήματος (όχι βέβαια ως ήδη αληθινές). Πλήρεις νοήματος είναι οι πραγματολογικά περιεκτικές αποφάνσεις, επειδή όντως είναι τουλάχιστον νοητό να αναγνωριστούν κάποτε ως αληθινές ή ως εσφαλμένες. Όμως όλα όσα βρίσκονται πέρα από πραγματολογικά περιεκτικό πρέπει οπωσδήποτε να θεωρηθούν ανόητα. Μια δήθεν απόφαση που κατά βάση δεν θα μπορούσε να θεμελιωθεί μέσω ενός βιώματος και επομένως δεν θα ήταν πραγματολογικά

αποτελέσματά του σκέπτεσθαι συνηθώς ονομάζονται αφηρημένα σε αντιπαράβολή με την υλική εξωτερική πραγματικότητα.

Η παραπάνω προσέγγιση είναι αρκετά αισθητηριοκρατική, τόσο για το αφηρημένο όσο και για το συγκεκριμένο. Αυτά τα δύο συνήθως πάνε μαζί σαν φιλοσοφικές κατηγορίες, αλληλο-νοηματοδοτούνται ως ο κύκλος αφηρημένου-συγκεκριμένου. Αυτή η προσέγγιση οφείλει πολλά σε αυτό που ο Αλτουσέρ έχει ονομάσει ιδεαλιστική φιλοσοφία ή εμπειριστική φιλοσοφία. Σε αυτές τις φιλοσοφίες η αφαίρεση σημαίνει πως εξάγω κάτι, δηλαδή αφαιρώ ένα μέρος (το πιο ουσιώδες συνήθως) και το ανασυγκροτώ στον νου μου μέσω του Λόγου και της γλώσσας, δηλαδή εντός του «αφηρημένου». *«Η εμπειριστική διαδικασία γνώσης έγκειται, στην πραγματικότητα, στη διεργασία του υποκειμένου που ονομάζεται αφαίρεση. Γνωρίζω σημαίνει αφαιρώ από το πραγματικό αντικείμενο την ουσία του. Η κατοχή αυτής της ουσίας από αυτό το υποκείμενο λέγεται γνώση».*¹¹ Η αφαίρεση αποτελεί τόσο διαδικασία εξαγωγής όσο και το αποτέλεσμα της, δηλαδή τη γνώση που ισούται με το συγκεκριμένο. Κατά μια έννοια παύει να είναι αφαίρεση, μετασχηματίζεται σαν το μέσο για να φτάσει το άτομο στο συγκεκριμένο, υλικό, πραγματικό ή, αν το φτάσουμε στα ακραία σημείο του ιδεαλισμού, το αφηρημένο παύει να είναι αφηρημένο και αποτελεί απλώς το λογικό (αναγκαίο) παρελθόν του συγκεκριμένου, δηλαδή το ίδιο το πραγματικό που γνωρίζει τον εαυτό του σε τελική ανάλυση. Δεν υπάρχει αφηρημένο, μόνο συγκεκριμένο. Σε τελική ανάλυση περιγράφεται η ουσιοκρατική θέση για την ταύτιση σκέψης/Λόγου και αντικειμενικής πραγματικότητας (εξωτερικής από τον νου πραγματικότητα ή Αλήθεια). Παρακάτω θα δούμε αναλυτικότερα τον συγκεκριμένο μηχανισμό. Φαίνεται πως το αφηρημένο είναι ένα μυθικό «πλάσμα» προκειμένου να δικαιολογεί τις αστοχίες της σκέψης στις διάφορες εκφράσεις της ουσιοκρατικής ιδεαλιστικής φιλοσοφίας.¹²

περιεκτική, δεν θα εξέφραζε καμία, έστω νοητή κατάσταση πραγμάτων, δηλαδή δεν θα ήταν απόφαση, αλλά απλώς συνονθύλευμα από γραμμούλες και θορύβους χωρίς νόημα.» *Επιστημολογία: κείμενα. Το κριτήριο του Νοήματος*, Επιμέλεια: Γεράσιμος Κουζέλης, Β' αναθεωρημένη έκδοση, Νήσος, Αθήνα 1997, σελ. 40, 41.

¹¹ Louis Althusser, *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*, Μεταφραστής: Δημήτρης Δημουλίδης, Ελληνικά γράμματα, Δεκέμβριος 2008, σελ. 47 και *Reading Capital*, Μεταφραστής: Ben Brewster και David Fernbach, The Complete Edition-Verso (2016).

¹² Louis Althusser, *Για τον Μαρξ*, Μετάφραση: Τάσος Μπέτζελος, Εκδόσεις εκτός γραμμής, Αθήνα, Δεκέμβριος 2015, σελ. 265-266. «Αυτή τη δεύτερη πρόταση εκφράζει ο Μαρξ όταν δηλώνει ότι η “επιστημονικά σωστή μέθοδος” εκκινεί από το αφηρημένο προκειμένου να παραχθεί το συγκεκριμένο εντός της

Ο Αλτουσέρ περιγράφει αυτή την «αυθόρμητη» εμπειρικό-ιδεαλιστική αντίληψη για το αφηρημένο-συγκεκριμένο με ένα παράδειγμα από την καθημερινότητα. *«Εκ πρώτης όψεως, η αντίδραση του κοινού νου που έχει γαλουχηθεί από την εμπειρία των πραγματικών πρακτικών του, θα είναι να πει: Καθόλου, μα καθόλου! Οτιδήποτε υπάρχει είναι συγκεκριμένο! Τι πιο συγκεκριμένο από έναν άντρα και μια γυναίκα, τι πιο συγκεκριμένο, τι πιο υλικό, από ένα κτήμα από άλογα, από ένα τρακτέρ, από ένα εργοστάσιο, από ένα εμπόρευμα, από χρήματα. Κάθε πράγμα είναι αυτό που είναι, υπάρχει προσδιορισμένο, απαρτίζεται από όλα τα μέρη του, συνυπάρχει με άπειρα άλλα πράγματα εξίσου συγκεκριμένα»*.¹³ Ωστόσο, νομίζω ότι διαβάζοντας τον Αλτουσέρ μπορούμε να δούμε ότι τίποτα δεν είναι πιο αφηρημένο από το τόσο «καθαρά» και έκδηλα συγκεκριμένο. Και ίσως τίποτα δεν είναι πιο «συγκεκριμένο» από την αφαίρεση και ειδικά την επιστημονική αφαίρεση. Αυτό φαίνεται από τις παραπομπές του στον Καρλ Μαρξ, όπου αναφέρει πως η επιστημονική πρακτική κατευθύνεται από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο και όχι το ανάποδο (όπως είναι σύνηθες να πιστεύουν όλες οι μορφές του ιδεαλισμού).¹⁴ Η αφαίρεση ωστόσο «κρατάει» κάτι από τον ιδεαλιστικό χαρακτήρα της. Δηλαδή, δεν αναφέρεται σε ολόκληρη την πραγματικότητα. Προβαίνουμε σε αφαίρεση ενός μέρους της πραγματικότητας για να εστιάσουμε την προσοχή μας σε ένα προσδιορισμένο τμήμα της πραγματικότητας. Σε αντίθεση όμως με την ιδεαλιστική αφαίρεση, που κάνει τη διάκριση ανάμεσα στο πιο «πραγματικό» μέρος της

σκέψης. Πρέπει να συλλάβουμε το ακριβές νόημα αυτής της θέσης, για να μην υποπέσουμε στις ιδεολογικές αυταπάτες με τις οποίες εξαιρετικά συχνά έχουν συνδεθεί οι ίδιες αυτές λέξεις, δηλαδή για να μη θεωρήσουμε ότι το αφηρημένο δηλώνει την ίδια τη θεωρία (επιστήμη) ενώ το συγκεκριμένο δηλώνει το πραγματικό, τις “συγκεκριμένες” πραγματικότητες των οποίων τη γνώση παράγει η θεωρητική πρακτική. Για να μην συγχέουμε δύο διαφορετικά συγκεκριμένα, αφενός το συγκεκριμένο της σκέψης, το οποίο είναι μια γνώση, και αφετέρου το συγκεκριμένο-πραγματικότητα, το οποίο είναι το αντικείμενό της».

¹³ L. Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 90.

¹⁴ Louis Pierre Althusser, *Για τον Μαρξ*, ό.π., σελ. 265. «Αυτή τη δεύτερη πρόταση εκφράζει ο Μαρξ όταν δηλώνει ότι “η επιστημονικά σωστή μέθοδος” εκκινεί από το αφηρημένο προκειμένου να παραχθεί το συγκεκριμένο εντός της σκέψης. Πρέπει να συλλάβουμε το ακριβές νόημα αυτής της θέσης, για να μην υποπέσουμε στις ιδεολογικές αυταπάτες με τις οποίες εξαιρετικά συχνά έχουν συνδεθεί οι ίδιες αυτές λέξεις, δηλαδή για να μη θεωρήσουμε ότι το αφηρημένο δηλώνει την ίδια τη θεωρία (επιστήμη) ενώ το συγκεκριμένο δηλώνει το πραγματικό, τις “συγκεκριμένες” πραγματικότητες των οποίων τη γνώση παράγει η θεωρητική πρακτική. Για να μην συγχέουμε δύο διαφορετικά συγκεκριμένα, αφενός το συγκεκριμένο της σκέψης, το οποίο είναι μια γνώση, και αφετέρου το συγκεκριμένο-πραγματικότητα, το οποίο είναι το αντικείμενό της».

πραγματικότητας, αυτό της Ουσίας σε σχέση με το πιο επιφανειακό, δηλαδή το Φαινόμενο, η υλιστική αφαίρεση αντιμετωπίζει ως διαφορετικού πεδίου και βάθους τις αφαιρέσεις του «πραγματικού αντικειμένου».

Για να γίνει πιο γλαφυρή αυτή η προσέγγιση μπορούμε να φέρουμε ένα παράδειγμα από την άμεση εμπειρία μας. Η αφαίρεση όπως την επεξεργάζεται ο Αλτουσέρ δρα κατά κάποιο τρόπο όπως η όραση μας. Όταν είμαστε σε ένα δωμάτιο και το μάτι μας τότε εστιάζει στο ένα τότε στο άλλο αντικείμενο, τότε πιο κοντά ποτέ πιο μακριά. Η αφαίρεση και κυρίως η επιστημονική αφαίρεση δρα τηρουμένων των αναλογιών όπως η εστίαση. Καμία από αυτές τις οπτικές δεν είναι πιο αληθινή από την άλλη, όμως υπάρχει διαφορά πεδίου και βάθους. Ας σκεφτούμε επίσης ένα αντικείμενο όπως μια φωτογραφία. Με διαφορετικό τρόπο την αναλύει-εξηγεί η φυσική, η χημεία, η ψυχανάλυση, η ανθρωπολογία, η κοινωνιολογία. Είναι μία ενεργητική διαδικασία. Θα δούμε αργότερα ότι αυτή η αφαίρεση έχει την «περίεργη» ικανότητα να προσθέτει κάτι στο πραγματικό αντικείμενο και όχι μόνο να αφαιρεί κάτι από αυτό.

Ο Αλτουσέρ αναφέρει σαν παράδειγμα και τον επιστήμονα, ο οποίος θα προβεί σε αφαίρεση ενός τμήματος της πραγματικότητας προκειμένου να εξετάσει και να εστιάσει την προσοχή και την έρευνά του σε ένα μέρος της πραγματικότητας. Αυτό δεν συνεπάγεται ότι το ένα υπάρχει και το άλλο παύει να υπάρχει ή ότι το ένα είναι πιο αληθινό από το άλλο. Για τον Αλτουσέρ *«μπορούμε να πούμε ότι κάθε ειδική πρακτική (εργασία, επιστημονική, ιατρική, πολιτική πάλη) προβαίνει σε αφαίρεση όλου του υπολοίπου της πραγματικότητας, για να αφοσιωθεί στον μετασχηματισμό ενός μέρους της πραγματικότητας. Αφαιρώ σημαίνει “χωρίζω” ένα μέρος της πραγματικότητας από την υπόλοιπη πραγματικότητα. Η αφαίρεση είναι καταρχάς αυτή η διαδικασία καθώς και το αποτέλεσμά της»*.¹⁵ Σε αυτό το σημείο εμφανίζονται δύο θεμελιώδεις στοιχεία της σκέψης του Αλτουσέρ, τα οποία θεωρώ πως αλληλοσυμπληρώνονται διαρκώς μέσω διαφορετικών μορφών και λεκτικών σχημάτων στο έργο του. Το πρώτο είναι αυτό που θα προσπαθήσω να συνδέσω αργότερα και με τη διαδικασία της επιστημολογικής τομής. Δεν είναι άλλο από την έννοια του μετασχηματισμού και συγκεκριμένα του μετασχηματισμού μιας προσδιορισμένης πρώτης ύλης. Κοινό σημείο σε όλες τις πρακτικές είναι η προσπάθεια και η δυνατότητα μετασχηματισμού μιας προσδιορισμένης πρώτης ύλης με συγκεκριμένα ιστορικά προσδιορισμένα μέσα/εργαλεία

¹⁵ Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 91.

παραγωγής σε ένα τελικό αποτέλεσμα/προϊόν. Ο μετασχηματισμός ορίζει και ορίζεται από την εκάστοτε πρακτική ως «διαδικασία και το αποτέλεσμα της». Το ίδιο και η πρακτική ορίζει και ορίζεται μέσα από τη διαδικασία μετασχηματισμού αλλά και από το αποτέλεσμα της. **Είναι πάντοτε ήδη και διαδικασία και αποτέλεσμα, ανάλογα το πλαίσιο και τη χρονικότητα (το πριν και το μετά της επιστημολογικής τομής).**

Το δεύτερο συνδέεται με το πρώτο, και ίσως να αποτελεί λογική συνεπαγωγή του, δηλαδή η προσέγγιση και η σύνδεση της αφαίρεσης μέσω της πρακτικής. Αυτό το σημείο είναι στρατηγικής σημασίας τόσο για την υλιστική φιλοσοφία όσο και για την ιστορική επιστημολογία. Καθώς δείχνει την ενεργητική διαδικασία τόσο της αφαίρεσης όσο και της πρακτικής, δεν δεχόμαστε παθητικά τη συγκεκριμένη πραγματικότητα, δηλαδή τη λογική δομή ή το αιτιακό υπόστρωμα του εξωτερικού κόσμου. Είναι το συγκεκριμένο αντικείμενο της σκέψης που προστίθεται -ενσωματώνεται και ταυτίζεται πάντα στη σκέψη με το πραγματικό αντικείμενο δηλαδή το πραγματικό-συγκεκριμένο.¹⁶ Δεν την αναγνωρίζω απλώς, μετασχηματίζοντας τη γνωρίζω και γνωρίζοντας τη μετασχηματίζω. Προβαίνει σε μια πρακτική της αφαίρεσης και μια «θετική αφαίρεση» της πρακτικής. Εδώ ο Αλτουσέρ υποστηρίζει πως σε αντίθεση με την ιδεαλιστική παράδοση, όπου η αφαίρεση διατηρεί το νόημά της ως διαδικασία που αναγνωρίζει κάτι από την ουσία του πραγματικού και το ανάγει στο ουσιαστικότερο μέρος του πραγματικού, ως το ίδιο το πραγματικό (εκφραστική αιτιότητα).¹⁷ **Ο Αλτουσέρ τοποθετεί τη θετική αφαίρεση όπου δεν αναγνωρίζει, άλλα μάλλον αναγνωρίζει παραγωγικά.** Ίσως καλύτερα δεν αναγνωρίζει απλώς, αλλά γνωρίζει παραγωγικά. Θα μπορούσαμε να διατηρήσουμε την έκφραση του ίδιου «θετική αφαίρεση» όπως θα μπορούσαμε εξίσου να επιλέξουμε και τον όρο παραγωγική αφαίρεση, αλλά αυτό θα μας αποπροσανατολίσει όταν φτάσουμε στις διακρίσεις των αφαιρέσεων και επεξεργαστούμε την επιστημονική αφαίρεση και την επιστημονική πρακτική ως παραγωγική διαδικασία.

¹⁶ «Η σχέση του πραγματικού με το επιστημονικό αντικείμενο δεν είναι σχέση αφαίρεσης αλλά σχέση πρόσθεσης: το νέο επιστημονικό αντικείμενο προστίθεται στο πραγματικό αντικείμενο (πάντοτε μέσα στη σκέψη) ως γνώση του. Η διαδικασία αυτής της πρόσθεσης οδηγεί στην “απορρόφηση” του επιστημονικού αντικειμένου από το πραγματικό και τελικά την αναίρεση της διάκρισης ανάμεσα στα δύο (πάντοτε μέσα στη σκέψη). Το πραγματικό αντικείμενο επειδή γνωρίζεται από το επιστημονικό, ταυτίζεται μαζί του και αναγνωρίζεται ως αυτό. Το πραγματικό αντικείμενο νοείται πλέον ως επιστημονικό αντικείμενο». Α. Μπαλτάς, *Για την επιστημολογία*, ό.π., σελ. 55.

¹⁷ Althusser, *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*, ό.π., σελ. 19.

Οπότε θα κρατήσω τον όρο «θετική αφαίρεση». Ποια είναι όμως η αξία της θετικής αφαίρεσης;

Νομίζω πως μας βοηθάει να κατανοήσουμε ότι η γνωστική διαδικασία η οποία δρα μέσω των ποικίλων αφαιρέσεων εντός της σκέψης, ενώ εξαρτάται από την άμεση εμπειρία μας και τις αισθήσεις μας δεν ταυτίζεται με αυτή. Μας βοηθάει να αποβάλλουμε τις καθηλώσεις από τον αυθόρμητο και άκρατο εμπειρισμό. Με τον ίδιο τρόπο που η επιστημολογική τομή έρχεται σε ρήξη με την ιδεολογία. Δεν είναι μια διαδικασία απλής αναγνώρισης του αληθινού και ψευδούς, αλλά η παραγωγή τους ως γνώση. Είναι παραγωγική αναγνώριση-γνώση. Για να δούμε πιο καθαρά όμως τη διάκριση της γενικής αφαίρεσης από τη θετική αφαίρεση ας δούμε ένα παράδειγμα του ίδιου του Αλτουσέρ. Η αφαίρεση μάς λέει λειτουργεί όπως «ένας χασάπης όπου διαμελίζει με τον μπαλτά του το κρέας ενός ζώου. Αν του πούμε ότι το ένα κομμάτι που κόβει αποτελεί αφαίρεση θα γελάσει και θα μας απαντήσει: κρέας είναι όπως το υπόλοιπο». Εκφράζει το όλο από το μέρος. Από την άλλη πλευρά, φέρνει επίσης ένα άλλο παράδειγμα, εκείνο των ζωγράφων και το πόσο μακριά μπορεί να φτάσει η φαντασία τους. Αναφέρει πως ο Καρτέσιος ισχυριζόταν ότι δεν μπορεί να ζωγραφιστεί κάτι πέρα από την υπάρχουσα φύση ή τα υπάρχοντα όντα. Ο Αλτουσέρ μάς λέει να σκεφτούμε έναν ζωγράφο που παίρνει το σώμα μιας γυναίκας, από ένα λιοντάρι τα νύχια του και από έναν αετό το κεφάλι του και να το ζωγραφίσουμε. Τότε θα έχουμε ένα όν που κανείς δεν έχει δει, ένα νέο όν που δεν υπάρχει, δηλαδή μια Χίμαιρα.¹⁸

Πώς μπορούμε να σκεφτούμε αυτή τη διαδικασία; Να την προσδιορίσουμε με όρους αφαίρεσης ή με όρους σύνθεσης άρα θετικής αφαίρεσης; Ο ίδιος ο Αλτουσέρ επιλέγει το δεύτερο. *«Πρόκειται για ένα αποτέλεσμα που προκύπτει από αλληπάλληλες αφαιρέσεις, εφόσον το σώμα της γυναίκας έχει “αφαιρεθεί” από την τάδε γυναίκα, το κεφάλι του αετού από τον τάδε αετό και τα νύχια από το τάδε λιοντάρι, ή από τις εικόνες τους. Και όλα αυτά προέρχονται από τη φύση, μολονότι το αποτέλεσμα δεν βρίσκεται στη φύση. **Αυτή τη φορά ο ορισμός της αφαίρεσης γίνεται θετικός, αλλά και πολύ παράδοξος. Διότι προσθέτει κάτι στη φύση χωρίς να εγκαταλείπει τη φύση. Πρόκειται για το αποτέλεσμα που έχει η εργασία της φαντασίας του ζωγράφου, η οποία δεν αρκείται να τεμαχίζει (όπως ο κρεοπώλης) άλλα***

¹⁸ Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 92.

συνθέτει»¹⁹ [Υπογράμμιση δική μου Μ.Λ.]. Αυτή η προσέγγιση της θετικής αφαίρεσης είναι στην καρδιά του πυρήνα της σκέψης του Αλτουσέρ για το πώς αντιλαμβάνεται τις επιστήμες και την επιστημονική πρακτική αλλά και τα αποτελέσματά τους, δηλαδή τις αντικειμενικές επιστημονικές γνώσεις. Θα φανούν αργότερα τόσο οι δυνατότητες όσο και τα όρια που μας επιβάλλει αυτή η προσέγγιση. Ήδη έχει αρχίσει να διαφαίνεται η επίδραση της αφαίρεσης στη γλώσσα και τον λόγο/Λόγο μας. Δεν έχουμε πάει όμως ήδη πολύ μακριά με το να εισάγουμε τις έννοιες της αφαίρεσης και της πρόσθεσης ως κάτι δεδομένο και αυτονόητο; Είναι όμως απαραίτητη/αναγκαία λογική παραδοχή για να σκεφτούμε τόσο την αφαίρεση όσο και τη θετική αφαίρεση, η αναγκαία προσδιορισμένη «πρώτη ύλη», και μέσω αυτών τις κατηγορίες του αφηρημένου-συγκεκριμένου. Όπως αναφέρει όμως ο Σπινόζα *«Οποίος έχει μια αληθής ιδέα ξέρει συγχρόνως μια αληθή ιδέα και δεν μπορεί να αμφιβάλλει για την αλήθεια του πράγματος»*.²⁰ Συνεπώς οι έννοιες της πρόσθεσης και της αφαίρεσης είναι κοινές έννοιες που έχουμε κληρονομήσει.

Για τον Αλτουσέρ οι άνθρωποι ακόμα και αν ισχυρίζονται-πιστεύουν ότι ζουν μέσα στο συγκεκριμένο, εφόσον ζουν και μεγαλώνουν εντός ιστορικών κοινωνιών που έχουν αναπτύξει γλώσσα βρίσκονται πάντα ήδη εντός της αφαίρεσης (αργότερα θα πούμε αφαίρεσης άρα ιδεολογίας). Η πρώτη και πιο γενικευμένη μορφή αφαίρεσης λοιπόν βρίσκεται εντός της γλώσσας και των λέξεων όπου αποτελεί αναπόδραστη αφαίρεση για ανθρώπους εντός κοινωνιών. Για να στηρίξει τα επιχειρήματά του ο Αλτουσέρ υιοθετεί τις αναλύσεις του Ferdinand de Saussure σχετικά με τη γλώσσα. Θεωρώ πως βρίσκει σε αυτές τις αναλύσεις ένα σύμμαχο στον νομιναλιστικό υλισμό που προσπαθεί να στοχαστεί και να περιφρουρήσει το υλιστικό του οχυρό στο πεδίο της φιλοσοφικής μάχης. Για τον Αλτουσέρ η γλώσσα είναι πρακτική μετασχηματισμού μιας πρώτης ύλης, που είναι σε κατάσταση τυχαίας αταξίας, δηλαδή χωρίς συγκροτημένη δομή (θόρυβος), σε έναν αρθρωμένο θόρυβο, δηλαδή σε αποτέλεσμα που συνιστά δομή άλλα και έλλογη/λογική κατασκευή, άρα κοντά στη ευταξία. Σύμφωνα με τα δικά του λόγια: *«Πράγματι, τι είναι άραγε μία λέξη αν όχι ένας θόρυβος, ένας αρθρωμένος θόρυβος, συνεπώς κάτι που υπάρχει μέσα στη φύση που έχει “αποσπαστεί” και άρα έχει “αφαιρεθεί” από το σύνολο των θορύβων που υπάρχουν μέσα στη*

¹⁹ Αυτ.

²⁰ Μπαρούχ Σπινόζα, *Ηθική*, Μετάφραση: Ευάγγελος Βανταράκης, Εισαγωγή Βασιλική Γρηγοροπούλου, Εκκρεμές, Μάρτιος 2009, σελ. 206, πρόταση 43.

φύση; Αυτό όμως το πράγμα που αφαιρέθηκε, δηλαδή η λέξη, έχει την ύπαρξη της αφαίρεσης μόνο και μόνο επειδή ως θόρυβος συνδυάζεται και συνδέεται με το πράγμα που δηλώνει». ²¹ Σε αυτό το σημείο φαίνονται οι θέσεις του, όπου πέρα από τη γλώσσα θα δούμε παρακάτω ότι επεκτείνονται και στην αντίληψή του για την επιστημολογία.

Η γλώσσα μέσα από τις λέξεις αποκτά συμβολική και νοηματική διάσταση, καθώς ο αρθρωμένος θόρυβος (υλικότητα) δηλώνει ένα πράγμα (σημαίνον/σημαινόμενο). Η δεύτερη θέση αφορά την αντιστοιχία των λέξεων με τα πράγματα που δηλώνουν. Για τον Αλτουσέρ η μορφή της λέξης σε σχέση με το πράγμα που δηλώνει είναι τελείως αυθαίρετη, δεν υπάρχει καμία σχέση αναγκαιότητας και ουσίας. Σε μια πρώτη ματιά δείχνει να υιοθετεί τη θεωρία του Ferdinand de Saussure για το αυθαίρετο του σημείου στη σχέση σημαίνοντος/σημαινόμενου. ²² Δηλαδή, τη θέση ότι δεν υφίσταται καμία φυσική αντιστοιχία ανάμεσα στη λέξη (ήχος), -το σημαίνον- και το πράγμα που δηλώνει (σημαινόμενο). Αυτή η προκειμένη είναι στην καρδιά της προβληματικής του Αλτουσέρ, καθώς αν αναγνωρίζαμε κάποια φυσική σύνδεση των λέξεων με τα πράγματα θα υποχωρούσαμε στην ταύτιση του αντικείμενου της σκέψης με το αντικείμενο της εξωτερικής πραγματικότητας και κατά συνέπεια στην ιδεαλιστική-ουσιοκρατική αντίληψη για τη γλώσσα και κατ' επέκταση για την επιστημονική γνώση.

Ενώ σε πρώτο επίπεδο παραπέμπει ρητά στα έργα του και κάνει αναφορές στον γλωσσολόγο Ferdinand de Saussure, θα δούμε αργότερα ότι υπάρχει η επίδραση του Σπινόζα στην υπεράσπιση αυτής της θέσης (καθώς και σε όλο το έργο του Αλτουσέρ). Θεωρώ ότι το βαθύτερο νήμα φτάνει στη σπινοζική διάκριση *ideatum* και *idea*, δηλαδή στη διάκριση μεταξύ του πράγματος και της έννοιας *«μεταξύ του σκύλου που γαβγίζει και της έννοιας του σκύλου που δεν γαβγίζει, μεταξύ του κύκλου που είναι στρογγυλός και της ιδέας του κύκλου που δεν είναι στρογγυλή»*. ²³

²¹ Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 92.

²² DE, Ferdinand de Saussure, *Μαθήματα γενικής γλωσσολογίας*, Μετάφραση: Φώτης Αποστολόπουλος, Παπαζήσης, Δεκέμβριος 1979.

²³ Louis Pierre Althusser, *Το υπόγειο ρεύμα του υλισμού της συνάντησης*, Μετάφραση: Τάσος Μπέτζελος, Εκτός γραμμής, Αθήνα 2018, σελ. 111.

Μπορεί ο Αλτουσέρ να έβλεπε σε αυτή τη διάκριση κάτι που να μοιάζει με πρωτόλεια θεωρία σημαίνοντος/σημαινόμενου. Σε κάθε περίπτωση αναγνωρίζει ως αληθές ότι ο ήχος των δομημένων λέξεων δεν έχει καμία κοινή ουσία με την ουσία του πράγματος που δηλώνει. Για παράδειγμα, η λέξη γλυκό δεν έχει καμία κοινή ουσία/ιδιότητα από τη γεύση την οποία δηλώνει, σε τελική ανάλυση δεν είναι γλυκιά. *«Κατά συνέπεια, η συντριπτική πλειονότητα των λέξεων είναι τελείως αυθαίρετη σε σχέση με τα πράγματα που δηλώνουν. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει καμία φυσική ή υλική αντιστοιχία ανάμεσα στον θόρυβο των λέξεων και το νόημα των λέξεων»*.²⁴ Πέρα από την αυθαίρετη αντιστοιχία βρίσκει γόνιμη τη θέση ότι η γλώσσα είναι ένα σύστημα διαφορών και όχι ένα σύστημα ταυτοτήτων. Ως συνεπής στον νομιναλιστικό υλισμό με αυτή τη θέση ανακαταλαμβάνει στο πεδίο των φιλοσοφικών μαχών ακόμη μια στρατηγική θέση του αντιπάλου. Βασική θέση του ιδεαλισμού σε όποια μορφή και αν εμφανίζεται είναι η ουσιοκρατική αντίληψη, η οποία είναι σε ευθεία αντιστοιχία με την έννοια της ταυτότητας ως ουσίας και της ουσίας ως ταυτότητας. Οι ιδιότητες μιας ουσίας όπως και μιας ταυτότητας πηγάζουν από τα χαρακτηριστικά σε σχέση με τον ίδιο τους τον εαυτό, δηλαδή το εάν πηγάζει από την ουσία του είναι του. Ενώ αντίθετα, για τη δομιστική γλωσσολογία *«[...] κανένα φωνολογικό στοιχείο δεν υπάρχει αφ' εαυτού, αλλά μόνο μέσω της διαφοράς που το διακρίνει και το συνδέει με τα άλλα φωνολογικά στοιχεία. [...] Άρα από αυτή την οπτική γωνία των ήχων η γλώσσα είναι μόνο ένα σύστημα διαφορών»*.²⁵

Σε τι όμως μας βοηθάει αυτή η ανάλυση, δηλαδή η προσέγγιση της γλώσσας ως πρώτης αφαίρεσης που συναντάει ο κάθε άνθρωπος; Ακόμα περισσότερο, τι δουλειά έχει μια τέτοια ανάλυση σχετικά με την ιστορική επιστημολογία του Αλτουσέρ; Κατανοώντας τη σημασία που δίνει ο Αλτουσέρ στο να αντιληφθούμε στην όσο το δυνατόν πιο «καθαρή μορφή του» τη σχέση αφηρημένου-συγκεκριμένου στην καθημερινή χρήση της γλώσσας, με αυτό τον τρόπο θα χτίσουμε μια σταθερή βάση για την πιο σύνθετη μορφή που εμφανίζει η σχέση αφηρημένου-συγκεκριμένου, δηλαδή στις επιστημονικές έννοιες και στις επιστημονικές θεωρίες και προβληματικές. Το να κατανοήσει κανείς πως μόνο μέσα από το «αφηρημένο» ο άνθρωπος μπορεί να συσχετιστεί με το συγκεκριμένο, ξεκαθαρίζει τόσο την αντίληψη μας για το «καθαρό» αφηρημένο όσο και για το «καθαρό» συγκεκριμένο. Η

²⁴ Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π. σελ. 94.

²⁵ Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 95-96.

κατανόηση αυτή με τη σειρά της μας οδηγεί στην ορθότερη λογική ανασυγκρότηση της ριζικά αντί-ουσιοκρατικής και αντί-εμπειρικό-ιδεαλιστικής επιστημολογίας όσο και της υλιστικής φιλοσοφίας του Αλτουσέρ. Ο Gaston Bachelard, ο οποίος ήταν δάσκαλος του Αλτουσέρ είχε γράψει με εξαιρετική οξύτητα για τη σχέση επιστημονικού και νομιναλισμού: *«Η τελευταία αυτή παρατήρηση αποδεικνύει σαφώς την αδράνεια της αντίληψης της ουσιοκρατίας που θα μελετήσουμε στη συνέχεια. Την προσδιορίζει αρκετά καθαρά ως ένα εμπόδιο για την κατανόηση ενός νέου φαινομένου: πόσο εντυπωσιακό είναι, πράγματι, να βλέπεις τον πάγο που δεν “περιέχει” φωτιά στην ουσία του, να πετάει πάντως σπίθες! Ας κρατήσουμε λοιπόν αυτό το παράδειγμα όπου η υπερφόρτιση σε συγκεκριμένο έρχεται να αποκρύψει την ορθή, την αφηρημένη μορφή του φαινομένου».*²⁶

Η προσέγγιση της αφαίρεσης ως θετικής αφαίρεσης, η θέση υπεράσπισης ότι η γλώσσα και οι λέξεις δεν έχουν καμία αναγκαία φυσική σχέση με τα αντικείμενα που δηλώνουν, άλλα και η υιοθέτηση της θεωρίας του Saussure πως πάρα την αυθαίρετη προέλευση του σημείου η γλώσσα ως εσωτερική δομή και τάξη, προκειμένου να παράγει καταληπτά νοήματα και να είναι και η ίδια εσωτερικά συνεκτική, και ότι επίσης αποτελεί ένα σύστημα διαφοράς όπου κανένα στοιχείο δεν υπάρχει αφ' εαυτού άλλα πάντα σε σχέση διαφοράς με όλα τα άλλα στοιχεία, αποτελούν την κύρια εννοιολογική και νοηματική γέφυρα μετάβασης για το πώς στοχάζεται ο Αλτουσέρ το αφηρημένο (Γενικότητες I) και το συγκεκριμένο (Γενικότητες III) εντός της επιστημονικής πρακτικής και θεωρίας. Πριν κάνουμε όμως αυτή τη μετάβαση είναι χρήσιμο να αναδείξουμε μια τελευταία θέση. Ο Αλτουσέρ δεν υποστηρίζει πως το συγκεκριμένο δεν υπάρχει. Υπάρχει πάντα εντός αφηρημένων σχέσεων όπως της γλώσσας και του δικαίου. Για να το υποστηρίξει φέρνει το παράδειγμα του «συγκεκριμένου» που δεν διαμεσολαβείται από τη γλώσσα και τον Λόγο άλλα είναι σε ευθεία, «καθαρή» επαφή με το πραγματικό, μέσω της σωματικής δράσης. Όπως, για παράδειγμα, ένας εργάτης όπου επιτελεί μια «συγκεκριμένη» εργασία σε ένα συγκεκριμένο μηχάνημα ή δύο εραστές που συνουσιάζονται.

Για τον Αλτουσέρ αυτή η ιδιοποίηση του συγκεκριμένου μηχανήματος από τον εργάτη και του συγκεκριμένου σώματος από τους εραστές περνάει τόσο από ένα ολόκληρο υπόστρωμα αφηρημένων σχέσεων και κοινωνικών πολιτισμικών κανόνων, όσο και των

²⁶ Gaston Bachelard, *Η Μόρφωση του επιστημονικού πνεύματος*, Μετάφραση/επιμέλεια: Γεράσιμος Κουζέλης, Νήσος, Δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα 1997.

σχέσεων παραγωγής όπου υπάρχουν εκεί πριν από τον εργάτη και μαζί με αυτόν, καθώς εκατομμύρια άλλοι εργάτες αναπαράγουν τις ίδιες «αφηρημένες» κινήσεις. Το ίδιο ισχύει και για τους εραστές, καθώς μπορεί τα σώματα να μιλούν τη γλώσσα του συγκεκριμένου, όμως πριν και κατά τη διάρκεια της πράξης, είναι «εμποτισμένα» από ένα στρώμα «αφηρημένων» πολιτισμικών σχέσεων που προσδιορίζουν τη σωματική ιδιοποίηση, όπως για παράδειγμα η θρησκεία, ο γάμος, η μονογαμία, ο τρόπος του φλερτ, η ετερόφυλη κανονικότητα των ερωτικών σχέσεων, ακόμα και οι «αφαιρέσεις» του χρήματος στον αγοραίο έρωτα. Συνεπώς, δύο είναι τα συμπεράσματα του Αλτουσέρ. Πρώτον: «Εδώ βρίσκεται “ο διαλεκτικός” κύκλος αφηρημένου-συγκεκριμένου. Δεν υπάρχει αφαίρεση χωρίς την ύπαρξη του συγκεκριμένου. Όμως οι άνθρωποι δεν μπορούν να διατηρούν κοινωνική σχέση με το συγκεκριμένο παρά μόνο διαμέσου των αφηρημένων κανόνων της γλώσσας και του δικαίου».²⁷ Δεύτερον: «Η αφαίρεση δεν έγκειται στον χωρισμό ενός μέρους που ανήκει στο συγκεκριμένο όλον. Η αφαίρεση συνδέεται με το συγκεκριμένο και προέρχεται από αυτό με έναν τρόπο που μπορεί να ποικίλει (η γλώσσα δεν “αφαιρείται” από το συγκεκριμένο όπως το δίκαιο ή όπως οι αφηρημένες κινήσεις κάθε πρακτικής). Εντούτοις, το ιδιαίζον γνώρισμά της έγκειται στο ότι είναι κάτι διαφορετικό από ένα μέρος του συγκεκριμένου, εφόσον προσθέτει κάτι στο συγκεκριμένο. Τι προσθέτει; Τη γενικότητα μιας σχέσης (γλωσσικής, νομικής, κοινωνικής, ιδεολογικής) που αφορά το συγκεκριμένο. Η μάλλον: αυτή η σχέση κυριαρχεί επί του συγκεκριμένου εν αγνοία του, και αυτή ακριβώς συγκροτεί το συγκεκριμένο ως συγκεκριμένο».²⁸

Σε αυτό το σημείο αναδύεται κάτι που φαινομενικά μοιάζει παράδοξο, αν όχι λογοπαίγνιο. Το συγκεκριμένο μπορεί να ιδωθεί ως συγκεκριμένο μέσω των αφηρημένων γενικών κανόνων και σχέσεων της γλώσσας και του δικαίου. Δηλαδή, μόνο ως συσχέτιση με το «αφηρημένο» και μέσω του αφηρημένου μπορούμε να προσδιορίσουμε το συγκεκριμένο που δηλώνει η γλώσσα. Συμβαίνει όμως και το παράδοξο του να κατανοούμε το αφηρημένο μέσα από την εκάστοτε συγκεκριμένη δράση/κίνηση ή πρακτική. Από αυτή τη διαδικασία είναι ορατό πως η ίδια η γλώσσα έχει διπλή κίνηση. Από τη μία μπορεί να λειτουργήσει και να δηλώσει το πιο συγκεκριμένο πράγμα, αρκεί όμως μια διαφορετική χρήση και πλαίσιο ώστε να δηλωθεί κάτι το οποίο είναι γενικό και σχετίζεται με πιο αφηρημένα νοήματα ή προσδιορισμούς.

²⁷ Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 108.

²⁸ Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 103.

Ένα προσωπικό βιωματικό παράδειγμα είναι σε σχέση με τον προσδιορισμό των λέξεων «δεξιά» και «αριστερά», όχι με την πολιτική τους χρήση αλλά με το πώς προσανατολιζόμαστε στον χώρο. Αυτές οι λέξεις εμπεριέχουν αυτή τη διπλή κίνηση και λειτουργία. Δεν αναφέρομαι τόσο στην ετυμολογία των λέξεων όσο στη νοηματική κατανόηση. Ως παιδί είχα αναρωτηθεί που θα πήγαινα αν ήθελα να φτάσω στον προορισμό «δεξιά». Αν δεν έγραφα μόνο με το δεξί χέρι και είχα μάθει να γράφω από μικρός και με τα δύο χέρια ποιο σημείο αναφοράς θα μπορούσα να χρησιμοποιήσω για να προσανατολιζόμαι στον δρόμο; (Μα φυσικά το χέρι που κάνουμε το σταυρό μας, αν είχα μάθει να τον κάνω). Και το αμέσως επόμενο πλήγμα ήταν όταν έρχεσαι πρόσωπο με πρόσωπο με έναν άλλο άνθρωπο όπου εκεί το «δεξιά» του είναι αριστερά σου και το «αριστερά» του είναι δεξιά σου (όπως στον καθρέφτη που ο άλλος είσαι εσύ).

Μέσα από αυτό το απλό, ίσως παιδικό, παράδειγμα μπορώ να κατανοήσω τη λειτουργία της γλώσσας όπως την προσδιορίζει ο Αλτουσέρ. Από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο και από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο, πάντα εντός της σκέψης. Αν ως παιδιά δεν μάθουμε πρώτα μέσω της πρακτικής να κρατάμε ένα μαρκαδόρο και να ξεασκούμαστε στη μουτζούρα και την πρακτική της γραφής, θα μας ήταν σχεδόν αδύνατο να ξεχωρίσουμε νοητικά το δεξιά και το αριστερά. Το δεξιά και το αριστερά είναι ό,τι πιο συγκεκριμένο αν υπάρχει ένας σχετικά σταθερός νοηματικός άξονας/πλαίσιο που σε προσανατολίζει για να διακρίνεις μέσα από το αφηρημένο το πιο άμεσα συγκεκριμένο. Δηλαδή, μια συγκροτημένη νοηματική δομή. Αλλά αυτός ο άξονας ή το σημείο αναφοράς πολλές φορές κρέμεται από μία κλωστή. Σε τελική ανάλυση το αφηρημένο και το συγκεκριμένο είναι μόνο μέσα στη θεωρία και στη σκέψη και πάντα μέσα σε σύνολο αφαιρέσεων και πάντα σε σχέση με αυτό. Κάτι είναι αφηρημένο και συγκεκριμένο σε ένα δεδομένο δοσμένο και προσδιορισμένο σύνολο ιστορικών σχέσεων αλλά και επιστημονικών σχέσεων. Σε τελική ανάλυση εντός μιας συγκροτημένης και καθορισμένης δόμης.

Αν όντως οι άνθρωποι όχι μόνο γεννιούνται εντός της αφαίρεσης, αλλά ο μόνος τρόπος να ιδιοποιηθούν το συγκεκριμένο ως τέτοιο, δηλαδή ως κοινωνικό συγκεκριμένο που διέπεται από κάποιες γενικές σχέσεις και κανόνες, τότε με ποιο τρόπο η επιστημονική γνώση αποτελεί αντικειμενική γνώση και όχι μια παραπλάνηση της γλώσσας; Σε τι διαφέρουν οι λέξεις ως σύστημα αφηρημένων σχέσεων και οι επιστημονικές αφαιρέσεις ως σύστημα και δομή εννοιολογικών σχέσεων; Πέρα όμως από την άσκηση της επιστημονικής πρακτικής και μέσα από τη μεσολάβηση των εννοιών και του Λόγου τίθεται και το ερώτημα: Τι

διαφορετικό έχει η επιστημονική αφαίρεση από αφαιρέσεις άλλων κατασκευών λογού; Σε αυτό το σημείο θα αναλύσουμε τόσο την τεχνικό-πρακτική προ-επιστημονική γνώση όσο και την επιστημονική γνώση. Για να επιτευχθεί το εγχείρημα αυτό θα πρέπει να όμως να εισάγουμε και να αναπτύξουμε βασικές έννοιες της αλτουσεριανής προβληματικής, όπως είναι η έννοια της πρακτικής, της επιστήμη ως παραγωγικής διαδικασίας και όχι θεωρησιακής/ενατενιστικής, σύμφωνα με την αντίληψη της ιδεαλιστικής/εμπειριστικής παράδοσης, και τέλος την έννοια των «Γενικοτήτων» όπου επίσης αντιμάχεται την ιδεαλιστική αντίληψη του «καθαρού δεδομένου».²⁹

Μέσω αυτών των εννοιών θα οδηγηθούμε στον πυρήνα της προβληματικής του Αλτουσέρ, δηλαδή στη μεγάλη εικόνα της επιστημονικής κίνησης στην ιστορική επιστημολογία όπου οι επιστήμες γεννιούνται όχι από μια σωρευτική διαδικασία γνώσης,³⁰ άλλα μέσα από παραγωγή νέων δομών ορθολογικότητας (προβληματικών), διαδικασία που ονομάζεται επιστημολογική τομή. Η τομή δεν αποτελεί μόνο ρήξη με το ιδεολογικό παρελθόν, είναι εξ ολοκλήρου αλλαγή εδάφους. Η τομή είναι ιστορική και αντικειμενική. Η σύνδεση ιστορικότητας και αντικειμενικότητας θα αποτελέσει συνδυαστικό κρίκο στην κατανόηση των κύριων επιχειρημάτων τόσο της ιστορικής επιστημολογίας όσο και της υλιστικής φιλοσοφίας του Αλτουσέρ. Εκεί συμπυκνώνεται το κύριο ερώτημα της παρούσας εργασίας, δηλαδή γιατί οι ουσιολογικές προσεγγίσεις της Επιστήμης αποτελούν για τον Αλτουσέρ ισάξια μορφής δόγματα, όπως ακριβώς και οι θρησκείες, ενώ ο νομιναλισμός είναι μια γόνιμη φιλοσοφική βάση ή καλύτερα το γόνιμο έδαφος για να ανθίσουν οι

²⁹ “[...] shall then be treating it in an empiricist fashion. In the two interpretations - dogmatic and empiricist - we will have a false idea of science, because we will consider the knowledge of reality to be the knowledge of a pure given, whereas knowledge is, on the contrary, a complex process of production of knowledges. The idea we have of science is decisive for Marxist science itself. If we have a dogmatic conception, we will do nothing to develop it, we will indefinitely repeat its results, and not only will the science not progress, it will wither. If we have an empiricist conception we risk being equally incapable of making the science progress, since we will be blind to the nature of the real process of the production of knowledges and will remain in the wake of facts and events - in the wake that is to say, lagging behind. If, on the contrary, we have a correct idea of science, of its nature, of the conditions of the production of knowledges, then we can develop it, give it the life that is its right, and in the absence of which it would no longer be a science but a dead, fixed dogma.” Louis Pierre Althusser, *Philosophy and the Spontaneous Philosophy of the Scientists & Other Essays*, Μετάφραση/επιμέλεια: Gregory Elliot, Verso, London - New York (1997), σελ. 15.

³⁰ James Ladyman, *Τι είναι η φιλοσοφία της επιστήμης*, μετάφραση Γιώργος Μαραγκός, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2016, σελ. 176-177.

επιστημονικές γνώσεις; Γιατί και πώς η υλιστική φιλοσοφία που επεξεργάστηκε ο Αλτουσέρ λειτουργεί επικουρικά στη διαδικασία της επιστημονικής πρακτικής; Σε τελική ανάλυση πώς από τη γενική αφαίρεση της γλώσσας ιδωμένης ως θετικής αφαίρεσης περνάμε στην επιστημονική αφαίρεση;

1.2. Τεχνική και επιστημονική αφαίρεση

Από την παραπάνω ανάλυση για την αφαίρεση προκύπτουν σε μεγάλο βαθμό οι κύριες φιλοσοφικές θέσεις άλλα και οι επιστημολογικές έννοιες που θα αναπτυχθούν παρακάτω. Πέρα όμως από το σχεδιάσμα της κεντρικής λογικής που διέπει τόσο το πρώιμο όσο και το ύστερο έργο του Αλτουσέρ, είναι απαραίτητο να γίνει παρουσίαση και ανάπτυξη των λεπτομερών στοιχείων που δομούν το βάθος και τον σύνθετο χαρακτήρα του έργου του. Για να μπορέσουμε να απαντήσουμε στο ερώτημά του γιατί οι σημερινές επιστήμες είναι επιστήμες και γιατί διαφοροποιούνται από την ιδεολογία και άλλα είδη θεωρητικού λόγου όπως η φιλοσοφία, και πριν φτάσουμε στην επιστημονική επερέτωση από την οποία προκύπτει το επιστημονικό συμβάν που ο Gaston Bachelard κατέδειξε δηλαδή την «επιστημολογική τομή»,³¹ θα πρέπει να περάσουμε από κάποιες άλλες βασικές έννοιες. Αυτό το πέραςμα θα γίνει μέσα από τη διάκριση της τεχνικής αφαίρεσης που κατά μία άποψη προσιδιάζει στην εμπειρική επαγωγική γνώση και τεχνογνωσία κυρίως μέσω των εικόνων της «εμπειρίας». Αυτή η μορφή γνώσης προσιδιάζει περισσότερο στην ιδεολογική αναγνώριση ως παραγνώριση και όχι στην επιστημονική γνώση. Αυτό συμβαίνει όχι γιατί ο εμπειρισμός είναι «καθαρός», δηλαδή η γνώση αυτή προέρχεται από τις άμεσες εικόνες της εμπειρικής επαληθεύσεις, αλλά γιατί υπάρχει η συνειδητή ή ασυνείδητη αντίληψη ότι η γνώση προέρχεται από την επαφή με τα «καθαρά δεδομένα», με την «καθαρή» εμπειρία. Η

³¹ «Θα αρχίσουμε την έρευνά μας δίνοντας τον χαρακτήρα του εμποδίου και δείχνοντας ότι υπάρχει ρήξη και όχι συνέχεια ανάμεσα στην παρατήρηση και το πείραμα». Gaston Bachelard, *Η μόρφωση του επιστημονικού πνεύματος, Το επιστημονικό εμπόδιο*, Επιμέλεια: Γεράσιμος Κουζέλης, Νήσος, Β' αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα 1977, σελ. 114.

Mary Tiles, Μπασελάρ, *Επιστήμη και Αντικειμενικότητα*, Απόδοση στα ελληνικά: Σπύρος Παπαχαρίσης, Γιώργος Φουρτούνης, Επιμέλεια: Αριστείδης Μπαλτάς, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1999, σελ. 15.

απουσία αποδεικτικής αιτιολόγησης στο συγκεκριμένο επίπεδο αφαίρεσης ενισχύει την εμπειριστική αντίληψη και πρακτική της γνώσης.

Αυτό είναι το ένα σκέλος της τεχνικής αφαίρεσης και συνεπώς της γνώσης που παράγει. Αυτή η γνώση μέσω της τεχνογνωσίας και των πρακτικών της στους διάφορους τομείς της κοινωνίας επιβεβαιώνεται από τα αποτελέσματα των πρακτικών της χωρίς όμως να υπάρχει αυτό που προσδίδει στην επιστημονική αφαίρεση τον ειδοποιο χαρακτήρα της σε σχέση με την τεχνική αφαίρεση, δηλαδή η διαδικασία της επιστημονικής απόδειξης. Ο Αλτουσέρ ωστόσο πέρα από το να φωτίσει τους μηχανισμούς της εκάστοτε αφαίρεσης, δεν προβαίνει σε μια διάκριση «απόλυτης» ανωτερότητας της επιστημονικής αφαίρεσης έναντι της τεχνικής αφαίρεσης. Αντίθετα, ισχυρίζεται ότι η τεχνική γνώση όχι μόνο προηγείται της επιστημονικής γνώσης αλλά και ότι η επιστημονική γνώση θα ήταν αδύνατη χωρίς αυτό το παράδοξο. Με τον ίδιο τρόπο όπως οι επιστήμες γίνονται επιστήμες μέσα από τη διπλή κίνησή τους, μέσα από τον ορίζοντα της ιδεολογίας, ο ορίζοντας αυτός συνιστά το περίεργο έδαφος στο οποίο οι επιστήμες πατάνε προκειμένου να το εγκαταλείψουν και να τοποθετήσουν τα νέα σύνορα και να τοποθετηθούν σε νέο έδαφος. Η κριτική επερώτηση των επιστημών, ενώ προσιδιάζει στη θετική αφαίρεση με τη σημασία ότι παράγει τον εαυτό της μέσα από τη νέα γνώση, ταυτόχρονα δείχνει πως ενώ δεν είναι πλέον ιδεολογία έχει ιδεολογική «προέλευση». Η ιδεολογία προηγείται με έναν παράδοξο τρόπο όπως ακριβώς και η τεχνική γνώση προηγείται της επιστημονικής αφαίρεσης και γνώσης. Αυτό συμβαίνει όμως μόνο εξ αντιδιαστολής, μόνο από το παρόν της επιστημονικής αφαίρεσης και των επιστημών μπορεί να γίνει ορατή αυτή η παράδοξη λογική και η ιστορική προτεραιότητα.³²

Αυτό το αναφέρει και ο ίδιος ο Αλτουσέρ με γλαφυρό τρόπο: *«Διότι διατηρώ πάντα πρακτικές σχέσεις με τα πράγματα τα κατεργάζομαι, και πρέπει να τα κατεργάζομαι για να τα γνωρίζω. Και όταν τα κατεργάζομαι έχω πάντοτε μέσα στο κεφάλι μου ιδέες, όπου αναμειγνύονται με δυσδιάκριτο τρόπο η γνώση και η ιδεολογία, και αυτή η ιδεολογική σχέση*

³² «Όπως είδαμε πολύ πριν την έλευση των “καθαρών μαθηματικών” γνώριζαν τι να κάνουν για να εκτελούν μαθηματικές πράξεις και να επιτυγχάνουν αποτελέσματα, όχι μόνο στον υπολογισμό και τη μέτρηση αλλά επίσης στην αρχιτεκτονική, την υδραυλική τη ναυσιπλοΐα και τον οπλισμό. Γνώριζαν τι να κάνουν για να εκτελούν πράξεις φυσικής, στατικής και δυναμικής, για να μετακινούν τεράστιες μάζες σε μεγάλες αποστάσεις, για να εκσφενδονίζουν βλήματα από “μηχανές” καθώς και για να εκτελούν πράξεις οπτικής και πράξεις χημείας και ασφαλώς όλες τις αγρονομικές διεργασίες που απαιτούνται για την καλλιέργεια και την κτηνοτροφία». Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 108.

αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της εργασίας μου και της έρευνάς μου, και της ανακάλυψής μου, εφόσον πάντοτε “πλαισιώνε” τη γνώση μου. **Συνεπώς δεν υπάρχει καθαρή “εμπειρική” γνώση, μόνο εξ αντιδιαστολής μπορούμε να κάνουμε λόγο για “εμπειρική” γνώση, προκειμένου να καταδειχθεί το ιδιαίζον γνώρισμα της επιστημονικής γνώσης, η διαφορά με την τεχνική-πρακτική γνώση»**³³ [Υπογράμμιση δική μου Μ.Α]. Ελπίζω να μου συγχωρεθεί η χρήση αυτού του μεγάλου σε έκταση αποσπάσματος, όμως το θεωρώ από τα πιο σημαντικά σε σχέση με το θέμα της παρούσας εργασίας και τη σκέψη του Αλτουσέρ. Είναι συγκλονιστικά περιεκτικό σε νοήματα και έννοιες. Τονίζεται πως όχι μόνο διατηρώ σχέσεις με τα «πράγματα» που κατεργάζομαι αλλά επίσης ότι είναι πρακτικές. Πρακτικές με την έννοια του μετασχηματισμού. Αποκτά τόσο η «εν γένει» πρακτική όσο και η επιστημονική πρακτική την υλικότητα που της προσιδιάζει και όχι μια μηχανιστική υλικότητα που ανάγει τη σκέψη στα φαινόμενα της ύλης. Είναι στρατηγικής σημασίας καθώς ταυτόχρονα ασκεί διπλή κριτική τόσο στις αντιλήψεις που αναγάγουν την ύλη στο πνεύμα όσο και στους υλισμούς που ασυνείδητα, τις πιο πολλές φορές, υποκύπτουν στην απλή αντιστροφή των όρων, θεωρώντας ότι έτσι έχουν ξεμπερδέψει με τη μεταφυσική και τον ιδεαλισμό, και ανάγουν τη σκέψη στην ύλη.³⁴

Επίσης συναρθρώνονται τόσο οι βασικές υλιστικές θέσεις όσο και οι επιστημολογικές έννοιες του Αλτουσέρ. Για να μπορέσω να γνωρίσω και να αποκτήσω είτε την πρακτικό-τεχνική είτε την επιστημονική αφαίρεση, απαραίτητη προϋπόθεση και όρος αποτελεί να ασκώ εργασία πάνω στα αντικείμενα της φύσης και στα αντικείμενα της σκέψης. Το να ασκώ εργασία συνεπάγεται μια μορφή μετασχηματισμού που συντελείται σε μια πρώτη ύλη, το να μετασχηματίζω όμως έχει ως βασική προϋπόθεση το να κατέχω μέσα παραγωγής μέσω των οποίων μετασχηματίζω την πρώτη ύλη σε μια τελική αφαίρεση. Τα πρώτα μέσα παραγωγής είναι η ενέργειά μας και η πρακτική εργασία του σώματός μας, άρα σε τελική ανάλυση η ίδια η πρακτική. Η πρακτική από τη δική της πλευρά ασκείται πάντοτε ήδη εντός «αφηρημένων σχέσεων» εξ ου και η φράση του Αλτουσέρ «και όταν κατεργάζομαι έχω πάντοτε ιδέες στο κεφάλι μου». Αυτές οι ιδέες είναι οι πολιτισμικά και ιστορικά καθορισμένες σε προσδιορισμένες κοινωνικές πρακτικές.

³³ Αυτ., σελ. 110.

³⁴ Warren Montag, *Σπινόζα: πολιτική χωρίς υπερβατικότητα*, Μετάφραση: Θανάσης Καρακούσης, Πλέθρον, Δεκέμβριος 2021, σελ. 14-15.

Είναι οι παγιωμένες αναγκαία αφηρημένες σχέσεις του δικαίου, της θρησκείας, της ηθικής, του τρόπου παραγωγής (Γενικότητες Ι). Το επιχείρημα ότι πάντα έχω ιδέες στο κεφάλι μου εκτιμώ πως σε ένα πρώτο επίπεδο εναντιώνεται στο υλιστικό μηχανικιστικό αναγωγισμό που στη γραφή του Αλτουσέρ δεν αποτελεί υλισμό και σε ένα δεύτερο επίπεδο αντανακλά την ιδεαλιστική/εμπειριστική ιδεολογική αντίληψη για τη γνώση, που σε τελική ανάλυση αποτελεί απλώς ανάλογο κλειστό και νεκρό δόγμα θρησκευτικού μύθου, δηλαδή μια ουσιοκρατική αντίληψη για την Αλήθεια που αν είναι ουσιοκρατική είναι Αλήθεια Απόλυτη, συνεπώς εμφανίζεται το διπλό τέλος τόσο της εκπλήρωσης ενός προκαθορισμένου σκοπού όσο και το τέλος της ίδιας της διαδικασίας γνώσης.³⁵ Έτσι συνδέεται η ουσιοκρατική αντίληψη με το θρησκευτικό δόγμα σε αντιδιαστολή με την ανοικτότητα των επιστημών που δηλώνεται μέσα από την πρόοδο και προσιδιάζει στον νομιναλισμό και τον υλισμό, δηλαδή σε τελική ανάλυση μια διαδικασία χωρίς τέλος.³⁶ Η υιοθέτηση αυτών των φιλοσοφικών θέσεων και επιστημολογικών εννοιών οδηγεί στο να αντιληφθούμε τη γνώση ως μια παραγωγική διαδικασία και όχι ως εκφραστική ή ενατενιστική. Η γνώση ως διαδικασία παραγωγής ενισχύει την επιχειρηματολογία πως η πρακτική και ο μετασχηματισμός αλληλοσυνδέονται και αλληλο-προσδιορίζονται εντός της προβληματικής του Αλτουσέρ. Στην προβληματική του Αλτουσέρ, αν δεχτούμε την επιστημονική πρόοδο δεχόμαστε μαζί και την ανοικτότητα των επιστημών. Εκτιμώ ότι είμαστε σε θέση να ισχυριστούμε πως ισχύει και το αντίστροφο, ότι μόνο αν δεχτούμε την ανοικτότητα των επιστημών μπορούμε να σκεφτούμε και να κατανοήσουμε την έννοια της προόδου (της γνώσης) που είναι λογικά και αναγκαία συνδεδεμένη με τις επιστήμες. Μέσα από αυτή την αντίληψη της αλτουσεριανής προβληματικής μόνο ως διαδικασία παραγωγής μπορούν να κατανοηθούν οι επιστημονικές γνώσεις. Αυτό συνιστά μια μη ιδεολογική σύλληψη των επιστημονικών γνώσεων. Σύμφωνα

³⁵ Althusser, *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*, ό.π., σελ. 46, 47, 48 και σελ. 61. «Είμαστε έτσι αναγκασμένοι να απορρίψουμε κάθε τελεολογία του ορθού λόγου και να νοήσουμε την ιστορική σχέση του αποτελέσματος και των προϋποθέσεων του ως σχέση παραγωγής, και όχι έκφρασης, πράγμα που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε με ένα όρο που συγκρούεται με το σύστημα των κλασικών κατηγοριών και επιβάλλει την αντικατάστασή τους, σχέση αναγκαία τυχαιότητας».

³⁶ «Ο επιστημονικά πάντοτε ατελής χαρακτήρας της επιστημονικής γνώσης του πραγματικού αντικειμένου μιας επιστήμης προβάλλει το μόνιμο αίτημα του εμπλουτισμού της γνώσης αυτής. Το γεγονός της γέννησης μιας επιστήμης ενέχει την απαίτηση της επ' άπειρον κίνησης της επιστήμης αυτής». Α. Μπαλτάς, *Για την Επιστημολογία*, ό.π., σελ. 61.

με τον Αλτουσέρ, εκεί που συνυφαίνονται ιστορικότητα και αντικειμενικότητα αποκρυσταλλώνεται με ποιους όρους μπορούμε να στοχαστούμε την πρόοδο των γνώσεων.

Σε αυτό το σημείο φαίνεται όλο και πιο καθαρά η δομική λογική της προβληματικής του Αλτουσέρ, είδαμε στην αρχή πώς στοχάστηκε τη γενική αφαίρεση και τη χρήση του όρου θετική αφαίρεση, καθώς αποϊδεαλιστικοποιεί την παγιωμένη αντίληψη που θέλει το αφηρημένο να είναι η «άυλη θεωρία» και το συγκεκριμένο να είναι η ενεργή «εξωτερική» πραγματικότητα, θέση η οποία επεκτείνεται και στην αντίληψη για την επιστημονική αφαίρεση. Η γνώση ως παραγωγική διαδικασία προσιδιάζει με την έννοια της θετικής αφαίρεσης καθώς δεν αναγνωρίζει απλώς άλλα προσθέτει στην ίδια την πραγματικότητα τη δομή της και την τάξη της. Η επιστημονική αφαίρεση όπως και η θετική αφαίρεση γνωρίζουν παράγοντας και παράγουν γνωρίζοντας. Το ίδιο και η τεχνική αφαίρεση. Σε τι λοιπόν διαφέρει η θετική αφαίρεση από την τεχνική αφαίρεση και σε τι διαφέρει η θετική αφαίρεση από την επιστημονική αφαίρεση; Πριν προσπαθήσουμε να επεξεργαστούμε αυτό το ερώτημα όμως να σημειώσουμε κάτι που θα φανεί χρήσιμο στον ορισμό που δίνει ο Αλτουσέρ στην επιστημονική αφαίρεση και την επιστημονική γνώση. Είναι οι σπινοζικοί επηρεασμοί σχετικά με τη σκέψη του Αλτουσέρ.

Σε αντίθεση με την τεχνική γνώση/αφαίρεση, η οποία από την οπτική της επιστημονικής γνώσης συνιστά εμπειρική καθώς γνωρίζει ότι δίνεται με απεικονιστική μορφή, δηλαδή είναι μια γνώση που αποκτάται μέσα από την τριβή και την επανάληψη, μέσω της επαγωγής πεπερασμένων περιπτώσεων (τους επηρεασμούς του σώματος έχει γράψει ο Σπινόζα: *«το πρώτο είδος γνώσεις είναι εκείνο που προέρχεται από συναντήσεις με τον εξωτερικό κόσμο. Σε αυτές τις συναντήσεις αντιστοιχούν εικόνες, δηλαδή ίχνη, σωματικές τροποποιήσεις. Στις σωματικές εικόνες αντιστοιχούν ιδέες εικόνων. [...] Η ιδέα της φαντασίας είναι μια ιδέα της συνάντησης ανάμεσα στον εξωτερικό κόσμο και το σώμα μου -και όχι της πραγματικής δομής του εξωτερικού κόσμου.»* (ο άνθρωπος που καίγεται πλησιάζοντας το χέρι του στη φωτιά δεν συνάγει από αυτό μια ισάκριβη γνώση του τι είναι φωτιά),³⁷ ενώ η

³⁷ «Παρομοίως, όταν κοιτάζουμε τον ήλιο φανταζόμαστε πως απέχει από εμάς περίπου διακόσια πόδια, πλάνη που δεν έγκειται μόνο σε αυτή τη φανταστική παράσταση, αλλά στο ότι όσο τον φανταζόμαστε έτσι αγνοούμε την αληθή του απόσταση και το αίτιο αυτής της φανταστικής παράστασης. Διότι όσο κι γνωρίζουμε αργότερα ότι απέχει από μας πάνω από 600 διαμέτρους γης, παρά ταύτα τον φανταζόμαστε κοντά μας. Διότι δεν φανταζόμαστε τον ήλιο τόσο κοντινό λόγω του ότι αγνοούμε την αληθή του απόσταση, αλλά λόγω του ότι ένας επηρεασμός του σώματός μας ενέχει την ουσία του ήλιου καθόσον το ίδιο το σώμα επηρεάζεται από αυτόν».

επιστημονική αφαίρεση είναι αποδεικτική, στοχάζεται επί ενός «καθαρού αντικειμένου» και το καθοριστικό ειδοποιό στοιχείο της είναι πως συνιστά καθολική και άπειρη, δηλαδή δεν περιορίζεται στα αντικείμενα που έχουμε μετρήσει μέχρι τώρα, αλλά ισχύει για όλα. Δηλαδή, είναι άπειρη στο αντικείμενό της. Με μια φράση, η τεχνική αφαίρεση παίρνει τη μορφή γενικότητας ενώ η επιστημονική αφαίρεση παίρνει τη μορφή καθολικότητας.³⁸

Είναι πραγματικά άπειρη, και αυτό την καθιστά αποδεικτική και το ότι είναι άπειρη άρα αποδεικτική την ορίζει ως αντικειμενική γνώση, και συνεπώς επιστημονική αφαίρεση. Το κριτήριο, λοιπόν, δεν είναι μια μέθοδος όπου αρκεί να την εφαρμόσουμε σε ένα αντικείμενο και να αποκτήσουμε μια γνώση. Το κριτήριο που βάζει ο Αλτουσέρ είναι εσωτερικό προς την εκάστοτε επιστήμη και το επιστημονικό της αντικείμενο. Έχω την εντύπωση πως η ίδια η αντίληψη ότι θα μπορούσε να υπάρξει μια μέθοδος και να εφαρμοστεί σε διαφορετικούς τομείς της κοινωνίας και της πραγματικότητας, θα αποτελούσε για τον Αλτουσέρ επιστροφή στην ιδεολογική αντίληψη για τις επιστήμες, καθώς συνεπάγεται ότι υπάρχει η Επιστήμη στον ενικό, άρα μια ουσιοκρατική και θετικιστική πεποίθηση που συνεπάγεται το τέλος της γνώσης. Ο Αλτουσέρ γνωρίζει και έχει μελετήσει καλά τον αντίπαλο, δεν θέλει και δεν μπορεί να υιοθετήσει ένα καθολικό κριτήριο που θα παραπέμπει σε ένα σταθερό και αιώνιο προνομιακό αρχιμήδειο σημείο θέασης. Έτσι, αρκείται στο να σκιαγραφήσει κάποιες γενικές «επιστημολογικές αρχές».

Μπαρούχ Σπινόζα, *Ηθική*, σελ. 197, και Pierre -Francois Moreau, *Σπινόζα και Σπινοζισμός*, Μετάφραση: Φώτης Σιατίτσας, Επιμέλεια: Δημήτρης Ι. Αθανασάκης, Δεύτερη έκδοση, Νοέμβριος 2019, Σιδέρης, σελ. 94.

³⁸ «Ποια είναι η ουσιαστική διαφορά που διακρίνει την επιστημονική γνώση από τη πρακτική γνώση; Γνωρίζουμε ότι η πρακτική γνώση αφορά συγκεκριμένα, εμπειρικά αντικείμενα, και τις πράξεις που επιτρέπουν να επιτευχθούν συγκεκριμένα αποτελέσματα. Καθώς όμως πρόκειται για γνώση προσθέτει κάτι στα συγκεκριμένα αντικείμενα για τα οποία μιλά. Τι; Μια αφαίρεση που παίρνει τη μορφή γενικότητας, η οποία δηλαδή αφορά, και αφορά μονάχα το πεπερασμένο σύνολο των αριθμημένων συγκεκριμένων αντικειμένων ή των παρατηρημένων ιδιοτήτων. Απλώς εδραιωνόταν μέσω της πρακτικής, ότι το τάδε υπόδειγμα ισχύει γενικά για όλες τις παρατηρούμενες περιπτώσεις, αλλά μόνο γι' αυτές. Από την άλλη πλευρά, η επιστημονική γνώση αφορά ευθέως αφηρημένα αντικείμενα, και εξ αυτού προικισμένα με μια αφαίρεση που δεν έγκειται πλέον στη γενικότητα άλλα στην καθολικότητα. Μια επιστημονική έννοια, ένα επιστημονικό θεώρημα, ένας επιστημονικός νόμος ισχύουν ανεξαιρέτως για όλα τα αντικείμενα που ορίζονται μέσω της έννοιας, αυτού του θεωρήματος, αυτού του νόμου -μολονότι η επιστημονική απόδειξη έγινε με βάση μόνο μία περίπτωση, που είναι ακριβώς ένα αφηρημένο αντικείμενο, το οποίο έχει την ιδιότητα να αντιπροσωπεύει το άπειρο σύνολο των αντικειμένων του τύπου του». Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 113-114.

Η επιστημονική αφαίρεση, λοιπόν, ενώ είναι καθολική και άπειρη και γι' αυτό ακριβώς είναι επιστημονική και όχι τεχνική, είναι όμως άπειρη και καθολική μόνο στο αντικείμενό της και για την επιστήμη που συγκροτεί το συγκεκριμένο αντικείμενο και συγκροτείται από αυτό. Η επιστημονική γνώση της γεωμετρίας για το τρίγωνο είναι άπειρη σε σχέση με το αντικείμενό της, δηλαδή με τα τρίγωνα, όχι με το κύτταρο: «*Η αφαίρεση μιας δεδομένης επιστήμης δεν είναι “ολοποιούσα”, διότι δεν διατείνεται ότι εξηγεί το “όλον”. Είναι καθολική, αλλά μόνο στο γένος της, αφορά όλα τα αντικείμενα που είναι σύμφωνα με την ίδια έννοια, όχι τα υπόλοιπα. Έτσι, μια πρόταση που έχει αποδεχτεί για ένα “καθαρό” τρίγωνο της μαθηματικής πρακτικής, θα είναι έγκυρη για όλα τα τριγωνικά αντικείμενα όχι όμως για όλα τα πράγματα του κόσμου. [...] Όλες οι επιμέρους επιστήμες (τα μαθηματικά, σε κάθε παρακλάδι τους, η φυσική, η χημεία) είναι πεπερασμένες, αφορούν ένα περιορισμένο αντικείμενο. Είναι ένα πράγμα ότι η επιστημονική έρευνα επί αυτού του αντικειμένου είναι άπειρη ή μάλλον απεριόριστη, δηλαδή ατέρμονη και είναι άλλο πράγμα ο “πεπερασμένος” χαρακτήρας του αντικειμένου κάθε επιστήμης*».³⁹ Εδώ εμφανίζεται το νόημα μιας ακόμη καθοριστικής έννοιας της προβληματικής του Αλτουσέρ, αυτή της σχετικής αυτονομίας που προϋποθέτει και συνεπάγεται την έννοια της δομικής αιτιότητας ή αλλιώς του επικαθορισμού .

Η διάκριση εμπειρικής και επιστημονικής γνώσης ενέχει και μια άλλη παράμετρο και ειδοποιό διαφορά: «*η εμπειρική γνώση δεν συνιστά κανένα συγκεκριμένο επιστημονικό αντικείμενο*».⁴⁰ Παρόλο που η τεχνική γνώση μπορεί να ενέχει μια συστηματοποίηση και να χρησιμοποιείται για αιώνες και να παράγει πρακτικά αποτελέσματα δεν συνιστά σε καμία περίπτωση αντικειμενική επιστημονική γνώση. Όπως καταδεικνύει ο Αριστείδης Μπαλτάς: «*Η αλήθεια, η αντικειμενικότητα και η εγκυρότητα της εμπειρικής γνώσης, μολονότι διαπιστώνονται πρακτικά, δεν μπορούν να αξιολογηθούν θεωρητικά παρά μόνον αφού συγκροτηθεί σε επιστημονικό αντικείμενο ο τομέας της πραγματικότητας στον οποίο αναφέρεται η εμπειρική γνώση. Αντικειμενική γνώση είναι η επιστημονική γνώση, η εμπειρική γνώση παρουσιάζει στοιχεία αντικειμενικότητας.*» [*Υπογράμμιση δική μου Μ.Α.*].⁴¹ Η προσδιορισμένη ειδική επιστημονική αφαίρεση απελευθερώνεται από το συγκεκριμένο της «εμπειρικής» τεχνικής αφαίρεσης, και το πετυχαίνει από το «καθαρό»

³⁹ Louis Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, σελ. 123.

⁴⁰ Αριστείδης Μπαλτάς, *Για την επιστημολογία*, ό.π., σελ. 52.

⁴¹ Αυτ.

αντικείμενο που συγκροτεί. Αυτή η απελευθέρωση μπορεί να μας οδηγήσει σε παρανοήσεις σχετικά με την προσίδια φύση της μόνο αν αγνοήσουμε τη βασική υλιστική παραδοχή του Σπινόζα, του Μαρξ, του Μπασελάρ και φυσικά του Αλτουσέρ, ότι δηλαδή η επιστήμη δεν κατευθύνεται από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο άλλα από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο. Αυτό δηλώνεται πολύ καθαρά με τη φράση του Αλτουσέρ ότι δεν υπάρχει καθαρά εμπειρικό, μόνο εξ αντιδιαστολής με το «θεωρητικό» επιστημονικό, και πως ακόμα και όταν κατεργάζομαι ένα αντικείμενο έχω ιδέες μέσα στο κεφάλι μου.⁴²

Εδώ, πέρα από τον Μαρξ και τον Μπασελάρ διαφαίνεται και η σημαντική επιρροή του Σπινόζα στην προβληματική του Αλτουσέρ. Για τον Σπινόζα, οι άνθρωποι είναι ήδη πάντοτε εντός κοινωνίας και άρα βρίσκονται πάντα ήδη εντός της αφαίρεσης, ακριβώς όπως είδαμε να αναφέρει ο Αλτουσέρ. Το πρώτο είδος γνώσης (Φαντασιακό),⁴³ το οποίο είναι η βασική και αναγκαία προϋπόθεση ώστε να περάσουμε στο δεύτερο είδος γνώσης, διαφέρει ριζικά (επιστημολογική τομή)⁴⁴ από το πρώτο είδος γνώσης, όπως ακριβώς η τεχνική και η επιστημονική γνώση-αφαίρεση.⁴⁵ Όπως ακριβώς ο Σπινόζα διατηρεί τον όρο «γνώση» τόσο

⁴² «Όταν τα κατεργάζομαι έχω πάντοτε μέσα στο κεφάλι μου ιδέες, όπου αναμειγνύονται με δυσδιάκριτο τρόπο η γνώση και η ιδεολογία, και αυτή η ιδεολογική σχέση αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της εργασίας μου και της έρευνάς μου». Althusser, *Μήση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 110.

⁴³ Μπαρούχ Σπινόζα, *Ηθική*, σελ. 204.

⁴⁴ «Ο προσδιορισμός του σώματος επιτρέπει τώρα να τους παρουσιάσουμε όχι υπό το πρίσμα μιας “θεωρίας της γνώσης” αλλά σε μια θεωρία της παραγωγής των ειδών της γνώσης. Το ζήτημα είναι να καταδειχθεί ότι το κάθε είδος γνώσεις γεννιέται με τρόπο αναγκαίο μέσο του σώματος και τη ψυχής. Θα μπορούσαμε μάλιστα χωρίς να παραποιήσουμε υπερβολικά το νόημα να μιλήσουμε για μια πραγματική “ιστορική επιστημολογία” Pierre - Francois Moreau, *Σπινόζα και Σπινοζισμός*, Μετάφραση: Φώτης Σιατίτσας, Επιμέλεια: Δημήτρης Ι. Αθανασάκης, Δεύτερη έκδοση Νοέμβριος 2019, Σιδέρης σελ. 94.

⁴⁵ «Το πρώτο είδος γνώσης είναι εκείνο που προέρχεται από συναντήσεις με τον εξωτερικό κόσμο. Σε αυτές τις συναντήσεις αντιστοιχούν εικόνες, δηλαδή ίχνη, σωματικές τροποποιήσεις. Στις σωματικές εικόνες αντιστοιχούν ιδέες εικόνων. Αυτό ισχύει αναμφίβολα για όλα τα σώματα όλες τις ψυχές αλλά όχι στον ίδιο βαθμό. Ο άνθρωπος καθώς δέχεται πολύ περισσότερες επιδράσεις από τον εξωτερικό κόσμο, θα έχει πολύ μεγαλύτερη φαντασία. Αυτή η φαντασία δεν προσφέρει μια ισακριβή γνώση [connaissance adequate]. Η ιδέα της φαντασίας είναι μια ιδέα της συνάντησης ανάμεσα στον εξωτερικό κόσμο και το σώμα μου -και όχι της πραγματικής δομής του εξωτερικού κόσμου (ο άνθρωπος που καίγεται πλησιάζοντας το χέρι του στη φλόγα δεν συνάγει από αυτό μια ισακριβή γνώση τού τι είναι φλόγα). Αποκτώ λοιπόν μια γνώση ζωντανή και έντονη του εξωτερικού κόσμου, αλλά όχι μια ισακριβή γνώση, εκείνης της εσωτερικής δομής των πραγμάτων. Πλάι στις

στο πρώτο όσο και στο δεύτερο (και τρίτο) είδος, είδαμε ότι και Αλτουσέρ διατηρεί τον όρο «γνώση» και «αφαίρεση» τόσο στην τεχνική αφαίρεση όσο και στην επιστημονική αφαίρεση. Ο κοινός τόπος που διατηρείται αυτός όρος, τόσο στο πρώτο είδος γνώσης (τεχνική γνώση) όσο και στο δεύτερο είδος γνώσης (επιστημονική γνώση), είναι πως και Αλτουσέρ στοχάζεται την τεχνική γνώση ως ατελής ή ανεπαρκής γνώση αλλά πάντοτε ως «θετική» γνώση. Δεν στοχάζεται μέσα στο δίπολο αλήθειας-ψεύδους, φαινομένου-ουσίας. Στον Σπινόζα βλέπουμε μια αντιστοιχία σε σχέση με αυτό: *«Κυρίως δεν είναι ούτε ψευδαίσθηση, ούτε αμάρτημα, ούτε σφάλμα της βούλησης. Είναι ριζωμένη στην αντικειμενική διεργασία της ανθρώπινης ζωής».*⁴⁶

Και τα δύο είδη αποτελούν γνώσεις χρήσιμες, απλώς το πρώτο είδος βασίζεται κατά μία έννοια στην αμεσότητα των ιδεών που προέρχονται αυθόρμητα από τις αισθήσεις (επηρεασμών/εικόνων/φαντασίας) του σώματος, ενώ το δεύτερο είδος γνώσης περνάει για τον Σπινόζα μέσα από τον Λόγο. Έτσι και η επιστημονική γνώση για τον Αλτουσέρ περνάει μέσα από την έννοια: *«Αποκτώ πρόσβαση στο δεύτερο είδος γνώσης, θα σημαίνει λοιπόν ότι αναπτύσσω τον Λόγο (κάτι που ορισμένοι άνθρωποι κάνουν με δυσκολία) με βάση κοινές έννοιες που κατέχουν όλοι οι άνθρωποι. [...] Η ζωντάνια της φαντασίας εμποδίζει την ανάπτυξη του Λόγου. [...] Αυτή η γνώση δεν μας δίνει παρά μόνο καθολικούς νόμους».*⁴⁷ Βλέπουμε εδώ το κοινό σημείο όσον αφορά την καθολικότητα της επιστημονικής αφαίρεσης.

Μια τελευταία αναφορά στις αντιστοιχίες μεταξύ Σπινόζα και Αλτουσέρ στο επίπεδο της επιστημολογίας (καθώς θα αναφερθούμε και σε άλλες στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας), αφορά τον στοχασμό σχετικά με την πρακτική και τη θεωρία. Για τον Αλτουσέρ δεν μπορεί να προσδιοριστεί το συγκεκριμένο πάρα μόνο διά της πρακτικής, και δεν μπορεί να προσδιοριστεί διαφορετικά το αφηρημένο, παρά μόνο διαμέσου της θεωρίας ή θεωρητικής πρακτικής. Σε αντιστοιχία σχέσης με τα δύο κατηγορήματα του Σπινόζα, την έκταση -δηλαδή το σώμα- από τη μία πλευρά και την πρακτική και τη σκέψη-νου, δηλαδή τη

εικόνες του εσωτερικού κόσμου, έχω ακόμη εικόνες του σώματος μου, που είναι επίσης μη ισακριβείς [inadequates] (η πείνα δεν μου παρέχει τη γνώση της δομής του στομάχου μου). Pierre-Francois Moreau, *Σπινόζα και Σπινοζισμός*, Μετάφραση: Φώτης Σιατίτσας, Επιμέλεια: Δημήτρης Ι. Αθανασάκης, Ι. Σιδέρης Νοέμβριος 2019, σελ. 94.

⁴⁶ Αυτ.

⁴⁷ Αυτ., σελ. 95.

θεωρία-ιδέες από την άλλη. Με αυτό τον τρόπο πάντα ένα μεγάλο μέρος της πρώτης ύλης και της επιστημονικής πρακτικής είναι αφαιρέσεις και όχι κάτι «απτό-υλικό», προερχόμενο από το άμεσο εμπειρικό δεδομένο του εξωτερικού κόσμου. Είναι οι Γενικότητες I, II, II που θα επεξεργαστούμε αμέσως παρακάτω. Η αναφορά στον Σπινόζα ήταν αναγκαία, καθώς και αποτέλεσε καθοριστικής σημασίας έμπνευση για την προβληματική του Αλτουσέρ, αλλά επίσης θα μας βοηθήσει σε όλη τη διάρκεια της παρούσας εργασίας ώστε να κατανοούμε τις διαχωριστικές γραμμές μεταξύ υλισμού και ιδεαλισμού, μεταξύ επιστημονικού και ιδεολογικού, νομιναλισμού και ουσιοκρατίας (ρεαλισμού).

Ειδικά στο μέρος της εργασίας που θα αναπτύξουμε τόσο την υλικότητα της ιδεολογίας όσο και τη διάκριση μεταξύ ιδεολογικού και επιστημονικού ως σχέση πληρότητας και επάρκειας, και όχι μόνο ως διάκριση αληθούς και ψευδούς, δηλαδή τη διαδικασία μετάβασης (επιστημολογική τομή) από την τεχνική γνώση-αφαίρεση/πρώτου είδους γνώσης στην επιστημονική γνώση-αφαίρεση, το δεύτερο είδος γνώσης: «[...] Στον Σπινόζα, ο οποίος τοποθετεί πριν από την επιστημονική γνώση (δεύτερο είδος γνώσης) εκείνο που ονομάζει γνώση πρώτου είδους ή “φαντασία”. Μέσα σε αυτή τη γνώση δίνεται κάθε αντίληψη, από αυτή τη γνώση κατονομάζεται κάθε πράγμα, και από αυτή τη γνώση τοποθετείται κάθε πράγμα, το οποίο έχει γίνει αντιληπτό και έχει κατονομαστεί, μέσα στο σύστημα της φαντασίας, μέσα στην τάξη των πραγμάτων έτσι όπως αναπαρίσταται σε τούτη την αναγκαία αυταπάτη. Δεν πρόκειται για μια αυταπάτη μίας ψυχολογικής “ικανότητας” αλλά ενός κόσμου που είναι πάντοτε ένας κοινωνικός κόσμος. Χρειάστηκε να περιμένουμε τον Μαρξ για να εισχωρήσουμε περισσότερο στη θεωρία αυτής της πραγματικότητας, δηλαδή της ιδεολογίας, και να ανακαλύψουμε ότι συγκροτείται και αυτή από αφηρημένες σχέσεις.»⁴⁸ [Υπογράμμιση δική μου, Μ.Λ].

Αν συνδέσουμε το τελευταίο απόσπασμα με το απόσπασμα που προσθέσαμε πιο πάνω και ειδικότερα με τη φράση που δηλώνει ότι καθώς επεξεργάζομαι πάντοτε βρίσκονται ήδη ιδέες στο κεφάλι μου, τότε αντιλαμβανόμαστε πως ξεκινάει από διαφορετική βάση η αντίληψη για τη γνώση, αλλάζει ριζικά έδαφος. Δεν υπάρχει πια ο γόρδιος δεσμός της επάπειρον αναδρομής (κατοπτρικής σχέσης), συνεπώς τίθεται εκτός το ερώτημα της αρχής και του τέλους στη διαδικασία της γνώσης. Η γνώση δεν προσεγγίζεται πλέον ως καθαρή θεωρία ούτε ως καθαρή πρακτική-εμπειρία (ιδεαλισμός-εμπειρισμός). Για τον Αλτουσέρ είναι μια

⁴⁸ Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία* ό.π., σελ. 112.

διαδικασία παραγωγής,⁴⁹ και δεν ανάγεται στο ιδεαλιστικό δίπολο όπου η θεωρία προηγείται της πρακτικής, ούτε στην απλή αντιστροφή αυτού του σχήματος ώστε να αποδώσουμε την κυριαρχία στην πρακτική εναντίον της θεωρίας.⁵⁰ Σε πάρα πολλά σημεία του έργου εμμένει, με κύριες αναφορές για τη σχέση του Μαρξ με τον Χέγκελ, υπογραμμίζοντας πως δεν αρκεί μια απλή αντιστροφή των όρων για να μετασηματιστούν οι σχέσεις και η ίδια η δομή. Συνεπώς, η γνωστική διαδικασία ως παραγωγική διαδικασία προσιδιάζει τόσο στην αντικειμενικότητα όσο και στην ανοικτότητα των επιστημόνων, και το αποτέλεσμα αυτών των δύο όρων είναι η προοδευτική κίνηση των γνώσεων και η δυνατότητα της πάντοτε περαιτέρω ανάπτυξης και προόδου. Αυτές οι έννοιες είναι οργανικά δεμένες στην προβληματική της ιστορικής επιστημολογίας του Αλτουσέρ. Ακριβώς επειδή οι επιστήμες και οι επιστημονικές γνώσεις επιδέχονται πάντα περαιτέρω ανάπτυξης, αποτελούν αντικειμενικές γνώσεις, και μόνο επειδή αποτελούν αντικειμενικές γνώσεις και επιδέχονται περαιτέρω ανάπτυξης μπορεί να υπάρξει πρόοδος, δηλαδή εξαιτίας της ανοιχτής δομής των επιστημών. Ως αποτέλεσμα, χαρακτηριστικό των επιστημών, σε αντίθεση με τα δόγματα, αποτελεί αυτή ανοικτότητα, που παραπέμπει τόσο στη διαδικασία της κριτικής όσο και μέσω της κριτικής σκέψης στην ταυτόχρονα ορθολογική και όχι ορθολογιστική επεξεργασία.⁵¹

⁴⁹ «Πρέπει να μεταρρυθμίσουμε εκ θεμελίων την ιδέα που έχουμε σχηματίσει για τη γνώση, να εγκαταλείψουμε τον μύθο των αντικατοπτρισμών της άμεσης και ανάγνωσης και να νοήσουμε τη γνώση ως παραγωγή.» Althusser, *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*, ό.π., σελ. 31, και «Εμπνεύστηκε άμεσα από την ίδια τη γραμματική του μαρξικού κειμένου που μιλάει κατ' επανάληψη για "παραγωγή" γνώσεων προκειμένου να προτείνω την κεντρική μου θέση: την ιδέα της γνώσης σαν παραγωγή. Είχα φυσικά στο μυαλό μου και την ηχώ την "productio" του Σπινόζα και επωφελήθηκα από τη διπλή σημασία της λέξης που παραπέμπει στην εργασία στην πρακτική και στην έκθεση του αληθινού. Επιστημολογία: των κοινωνικών επιστημών, Louis Althusser, *Για τη γνωστική διαδικασία*, Επιμέλεια: Γεράσιμος Κουζέλης και Κοσμάς Ψυχοπαίδης, Αθήνα 1996, Νήσος, σελ. 465.

⁵⁰ «Ο ιδεαλισμός είναι εκείνος που χωρίζει ριζικά την πρακτική από τη θεωρία και βάζει εν γένει τη θεωρία σε θέση εξουσίας επί της πρακτικής. στην πραγματικότητα υπάρχει θεωρία (γνώση) μέσα σε κάθε πρακτική, όπως υπάρχει πρακτική μέσα σε κάθε θεωρία (κάθε γνώση προκύπτει από μία εργασία). Το ζεύγος θεωρία-πρακτική δεν δηλώνει δύο διακριτά αντικείμενα, αλλά μια μεταβλητή σχέση ανάμεσα σε δύο αδιαχώριστος όρους.» Althusser. *Μήση στη Φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 116.

⁵¹ «Ο Μαρξισμός, όμως, μπορεί να είναι ορθολογικός αλλά δεν είναι ο Ορθολογισμός (Ρασιοναλισμός) ούτε ο "νεότερος" Ορθολογισμός (που τον είχαν ονειρευτεί κάποιοι από τους προγόνους μας μέσα στη φωτιά της μάχης με τον Ναζιστικό ανορθολογισμό)». Louis Althusser, *Στοιχεία αυτοκριτικής*, Μετάφραση - Επιμέλεια: Τάκη Καφετζή, Πολύτροπο, Αθήνα 1983, σελ. 35.

Οι επιστημονικές γνώσεις προκύπτουν από μια ιδιαίτερη κοινωνική πρακτική, την επιστημονική πρακτική, η οποία διαφοροποιείται τόσο από τις ιδεαλιστικές αντιλήψεις όσο και από τις εμπειριστικές αντιλήψεις για τις επιστημονικές γνώσεις. Η διπλή αυτή διαφοροποίηση προκύπτει από την εξής συλλογιστική: Η επιστημονική αφαίρεση που συγκροτεί το επίπεδο της θεωρίας και τις επιστημονικές γνώσεις είναι αποτέλεσμα της επιστημονικής πρακτικής και άρα δεν έχουμε να κάνουμε με την απλή θέαση από το υποκείμενο της γνώσης του αντικειμένου της γνώσης, άλλα συνιστά διαδικασία παραγωγής προσθέτοντας στο αντικείμενο τη γνώση του. Βάζοντας στη διαδικασία την έννοια της επιστημονικής πρακτικής, δένουμε οργανικά την επιστημονική αφαίρεση με μια διαδικασία μετασχηματισμού και συνεπώς παραγωγής γνώσεων.

Ο ίδιος ο Αλτουσέρ έχει ορίσει σε πολλά σημεία του έργου του τη σημασία της πρακτικής άλλα και τι συνιστά πρακτική (πότε δεν υπάρχει πρακτική εν γένει) και συνεπώς τι συνιστά επιστημονική πρακτική. Ο ίδιος γράφει χαρακτηριστικά πως μπορούμε να επεξεργαστούμε υλιστικά την επιστημονική γνώση ως επιστημονική πρακτική: *«Ως μια διαδικασία που χρησιμοποιεί, καταρχάς, μια δεδομένη πρώτη ύλη, με μια προσδιορισμένη εργασιακή δύναμη και υπάρχοντα εργαλεία παραγωγής. Στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας, η εργασιακή δύναμη (γνώσεις, ο νους του ερευνητή) χρησιμοποιεί τα εργαλεία παραγωγής (θεωρία, υλική διάταξη του πειραματισμού) επί της δεδομένης πρώτης ύλης (το αντικείμενο επί του οποίου πειραματίζεται) ώστε να παραχθούν προσδιορισμένες γνώσεις. [...] Αντί η “πρώτη ύλη” της επιστημονικής πρακτικής να αποτελείται από ύλη με την κυριολεκτική έννοια (σιδηρομεταλλεύματα, άνθρακας) αποτελείται από ένα μείγμα υλικών αντικειμένων και αναπαραστάσεων μη επιστημονικών και ήδη επιστημονικών, ανάλογα με τον βαθμό ανάπτυξης της επιστήμης».*⁵²

Στην τελευταία παράγραφο βλέπουμε ένα επιχείρημα που αποτελεί θεμελιώδους σημασίας για την ιστορική επιστημολογία του Αλτουσέρ. Διαφαίνεται μέσω αυτής της περιέργης «πρώτης ύλης» αυτό που ο ίδιος έχει αποκαλέσει «μεγάλη υλιστική αλήθεια», δηλαδή το γεγονός πως η επιστήμη και η γνώση δεν κατευθύνονται από το συγκεκριμένο στο

⁵² Althusser, *Μύηση στη Φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 171, 172, και «Ως πρακτική εν γένει θα εννοούμε κάθε διαδικασία μετασχηματισμού μια καθορισμένης πρώτης ύλης σε ένα καθορισμένο προϊόν, μετασχηματισμού που τελείται από καθορισμένη ανθρώπινη εργασία, η οποία χρησιμοποιεί καθορισμένα μέσα (“παραγωγή”). Louis Althusser, *Για τον Μαρξ*, Μετάφραση: Τάσος Μπέτζελος, Εκτός γραμμής, Αθήνα 2015, σελ. 240, 241.

αφηρημένο άλλα από το αφηρημένο, σε όλο και με περισσότερες και λεπτομερείς προσδιορισμένες αφαιρέσεις, στις επιστημονικές αφαιρέσεις που αποκαλούμε συγκεκριμένο. Οι επιστημονικές γνώσεις λοιπόν κατευθύνονται από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο. Είναι ένας συλλογισμός που εκτείνεται από τον Σπινόζα στον Μαρξ και από εκεί στον Μπασελάρ και αντίστροφα από τον Μπασελάρ στον Μαρξ και από τον Μαρξ στον Σπινόζα. Μέσα από τους τρεις αυτούς στοχαστές παρουσιάζει την κίνηση της επιστημονικής αφαίρεσης μέσω της επιστημονικής γνώσης ως μετασχηματισμό των Γενικοτήτων I από τις Γενικότητες II σε ένα τελικό προϊόν, δηλαδή τη γνώση Γενικότητες III.⁵³ Αυτή τη διαδικασία θα αναπτύξουμε στο επόμενο κεφάλαιο. Μια διευκρίνιση σημαντικής σημασίας: Στο κείμενό του για τον Μαρξ χρησιμοποιεί τον όρο στον ενικό «Γενικότητα I, II, III», ωστόσο σε μετέπειτα έργα του διαμορφώνει τον όρο στον πληθυντικό αριθμό «Γενικότητες I, II, III».⁵⁴ Σύμφωνα με το πώς μπορώ να διαβάσω τη σκέψη και την προβληματική του Αλτουσέρ θεωρώ πως η χρήση του όρου στον πληθυντικό είναι πιο γόνιμη και πιο συνεπής στην αντί-ουσιακρατική και νομιναλιστική αντίληψή του για τις επιστημονικές γνώσεις, επίσης στηρίζομαι σε αυτό που ο ίδιος αναφέρει «[...] να δηλώνουμε τούτη την πρώτη ύλη με τον όρο Γενικότητες I, όπου ο πληθυντικός αριθμός υποδεικνύει τη συνθετότητα των αφαιρέσεων που συμπυκνώνονται στα φαινομενικά άμεσα “δεδομένα” με τα οποία έρχεται αντιμέτωπος ο επιστήμονας».⁵⁵

Πριν όμως επεξεργαστούμε τη διαδικασία μετασχηματισμού των Γενικοτήτων, μπορούμε να αναφέρουμε τα συμπεράσματα που έχουν παραχθεί μέχρι εδώ, τα οποία θα αποτελέσουν γέφυρα τόσο για το επόμενο κεφάλαιο, όσο όμως και για το δεύτερο μέρος της εργασίας. Πώς δηλαδή συναρθρώνονται στην ίδια προβληματική όλες οι παραπάνω σκέψεις. Ξεκινήσαμε με την επεξεργασία της «γενικής» αφαίρεσης. Προχωρήσαμε στη διάκριση μεταξύ της αφαίρεσης όπως είχε παγιωθεί και την αντιλαμβάνονταν τόσο οι εμπειριστές όσο και οι ιδεαλιστές, από εκεί προχωρούμε στην εισαγωγή της έννοιας της θετικής αφαίρεσης όπου είναι μια υλιστική αντίληψη και θέση σύμφωνα με τη θέση του Αλτουσέρ. Γιατί αποτελεί υλιστική προσέγγιση; Γιατί αντιμάχεται την ουσιοκρατική αντίληψη της παθητικής

⁵³ Althusser, *Για τον Μαρξ*, ό.π., σελ. 263-275 (εμφανίζεται ο όρος «Γενικότητα» στον ενικό αριθμό) και Althusser, *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*, ό.π., σελ. 441.

⁵⁴ Althusser, *Μύηση στη Φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 173-179 (εμφανίζεται ο όρος «Γενικότητες» στον πληθυντικό αριθμό).

⁵⁵ Αυτ., σελ. 173.

αντανάκλασης που συνεπάγεται την απόρριψη ότι η γλώσσα και η σκέψη κατευθύνονται από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο. Η γλώσσα είναι μια επικαθορισμένη δομή διαφορών. Και φυσικά είναι η πρώτη και αναπόδραστη αφαίρεση μέσα από την οποία οι άνθρωποι εντός προσδιορισμένων ιστορικών κοινωνιών κατεργάζονται το άμεσα συγκεκριμένο. Οι πρακτικές των ανθρώπων είναι εμποτισμένες με «αφηρημένες» σχέσεις του δικαίου, της ηθικής, της θρησκείας, της φιλοσοφίας, της αισθητικής, των σχέσεων παραγωγής. Έτσι, κάθε πρακτική διέπεται από ιδέες μέσα στο κεφάλι μας και κάθε αφηρημένη σχέση προσιδιάζει στην εκάστοτε υλική κοινωνική πρακτική (θεσμοί της κοινωνίας).

Μέσα από την «πρακτική» μπορούμε να διεισδύσουμε στη διαδικασία μετασχηματισμού μιας «πρώτης» ύλης και να στοχαστούμε τη διαδικασία της γνώση ως παραγωγική διαδικασία και όχι θεωρησιακή/ενατενιστική. Αυτό το συμπέρασμα προέκυψε από τη διάκριση ανάμεσα στην τεχνική αφαίρεση, που στοχάζεται και δρα μέσω πεπερασμένων αριθμημένων -σε τελική ανάλυση «εμπειρικών» συγκεκριμένων αντικειμένων-, όπου δεν επιδέχεται αποδεικτικής τεκμηρίωσης παρά μόνο μιας «εμπειρικής» επαγωγικής επαλήθευσης, και στην επιστημονική αφαίρεση, όπου πέρα από το πέρασμα στην αποδεικτική τεκμηριωμένη γνώση, αποτελεί και άπειρη στο αντικείμενο της γνώσης, και δεν περιορίζεται στα παρατηρούμενα αντικείμενα της «εμπειρίας». Συσχέτισα την τεχνική γνώση με την ιδεολογία και την προ-επιστημονική γνώση. Επεξεργάστηκα τα δύο είδη αφαίρεσης ως διαδικασίες που παράγουν ριζικά διαφορετικά είδη γνώσης, ωστόσο κράτησα, όπως ο Αλτουσέρ, και στα δύο είδη τον όρο «γνώση» και τον όρο «αφαίρεση». Αυτό γιατί τηρουμένων των αναλογιών στηρίχτηκα τόσο στον ίδιο τον Αλτουσέρ αλλά και στις συγγένειες με τη σπινοζική προβληματική για το πρώτο και το δεύτερο είδος γνώσης. Δηλαδή την ιδεολογική γνώση ως αναγκαία αυταπάτη «αναγνώριση-παραγνώριση» (φαντασιακό) και την επιστημονική γνώση ως το δεύτερο είδος γνώσης, που ενώ έπεται χρονικά και λογικά από το πρώτο είδος γνώσης, είναι ριζικά διαφορετικό (επιστημολογική τομή). Μπορούμε να φέρουμε ένα παράδειγμα για αυτή τη διάκριση: Όσες φορές και να παρατηρήσουμε το ηλιοβασίλεμα ποτέ δεν θα καταλάβουμε ότι ο ήλιος έχει δύο δεκάδες λεπτά πριν χαθεί από τα μάτια μας, για να το «δούμε» πρέπει να κατανοήσουμε μέσω της επιστημονικής αφαίρεσης ότι το φως του ήλιου χρειάζεται 8 λεπτά για να φτάσει στη γη. Επίσης, γνωρίζουμε για την ύπαρξη των χρωμάτων πριν από τη θεωρία της φυσικής για τα χρώματα, την οπτική και το φως. Η τεχνική γνώση δεν αποτελεί απλώς το σφάλμα ή το ψεύδος της επιστημονικής, η επιστημονική γνώση συνιστά επαρκέστερη, πιο πλήρης εξήγηση των αιτιών.

Η επιστημονική αφαίρεση ως διαδικασία παραγωγής μετασχηματίζει μια προσδιορισμένη πρώτη «ύλη», η οποία όμως δεν είναι μια «άμεση υλικότητα» άλλα πάντοτε ένα σύνολο ήδη προσδιορισμένων αφαιρέσεων που ο Αλτουσέρ ονομάζει Γενικότητες I. Έτσι λοιπόν φτάνουμε ξανά στην υλιστική αλήθεια πως η επιστημονική γνώση κατευθύνεται από το αφηρημένο προς το προσδιορισμένα «αφηρημένο», δηλαδή το συγκεκριμένο εντός της σκέψης. Και αυτό μπορεί να γίνει ορατό στη σκέψη μόνο αν αναγνωρίσει κανείς πως δεν έχουμε να κάνουμε με την αποκάλυψη μιας απόλυτης Γνώσης της Αληθείας, τη διαφάνεια του πραγματικού, άλλα με μια παραγωγική διαδικασία που απαιτεί εργασία και κόπο και κινδυνεύει μόνιμα να αποτύχει. Έτσι λοιπόν, στο επόμενο κεφαλαίο θα προσπαθήσω να επεξεργαστώ τη διαδικασία παραγωγής και μετασχηματισμού των Γενικοτήτων I από της Γενικότητες II στο τελικό προϊόν της επιστημονικής γνώσης Γενικότητες III. Αυτή η παραγωγική διαδικασία μας οδηγεί σε μια έννοια αντικειμενικής κίνησης της προοδευτικής γνώσης και στην προοδευτική κίνηση της αντικειμενικής γνώσης. Σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει με την παραγωγική διαδικασία των αντικειμένων, όπου παραδείγματος χάριν ένα εργοστάσιο που παράγει παπούτσια από πρώτες ύλες, και εκεί το αποτέλεσμα είναι σίγουρο, στη διαδικασία παραγωγής γνώσης το τελικό προϊόν που είναι η επιστημονική γνώση ενέχει έναν βαθμό αβεβαιότητας. Όπως παραδειγματικά έγραψε ο Μπασελάρ *«πρέπει να αποδείξουμε ότι η αφαίρεση απελευθερώνει το πνεύμα, ότι ανακουφίζει το πνεύμα, ότι το κάνει δυναμικό»*.⁵⁶

1.3. Γενικότητες (I, II, III)

Μέχρι αυτό το σημείο έχει καταδειχθεί τόσο η θέση του Αλτουσέρ όσο και οι θέσεις ενάντια στις οποίες μάχεται. Η επιμονή του στη διαδικασία παραγωγής της γνώσης ακριβώς ως διαδικασία παραγωγής φέρνει την προβληματική του, σύμφωνα με τον ίδιο, όχι απλώς σε αντίθεση με τον εμπειρισμό και τον ιδεαλισμό άλλα σε ριζική ρήξη. Ο υλισμός πλέον δεν μάχεται εντός του εδάφους του αντιπάλου, αλλά τοποθετεί τον αντίπαλο στο δικό του έδαφος. Για τον Αλτουσέρ ο κοινός τόπος του εμπειρισμού και του ιδεαλισμού είναι ότι κατανοούν τη διαδικασία της γνώσης ως εκφραστική διαδικασία. Ο ιδεαλισμός, λοιπόν, μπορεί να εκφράζεται και με την εμπειριστική τάση του. Η εκφραστική αιτιότητα

⁵⁶ Gaston Bachelard, *Η Μόρφωση του επιστημονικού πνεύματος*, ό.π., σελ. 298.

παραπέμπει σε μια επιπλέον συνέπεια για την ιδεαλιστική θεωρία της γνώσης. Φτάνει στο σημείο να βλέπει ουσιοκρατικά τη γνώση, και συνεπώς την πραγματικότητα. Είναι ο μόνος τρόπος που μπορεί να στοχαστεί την πρόοδο από το ψευδές στο αληθές, από το φαινόμενο στην ουσία, και σε τελική ανάλυση από το ιδεολογικό στο επιστημονικό.

Κάτω από την επίδραση της ιδεαλιστικής προβληματικής, η κίνηση των επιστημονικών εννοιών μπορεί να ερμηνευθεί μόνο μέσω της τοποθέτησης δύο ριζικών αντιφάσεων. Η πρώτη αποτελεί το γεγονός ότι υπάρχει πάντα μια αναπτυξιακή συνέχεια, μια εξελεγκτική συσσώρευση και πρόοδος της γνώσης από κατώτερες μορφές σε ανώτερες. Αυτό προσιδιάζει αρκετά στην αντίληψη του λογικού εμπειρισμού που αναπτύχθηκε τον 20^ο αιώνα.⁵⁷ Συνεπώς, η πρόοδος είναι μια γραμμική συνέχεια που προσιδιάζει στην εκφραστική διαδικασία της γνώσης, δηλαδή τη θεωρία της διαφάνειας. Αυτή η διαφάνεια παίρνει στο επίπεδο της σκέψης τη μορφή της αντίφασης μεταξύ του φαινομένου που γίνεται αντιληπτό, και της ουσίας που γίνεται κατανοητή. Υπάρχει ιεραρχική θέση ανάμεσα σε αυτά τα δύο, καθώς η ουσία είναι αίτια του φαινομένου, άρα ως αιτία δημιουργεί ως φαινόμενο το φαινόμενο, το οποίο αποτελεί σε τελική ανάλυση την έκφραση της αιτίας. Έτσι, η αντίφαση παίρνει τη μορφή ουσίας/φαινομένου. Εδώ διαφαίνεται και η δεύτερη ριζική αντίφαση, δηλαδή το γεγονός ότι η ουσία της γνώσης αποτελεί τη γνώση της ουσίας. Γνωρίζοντας τον «Δημιουργό» του φαινομένου, δηλαδή την ίδια την αίτια της ύπαρξής του, γίνεται ταύτιση της αιτίας ως ουσία και της ουσίας ως αιτία. Αυτή η ιδεαλιστική προβληματική, σύμφωνα με τον Αλτουσέρ, συναρθρώνει τη συνέχεια και μέσα από τη συνέχεια την ουσιοκρατική αντίληψη τόσο για τη γνώση όσο και για το πραγματικό, καθώς ταυτίζονται αυτά τα δύο. Σε αυτή την περίπτωση η θεωρία, στο επίπεδο της γνώσης, εξισώνεται με το πραγματικό, συνεπώς έρχεται σε αντίφαση με την ιστορικότητα των επιστημονικών γνώσεων.

Αυτή σε τελική ανάλυση την ουσιοκρατική εικόνα της επιστήμης συμμερίζονται ο Καρλ Πόπερ, οι λογικοί εμπειριστές ή λογικοί θετικιστές. Τα βασικά στοιχεία που συγκροτούν αυτή την αντίληψη είναι 7 κατά τον James Ladyman: «1) Η επιστήμη είναι σωρευτική. Δηλαδή, οι επιστήμονες βασίζονται στα επιτεύγματα των προκατόχων τους και η πρόοδος στην επιστήμη συνιστάται σε σταθερή αύξηση της γνώσης για τον κόσμο. 2) Η επιστήμη είναι ενιαία κατά το ότι υπάρχει ένα σύνολο από θεμελιώδεις μεθόδους για όλες τις

⁵⁷ Dominique Lecourt, *Η φιλοσοφία των επιστημών*, Μετάφραση/επιμέλεια: Δημήτρης Ι. Αθανασάκης, Σιδέρης, Νοέμβριος 2020, σελ. 55-102, και Γιώργος Ρουσόπουλος, *Γενική επιστημολογία: φιλοσοφία, γνώση, επιστήμη*, Εκδόσεις οκτώ, Οκτώβριος 2018, σελ. 95-126.

επιστήμες και κατά το ότι τουλάχιστον οι φυσικές επιστήμες είναι όλες αναγώγιμες τελικά στη φυσική. 3) Υπάρχει μια γνωσιολογικώς κρίσιμη διάκριση ανάμεσα στο πλαίσιο ανακάλυψης και στο πλαίσιο δικαιολόγησης. Τα τεκμήρια σχετικά με την επιστημονική γνώση θα έπρεπε να αξιολογούνται χωρίς αναφορά στην αιτιακή καταγωγή των εκάστοτε θεωριών ή των παρατηρήσεων. 4) Σε όλες τις επιστημονικές αξιολογήσεις σχετικά με τα τεκμήρια υπέρ μιας υπόθεσης ενυπάρχει ως υπόβαθρο μια λογική της επιβεβαίωσης ή της διάψευσης. Τέτοιου είδους αξιολογήσεις είναι απαλλαγμένες από αξιολογικές κρίσεις, με την έννοια ότι δεν εξαρτώνται από τις προσωπικές, μη επιστημονικές απόψεις και δεσμεύσεις των επιστημών. 5) Υπάρχει σαφής διάκριση ανάμεσα στις επιστημονικές θεωρίες και σε άλλα είδη συστηματικών πεποιθήσεων. 6) Υπάρχει σαφής διάκριση ανάμεσα στους παρατηρησιακούς και στους θεωρητικούς όρους, καθώς και ανάμεσα στις θεωρητικές δηλώσεις και στις δηλώσεις που περιγράφουν τα αποτελέσματα των πειραμάτων. 7) Οι επιστημονικοί όροι έχουν καθορισμένο και ακριβές νόημα.»⁵⁸ Αυτά τα 7 στοιχεία συμπυκνώνουν τις θέσεις που αντιμάχεται η προβληματική της ιστορικής επιστημολογίας του Αλτουσέρ.

Η διαρκής στρατηγική του Αλτουσέρ είναι να δένει στη δική του προβληματική μια επιστημολογία όπου η πρόοδος είναι εκ των πραγμάτων αναγκαία, μέσα από την ενδεχομενικότητά της μπορεί να προέρχεται μόνο μέσα από ασυνέχειες, επιστημολογικές τομές και να αποτελεί παραγωγική ανοιχτή διαδικασία. Η απόδειξη της κίνησης είναι η πρόοδος και η απόδειξη της προόδου είναι η κίνηση. Σε τελική ανάλυση, όμως, η πρόοδος δείχνει τον εαυτό της μέσω της ασυνέχειας, δηλαδή μέσα από την ιστορικότητά της. Αν στοχαστούμε την πρόοδο ως συνέχεια ίσως να καταλάβουμε ότι αποτελεί αντίφαση που καταρρέει επί της αρχής. Αυτό φαίνεται στην ιδεαλιστική προβληματική και το παρουσιάζει και ο ίδιος ο Αλτουσέρ στο έργο του: «Όταν ο εμπειρισμός ορίζει την ουσία ως αντικείμενο της γνώσης, ομολογεί κάτι σημαντικό και την ίδια στιγμή το απαρνείται, ομολογεί ότι το αντικείμενο της γνώσης δεν ταυτίζεται με το πραγματικό αντικείμενο, αφού δηλώνει πως αποτελεί απλώς μέρος το πραγματικού αντικειμένου».⁵⁹

Η συνειδητή αυτή διάκριση, όπως υποστηρίζεται στον Αλτουσέρ, ανήκει στην υλιστική παράδοση του Σπινόζα και του Μαρξ. Η υλιστική αυτή παράδοση προσεγγίζει τη

⁵⁸ James Ladyman, *Τι είναι η φιλοσοφία της επιστήμης*, Μετάφραση: Γιώργος Μαραγκός, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2016, σελ. 177-178.

⁵⁹ Louis Althusser, *Να διαβάσουμε το κεφάλαιο*, ό.π., σελ. 53.

γνώση ως πρακτική και διαδικασία παραγωγής και όχι ως εκφραστική διαδικασία. Έχοντας αυτή την προσέγγιση βλέπει ως πρώτη ύλη για τη γνώση τις ήδη υπάρχουσες «αφαιρέσεις» και όχι το «καθαρό δεδομένο» που δίνεται στο σώμα ως επίδραση της εξωτερικής πραγματικότητας. Μέσω των αφαιρέσεων μετασχηματίζουμε τις αφαιρέσεις στην καθολική αφαίρεση της επιστημονικής πρακτικής. Οι επιστήμες γεννιούνται *«μέσα από την απρόβλεπτη, απίστευτα σύνθετη και παράδοξη -και ωστόσο αναγκαία μέσα στη συμπτωματοκότητά της- συνέργεια διάφορων “στοιχείων”, ιδεολογικών, πολιτικών, επιστημονικών (που ανήκουν σε άλλες επιστήμες) και φιλοσοφικών, τα οποία κάποια στιγμή “ανακαλύπτουν” εκ των υστέρων».*⁶⁰

Το αφηρημένο και το συγκεκριμένο τοποθετούνται στο γόνιμο έδαφος της θεωρητικής πρακτικής. Ως εδώ προσπάθησα να δείξω, όπως και με το προηγούμενο παράδειγμα των εννοιών του προσανατολισμού «δεξιά» και «αριστερά», ότι υπάρχει συγκεκριμένο μόνο εξ αντιδιαστολής προς το αφηρημένο και αυτά τα δύο υπάρχουν μόνο εντός μιας προβληματικής, δηλαδή μιας δομής που τα κατατάσσει ως τέτοια μέσω των σχέσεών τους. Όπως αναφέραμε παραπάνω, *«Έχω πάντα ιδέες στο κεφάλι μου ενώ επεξεργάζομαι».* Αυτές οι ιδέες εφόσον αποτελούν πρακτικό-τεχνική γνώση της πρακτικό-τεχνικής αφαίρεσης παρέχουν γενικές και όχι καθολικές γνώσεις. Και ο Αλτουσέρ τις ορίζει ως «Γενικότητες Ι». Αυτό το πρώτο επίπεδο Γενικοτήτων συνιστά την παράξενη «πρώτη ύλη», *«την οποία η θεωρητική πρακτική της επιστήμης θα μετασχηματίσει σε εξειδικευμένες “έννοιες”, δηλαδή σε αυτή την άλλη “συγκεκριμένη” γενικότητα (που θα την ονομάζουμε Γενικότητα ΙΙΙ), η οποία είναι μια γνώση».*⁶¹

Αυτή την προσέγγιση μπορεί να την αντλεί είτε από τους έμμεσους και χρονικά μακρινούς υλιστές προγόνους του, Σπινόζα και Μαρξ, άλλα αξίζει να αναφέρουμε και τον άμεσο δάσκαλό του, τον Μπασελάρ: *«[...] Η φυσική ξεκινά από έννοιες πολύ απομακρυσμένες από την άμεση εμπειρία».*⁶² Οι Γενικότητες Ι ως πρώτη «ύλη» αποτελείται

⁶⁰ Louis Althusser, *Στοιχεία Αυτοκριτικής*, ό.π., σελ. 24.

⁶¹ Louis Althusser, *Για τον Μαρξ*, ό.π., σελ. 263.

⁶² Gaston Bachelard, *Το νέο επιστημονικό πνεύμα*, Μετάφραση: Γιώργος Φαράκλας, Επιμέλεια: Αριστείδης Μπαλτάς, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2000, σελ. 31 και Συλλογικό έργο, *Φιλοσοφία και*

από ένα προκαθορισμένο δοσμένο σώμα αφαιρέσεων ιδεών, πρακτικών, εικόνων. Ο κόσμος των ανθρώπων είναι ένας πάντοτε ήδη κοινωνικός κόσμος που διέπεται από αφηρημένες σχέσεις της ιδεολογικής πρακτικής μέσα από την ποικιλότητα των κοινωνικών πρακτικών. Ο κοινωνικός κόσμος λοιπόν δεν είναι ένας κόσμος καθαρών αντικειμένων αλλά συγκροτείται «[...] από έναν ολόκληρο κόσμο αφαιρέσεων. Το συγκεκριμένο προσφέρεται βεβαία μέσω των αισθητηριακών αντιλήψεων, οι οποίες όμως δηλώνουν λιγότερο αυτό που είναι (την “ουσία” του) και περισσότερο το απλό γεγονός της ύπαρξής τους».⁶³

Η διάκριση αυτή αποτελεί θεμελιώδη, τόσο για την ιστορική επιστημολογία όσο και για την πρακτική της υλιστικής φιλοσοφίας, θέση. Αναγνωρίζει την ύπαρξη του εξωτερικού κόσμου, συνεπώς την προτεραιότητα της ύλης χωρίς όμως να ταυτίζει την ύπαρξη του εξωτερικού κόσμου με τη διαδικασία γνωστικής ιδιοποίησής του, δηλαδή του «πραγματικού συγκεκριμένου» από το γνωστικό συγκεκριμένο. Η παραγωγή του γνωστικού αντικειμένου (αντικείμενο της σκέψης), όπως κάθε παραγωγική διαδικασία προσιδιάζει σε μια πρακτική, δηλαδή την επιστημονική πρακτική, η οποία ως πρακτική μετασχηματίζει μια πρώτη ύλη (Γενικότητες I) μέσα από ιστορικά προσδιορισμένα μέσα παραγωγής (Γενικότητες II) σε ένα τελικό αποτέλεσμα ή προϊόν που στην περίπτωση της επιστημονικής πρακτικής συνιστά την επιστημονική γνώση/καθολική επιστημονική αφαίρεση (Γενικότητες III).

Η πρώτη «ύλη» της επιστημονικής πρακτικής (Γενικότητες I) διαμορφώνεται τόσο από θεωρητική ιδεολογία όσο και από πρακτική ιδεολογία, καθώς συνυφαίνονται μέσα από μια μακροχρόνια διαδικασία μακράς χρονικής συνάρθρωσης. Ανάλογα με τη φάση ιστορικής ανάπτυξης που βρίσκεται η εκάστοτε επιστήμη, μπορεί ως Γενικότητες I να προσδιορίζονται και παλιές επιστημονικές έννοιες. Αν σκεφτούμε τους φυσικούς φιλοσόφους του μεσαίωνα, δεν εργάζονταν πάνω σε ένα καθαρό δεδομένο της φύσης αλλά σε ένα γιγάντιο στρώμα αφαιρέσεων της αριστοτελικής φυσικής, συναρθρωμένο από κοινωνικές πρακτικές όπως ο τρόπος παραγωγής, σεξουαλικές σχέσεις όπως ο γάμος, η νομική ιδεολογία, η ηθική, η φιλοσοφία, και φυσικά το θρησκευτικό κοσμοείδωλο. Παρομοίως, όταν μια επιστήμη συγκροτείται, για παράδειγμα η ψυχανάλυση, δεν συναντά το άμεσο δεδομένο του εμπειρικού κόσμου αλλά μια ολόκληρη διαδικασία σεξουαλικών πρακτικών και γενικών

επιστήμες, Επιμέλεια: Αριστείδης Μπαλτάς - Κώστας Στεργιόπουλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2021, στον 20^ο αιώνα, σελ. 229-244.

⁶³ Louis Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 172.

αφηρημένων σχέσεων μεταξύ ανθρώπων. Και αντιμετωπίζει ως πυρηνική πρώτη «ύλη» της κάτι που μέχρι τότε αποτελούσε για την πλειοψηφία των στοχαστών την κατεξοχήν μη πραγματική «ύλη», τα όνειρα. Συνεπώς, στην πρώιμη φάση της επιστήμης, η εκάστοτε επιστήμη «δεν εργάζεται επί ενός καθαρού αντικειμενικού δεδομένου» που θα αντιστοιχούσε σε απόλυτα “γεγονότα”. Αντιθέτως, η προσίδια εργασία της είναι να επεξεργάζεται τα προσίδια επιστημονικά γεγονότα της, μέσω της κριτικής των ιδεολογικών “γεγονότων” τα οποία έχει επεξεργαστεί η προγενέστερη ιδεολογική θεωρητική πρακτική». ⁶⁴

Επί των Γενικοτήτων I εργάζονται οι Γενικότητες II. Αυτό σημαίνει ότι οι Γενικότητες II στην παραγωγική διαδικασία της γνώσης συνιστούν τα «μέσα παραγωγής». Αποτελούν καθοριστικής σημασίας πρακτική, καθώς εκεί τελείται ολόκληρη η γιγάντια και σύνθετη εργασία μέσω της επιστημονική πρακτικής. Ως πρακτική έχει παράγει αποτέλεσμα τόσο για την ίδια την επιστημονική θεωρία όσο και για τις διάφορες κοινωνικές πρακτικές της κοινωνίας, τα αποτελέσματα της οποίας είναι οι Γενικότητες III, δηλαδή οι επιστημονικές αφαιρέσεις. Για τον Αλτουσέρ οι Γενικότητες II κατά κύριο λόγο συνίστανται από τα θεωρητικά συστήματα και τις θεωρίες των επιστημών ή τις προσίδιες παρατηρησιακές και πειραματικές διατάξεις. Με άλλα λόγια, σχηματίζονται από τη δομική συγκρότηση επιστημονικών εννοιών, τόσο ως έννοιες όσο και ως δομή: «*Αν αφαιρέσουμε προσωρινά τους ανθρώπους από αυτά τα μέσα παραγωγής, είναι ότι θα ονομάσουμε Γενικότητα II (Γενικότητες III), που αποτελείται από το σώμα των εννοιών, των οποίων ή κατά το μάλλον ή ήττον αντιφατική ενότητα συνιστά τη θεωρία της επιστήμης κατά την εξεταζόμενη (ιστορική στιγμή), η οποία “θεωρία” ορίζει το πεδίο εντός του οποίου τίθεται αναγκαστικά κάθε “πρόβλημα” της επιστήμης*». ⁶⁵

Οι επιστημονικές θεωρίες και έννοιες ορίζουν και ορίζονται από το πρόβλημα που η εκάστοτε επιστήμη θέτει ως ορίζοντα στοχασμού του γνωστικού αντικειμένου. Στις Γενικότητες II συμπεριλαμβάνονται και οι πειραματικές διατάξεις που προσιδιάζουν στην κάθε επιστημονική πρακτική. ⁶⁶ Οι Γενικότητες II μπορεί να προσδιορίζονται μέσω της

⁶⁴ Louis Althusser, *Για τον Μαρξ*, ό.π., σελ. 263.

⁶⁵ Louis Althusser, *Για τον Μαρξ*, ό.π., σελ. 264.

⁶⁶ Louis Althusser, *Μήση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 177 και «Για παράδειγμα, το τανυστικό εργαλείο είναι ένας θαυμάσιος τελεστής γενίκευσης, χειρισμός προικίζει τον νου με νέες ικανότητες γενίκευσης. Πριν από τη μαθηματική εποχή, κατά την περίοδο του στερεού, για να υποδείξει το Πραγματικό στο φυσικό επιστήμονα μια

διαδικασίας της θεωρητικής πρακτικής ως τη θεωρία και τα πειράματα, αλλά είναι ο σημαντικότερος κρίκος της αλυσίδας «παραγωγής», τόσο για την απόκτηση επιστημονικών εννοιών και επιστημονικής γνώσης όσο και για την υλιστική προσέγγιση της επιστημονικής διαδικασίας. Το γεγονός ότι εργάζονται οι Γενικότητες II επί των Γενικοτήτων I σημαίνει πως δαπανάται μια συγκεκριμένη δύναμη στη διαδικασία εργασίας και μετασχηματισμού μέσω της πρακτικής, συνεπώς δαπανάται «υλική» εργασιακή δύναμη και αυτό καθιστά τις επιστήμες πρακτικές και όχι καθарές θεωρησιακές διαδικασίες και αποτελεί τη βάση των επιστημών ως πρακτικών.

Άρα, ακόμα και υπό το στρώμα των αφαιρέσεων όπου συγκροτείται ένα «εξωτερικό» αντικείμενο πάνω στο οποίο εργάζονται οι Γενικότητες II, δεν είναι ότι η αφαίρεση εργάζεται επί του εαυτού της, ακόμα και αν η διαδικασία τελείται αποκλειστικά εντός της σκέψης. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι εντός της σκέψης οι Γενικότητες II είναι η διαδικασία συγκεκριμενοποίησης, δηλαδή του μετασχηματισμού του αφηρημένου εντός της σκέψης (Γενικότητες I) σε σύνθετα προσδιορισμένο συγκεκριμένο δηλαδή (Γενικότητες III). Έτσι, τοποθετείται από την ιδεαλιστική βάση, που το αφηρημένο είναι η θεωρία/επιστήμη εντός της σκέψης ενώ το συγκεκριμένο ισούται με το πραγματικό, στο υλιστικό έδαφος που το αφηρημένο και το συγκεκριμένο ορίζονται από τη σχέση μιας θεωρητικής δομής στο πλαίσιο της εκάστοτε επιστήμης και της ιστορίας της.⁶⁷

Είναι σημαντικό σε αυτό το σημείο να υπογραμμίσουμε τα τρία χαρακτηριστικά που συνιστούν την επιστημονική πρακτική και γιατί αυτά τα τρία χαρακτηριστικά συναρθρώνονται στην προβληματική του Αλτουσέρ ως υλισμός έναντι του ιδεαλιστικού μοντέλου της γνώσης. Ο ισχυρισμός ότι η πρώτη ύλη της επιστημονικής πρακτικής θεωρίας

προς γενίκευση ιδέα, έπρεπε να του χορηγεί πληθώρα παραδειγμάτων: Η σκέψη ήταν μία περίληψη ήδη πραγματοποιημένων πειραμάτων. Αντίστροφα, στη νέα σχετικιστική επιστήμη ένα μοναδικό μαθηματικό σύμβολο με πληθωρική σημασία δηλώνει μύρια γνωρίσματα μιας κρυφής Πραγματικότητας: Η σκέψη είναι ένα πρόγραμμα πειραμάτων που δεν έχουν πραγματοποιηθεί». Gaston Bachelard, *Το νέο επιστημονικό πνεύμα*, ό.π., σελ. 56.

⁶⁷ «Η κριτική που αντιτάσσει σε τελική ανάλυση την αφαίρεση που θα άνηκε στη θεωρία, στην επιστήμη, προ το συγκεκριμένο που θα ήταν το ίδιο το πραγματικό είναι μία ιδεολογική ακόμη κριτική, εφόσον αρνείται την πραγματικότητα της επιστημονικής πρακτικής, την εγκυρότητα των αφαιρέσεών της, και τελικά την πραγματικότητα αυτού του θεωρητικού “συγκεκριμένου” στο οποίο συνίσταται μία γνώση». Louis Althusser, *Για τον Μαρξ*, ό.π., σελ. 267.

δεν είναι το καθαρό δεδομένο που θα ισούταν με το πραγματικό συγκεκριμένο έρχεται σε ευθεία ρήξη τόσο με τον εμπειριστικό ιδεαλισμό όσο και με τον «υλιστικό» ιδεαλισμό. Στην ουσία εμπεριέχει και τα τρία υλιστικά χαρακτηριστικά σε λανθάνουσα μορφή. Πρώτον, τη ρήξη με το «καθαρό» δεδομένο. Δεύτερον την ιδεολογική σύγχυση πως το αφηρημένο συνιστά τη θεωρία και το συγκεκριμένο συνιστά το πραγματικό συγκεκριμένο, άρα οδηγούμαστε με λογική συνέπεια και αυστηρότητα στο συμπέρασμα ότι η επιστημονική διαδικασία τελείται εντός της σκέψης, συνεπώς μέσα στη σκέψη, και εάν ισχύει αυτό τότε οδηγούμαστε από το αφηρημένο προς το συγκεκριμένο. Τρίτον πως αυτή η διαδικασία συγκεκριμενοποίησης από τις Γενικότητες I στις Γενικότητες III δεν προσιδιάζει στην εγγελιανή αντίληψη προοδευτικής συνέχειας και αυτοανάπτυξης της έννοιας, αλλά σε μια διαδικασία πραγματικού και ριζικού μετασχηματισμού με ποιοτικές ασυνέχειες και ρήξεις όπου προσιδιάζει σε αυτό που μέχρι τώρα έχουμε δει, δηλαδή την παραγωγική αντίληψη για τη διαδικασία της γνώσης και όχι την εκφραστική αντίληψη της διαφάνειας.

Η ρήξη με την αμεσότητα του καθαρού δεδομένου οδηγεί με λογική αυστηρότητα στο δεύτερο χαρακτηριστικό που είναι θεμελιώδες για την υλιστική προβληματική, ότι δηλαδή η διαδικασία μετασχηματισμού από το αφηρημένο προς το συγκεκριμένο τελείται ολοκληρωτικά εντός της σκέψης. Αυτό μας οδηγεί στην αναφορά που κάναμε παραπάνω στον υλισμό της σπινοζικής φιλοσοφίας, «[...] *ότι αρνείται να αναστρέψει απλώς την ιεραρχική τάξη της πραγματικότητας να διακηρύξει όπως ορισμένα είδη υλισμού αρέσκονται να κάνουν, ότι από εκεί όπου πριν αναγάγαμε την ύλη στο πνεύμα ή τη σκέψη, τώρα το μόνο που έχουμε να κάνουμε είναι να αναγάγουμε τη σκέψη στην ύλη*». ⁶⁸ Ο ίδιος ο Αλτουσέρ έχει επιμείνει σε πολλά σημεία του έργου του ότι η απλή αντιστροφή δεν αλλάζει την ιδεολογική φύση μιας προβληματικής καθώς παραμένουμε στο ίδιο έδαφος και ειδικά στην ανάλυσή του για τις σχέσεις του Χέγκελ με τον Μαρξ. Για τη γνωστική διαδικασία και την αντιστροφή έχει περίπου ανάλογη θέση: «[...] *Και ετοιμαζόμαστε να επαναφέρουμε τα πράγματα, δηλαδή την αφαίρεση, από την καλή μεριά, με μια απελευθερωτική “αναστροφή”, δεδομένου -έτσι δεν είναι;- ότι δεν παράγει η (γενική) έννοια του “φρούτου” μέσω αυτοανάπτυξης, αλλά αντιθέτως τα (συγκεκριμένα) φρούτα παράγουν την (αφηρημένη) έννοια του φρούτου. [...] Δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε με τις ιδεολογικές συγχύσεις οι οποίες ενέχονται σε αυτή την “αναστροφή” και απλούστατα μας επιτρέπει να μιλήσουμε γι’ αυτήν [...] ότι κάθε διαδικασία επιστημονική γνώσης ξεκινά από ένα αφηρημένο, από μία γενικότητα, και όχι από πραγματικά συγκεκριμένα,*

⁶⁸ Warren Montag, *Σπινόζα*, ό.π., σελ. 15.

*επιβεβαιώνει ότι έχει έρθει πραγματικά σε ρήξη με την ιδεολογία και την καταγγελία της θεωρησιακής αφαίρεσης και μόνο, δηλαδή με τις προ παραδοχές της».*⁶⁹

Από αυτά τα δύο χαρακτηριστικά παράγεται λογικά το τρίτο χαρακτηριστικό της προβληματικής αυτό του ριζικού μετασχηματισμού και των ποιοτικών ασυνεχειών. Αφού έχουμε εδραιώσει τη διαδικασία γνωστικής ιδιοποίησης του πραγματικού συγκεκριμένου ως επιστημονική πρακτική άρα ως παραγωγική διαδικασία, μπορούμε να προχωρήσουμε στο τρίτο χαρακτηριστικό. Γιατί αν προσεγγίσουμε την επιστήμη ως παραγωγική διαδικασία είναι σχεδόν δεδομένο ότι θα την προσδιορίσουμε μέσα από ποιοτικές ασυνέχειες της ιστορίας της, καθώς μέσα στη σκέψη υπάρχουν και μπορούν να υπάρχουν ριζικές ασυνέχειες. Σε αντίθεση με το αν προσεγγίσουμε ιδεολογικά το αφηρημένο και το συγκεκριμένο όπου θα ερχόμαστε αντιμέτωποι με μια αντίληψη εξελεγκτικής συνέχειας και όχι μιας προόδου μέσα από ασυνέχειες. Αυτό σηματοδοτεί σε μία και μοναδική έναρξη της επιστήμης άλλα και ένα οριστικό τέλος της γνώσης, το οποίο συνιστά ταυτόχρονο ανιστορικό και τελεολογικό σχήμα. Συνεπώς, οι Γενικότητες III είναι το προϊόν και το αποτέλεσμα της εργασίας και του ριζικού μετασχηματισμού των Γενικοτήτων I. Η πρώτη ύλη είναι αναγκαία για το τελικό προϊόν αλλά το τελικό προϊόν δεν βρίσκεται εξ αρχής εγγεγραμμένο στην πρώτη ύλη, αλλά είναι η εργασιακή διαδικασία που κατευθύνει την επικαθορισμένη διαδικασία.

Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο ίδιος ο Αλτουσέρ, «*Συνεπώς όταν η Γενικότητα II εργάζεται επί της Γενικότητας I, δεν εργάζεται ποτέ επί του εαυτού της, ούτε κατά τη θεμελίωση της επιστήμης ούτε κατά τη συνέχεια της ιστορίας της. Γι' αυτό ακριβώς η Γενικότητα I εξέρχεται πάντοτε πραγματικά μετασχηματισμένη από τούτη την εργασία. [...] διότι έχει γίνει μια τελείως διαφορετική γενικότητα, όχι πλέον μια ιδεολογική ακόμη γενικότητα, ούτε μια γενικότητα που ανήκει σε ένα ξεπερασμένο στάδιο της επιστήμης, άλλα μια ποιητικά νέα εξειδικευμένη επιστημονική γενικότητα*».⁷⁰ Δεν βρισκόμαστε ενώπιον της αυτογένεσης της έννοιας μιας εσωτερικής ανάπτυξης με φαινομενικές μόνο ασυνέχειες, άλλα στη θεωρητική πρακτική της γνώσης που συγκροτείται μέσα από ποιοτικές ασυνέχειες. Οι ποιοτικές ασυνέχειες παρεμβαίνουν σε όλη τη διαδικασία και βρίσκονται σε όλες τις διαφορετικές Γενικότητες (Γενικότητες I, II, III). Συνεπώς, το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασία ως προϊόν

⁶⁹ Louis Althusser, *Για τον Μαρξ*, ό.π., σελ. 271-272.

⁷⁰ Louis Althusser, *Για τον Μαρξ*, ό.π. σελ. 269.

(Γενικότητες III) δεν συνιστά μια απλή αντιστροφή των όρων μιας αντικατάστασης του αληθούς από το ψευδές, αλλά συνιστά μια διαδικασία ρήξης και τομής. Ο ριζικός μετασχηματισμός είναι συμβατός μόνο με την ολοκληρωτική αλλαγή εδάφους και προβληματικής. Αυτό φαίνεται στην ιστορία των επιστημών από το γεγονός ότι ενώ μπορεί να αλλάζει η προβληματική και η σχέση των όρων διατηρούνται κάποιες λέξεις/έννοιες αλλά το περιεχόμενό τους, δηλαδή το νόημα τους εντός της νέας προβληματικής, έχει ριζικά μετασχηματιστεί. Όπως, για παράδειγμα, η έννοια της δύναμης στη φυσική. Ή, για να φέρω ένα παράδειγμα των ημερών μας, η έννοια της ταυτότητας στις κοινωνικές επιστήμες πριν και μετά από την ανάπτυξη και την τομή που επέφεραν οι σπουδές φύλου.

Στο επόμενο μέρος της εργασίας θα επεξεργαστούμε αυτό τον μετασχηματισμό όπου στην ιστορική επιστημολογία έχει προσδιοριστεί ως επιστημολογική τομή. Αυτό μας οδηγεί στη θέαση της μεγάλης εικόνας των επιστημών. Σε αυτή την εικόνα διαπλέκονται οι σχέσεις των μεγάλων θεωρητικών λόγων, δηλαδή οι σχέσεις ανάμεσα στις επιστήμες και την ιδεολογία, οι σχέσεις ανάμεσα στις επιστήμες και τη φιλοσοφία, οι σχέσεις της ιδεολογίας με τη φιλοσοφία, αλλά και η σχέση των επιστημών με τις επιστήμες. Όλες αυτές οι σχέσεις θα επεξεργαστούν υπό το πρίσμα και υπό τα αποτελέσματα που παράγει η ρήξη με την ιδεολογία μέσα από το ιστορικό και επιστημονικό συμβάν της επιστημολογικής τομής. Σε συνάφεια με τις Γενικότητες (I, II, III), οι οποίες αποτελούν προϋπόθεση και αποτελέσματα μιας διαδικασίας με ποιοτικές ασυνέχειες, η ιστορική επιστημολογία στοχάζεται τη γέννηση, την ανάπτυξη και την εξέλιξη της ιστορίας των επιστημών μέσα από επιστημολογικές τομές και όχι από συνέχειες, *«Διότι μια επιστήμη δεν εξασφαλίζεται αναστρέφοντας μια ιδεολογία. Μια επιστήμη εξασφαλίζεται υπό τον όρο να εγκαταλείψουμε το έδαφος, εντός του οποίου η ιδεολογία θεωρεί ότι καταπιάνεται με το πραγματικό, δηλαδή εγκαταλείποντας την ιδεολογική προβληματική, την οργανική προϋπόθεση των θεμελίων της, και μαζί με αυτό το σύστημα, τις περισσότερες από αυτές τις ίδιες έννοιες, για να θεμελιώσουμε “σε ένα άλλο στοιχείο” στο πεδίο μιας νέας -επιστημονικής- προβληματικής τη δραστηριότητα της νέας θεωρίας».*⁷¹

⁷¹ Louis Althusser, *Για τον Μαρξ*, ό.π., σελ. 275.

2. Ιστορική επιστημολογία

2.1. Η επιστημολογική τομή

*«Η επιστήμη βγαίνει μέσα από την προϊστορία της με τη συνηθισμένη έννοια: Εννοούμε με αυτό ότι δεν γεννιέται από το μηδέν, άλλα μέσα από μια ολόκληρη διεργασία κυοφορίας, πολύπλοκη, πολύπλευρη, που τη διαπερνούν πότε-πότε αναλαμπές, άλλα είναι σκοτεινή και τυφλή, γιατί “αυτή” δεν ξέρει που τείνει, ούτε που θα καταλήξει, αν ποτέ καταλήξει κάπου. Γεννιέται μέσα από την απρόβλεπτη, απίστευτα σύνθετη και παράδοξη -και ωστόσο αναγκαία μέσα στη συμπτωματοκότητά της- συνεργία διαφόρων “στοιχείων” -ιδεολογικών, πολιτικών, επιστημονικών (που ανήκουν σε άλλες επιστήμες), φιλοσοφικών- τα οποία, κάποια στιγμή “ανακαλύπτουν” εκ των υστερών όμως, ότι το ένα αναζητούσε το άλλο, αφού συναντιούνται, χωρίς να αναγνωρίζονται μεταξύ τους, μέσα στη θεωρητική μορφή μιας επιστήμης που γεννιέται».*⁷²

Η έννοια της τομής και συγκεκριμένα της επιστημολογικής τομής, συγκροτεί τον κεντρικό άξονα της προβληματικής του Αλτουσέρ και συγκροτείται από αυτόν. Την έννοια αυτή την κληρονομεί από τον άμεσο δάσκαλό του, Gaston Bachelard. Στην πορεία της κίνησης και εξέλιξης της θεωρητικής πρακτικής του έργου του Αλτουσέρ, πολλές έννοιες και θέσεις αλλάζουν, ωστόσο κάτι που εκτιμώ πως παραμένει σταθερό είναι ότι στοχάζεται-ερμηνεύει, κατανοεί και επεξεργάζεται τις επιστήμες και την ιστορική κίνηση των επιστήμων μέσα από το επιστημονικό συμβάν της επιστημολογικής τομής. Η επιστημολογική τομή υφαίνει τις ανεπαίσθητες ραφές και διαποτίζει κάθε έννοια της προβληματικής του Αλτουσέρ, τόσο του πρώιμου όσο και του ύστερου. Αυτό το γεγονός μπορούμε να το δούμε πιο καθαρά αν προσπαθήσουμε να «σπάσουμε» αναλυτικά την έννοια της επιστημολογικής τομής και έπειτα να ενώσουμε-ανασυγκροτήσουμε συνθετικά τα στοιχεία που τη δομούν και την αποτελούν.

⁷² Althusser, *Στοιχεία αυτοκριτικής*, ό.π., σελ. 24.

Η επιστημολογική τομή είναι μια σύνθετη και πυκνή έννοια. Σε πρώτο επίπεδο μπορεί να κατανοηθεί ως η έννοια που συν-συγκροτούν το επιστημολογικό εμπόδιο και η επιστημολογική ρήξη. Αν κατανοήσουμε ότι το πλέγμα αυτών των εννοιών αλληλο-προσδιορίζεται και αλληλο-νοηματοδοτείται, τότε φτάνουμε στον βαθύτερο χώρο και χρόνο της διαδικασίας των επιστημών, στο γεγονός δηλαδή ότι η ανάπτυξη, η εξέλιξη, η κίνηση και η πρόοδος των επιστημών δεν συνιστά ένα μηχανιστικό-εξελικτικό άθροισμα γνώσεων, που όσο προοδεύει η επιστήμη αυτές προστίθενται στις ήδη υπάρχουσες. Εδώ τίθεται το βαθύ ζήτημα του πώς συγκροτείται η ιστορία των επιστημών και πως αλληλοεπιδρά η ιστορική επιστημολογία με αυτή την ιστορία, δηλαδή σε τελική ανάλυση της συνεχούς ή ασυνεχούς προοδευτικής κίνησης των επιστημών. Σύμφωνα με τον Αλτουσέρ, είναι ίδιον της ιδεαλιστικής - εμπειριστικής ιδεολογίας να παρουσιάζει τις επιστήμες -ή μάλλον για εκείνη την ιδεολογία, την «Επιστήμη» στον ενικό-, ως ένα συνεχές και αρχικό σώμα κεκτημένων γνώσεων/αληθών προτάσεων όπου πάνω σε αυτό το σώμα θα προστεθούν και θα προστίθενται νέες γνώσεις. Συνεπώς, συνιστά μια εικόνα σωρευτικής προόδου για την «ιστορία» των επιστημών. Είναι μια εικόνα των επιστημών που συμπορεύεται με την εικόνα και την προβληματική για τις επιστήμες, όπου τις θέλει να κινούνται προοδευτικά άλλα και ως συνέχεια των προηγούμενων γνώσεων. Η πρόοδος δένεται με την εξελικτική συνέχεια και η εξελικτική μηχανιστική συνέχεια συνδέεται με την άμεση ταύτιση του επιστημονικού αντικειμένου/αντικειμένου της γνώσης με το πραγματικό αντικείμενο του εξωτερικού κόσμου, όπου, όπως επισημαίνει ο Αλτουσέρ, προηγείται του γνωστικού αντικειμένου. Αυτή η προβληματική έχει απορριφθεί τόσο από την ιστορική γαλλική επιστημολογία όσο και από τη μετά-κουνιανή φιλοσοφία της επιστήμης ως ανιστορική.

Τόσο ο Αλτουσέρ όσο και η γαλλική ιστορική επιστημολογία έρχεται σε ρήξη με αυτή την παράδοση της φιλοσοφίας των επιστημών. Η πρόοδος και η αντικειμενικότητα της γνώσης, που η πρόοδος επιφέρει στο επιστημονικό αντικείμενο της γνώσης, έρχεται μέσα από τη ριζική και ποιοτική ασυνέχεια με την προηγούμενη ιδεολογική προβληματική. Αυτή την ασυνέχεια τη βλέπουμε πάντα αναδρομικά γράφει ο Bachelard, ή ακόμα καλύτερα αναδραστικά, όπως θα γράψει ο Αλτουσέρ στα *Στοιχεία αυτοκριτικής*. Το βαθύτερο σημείο που μας αναγκάζει να φτάσουμε η έννοια της επιστημολογικής τομής, συνιστάται στην κατανόηση της ριζικής ποιοτικής ασυνέχειας ως υλικής συνθήκης-προϋπόθεσης και δυνατότητας κάθε αντικειμενικής γνώσης.

Συνεπώς, το γεγονός ότι η πρόοδος και η αντικειμενική γνώση, που είναι τόσο δρώσα προϋπόθεση όσο και το ίδιο το αποτέλεσμα της επιστημολογικής τομής, αλλά και το προϊόν των επιστημονικών πρακτικών, συνιστούν μια διαδικασία άπειρης κίνησης. Αν νοηθούν διαφορετικά από αυτή την ανοιχτότητα, δηλαδή ως συνέχεια, συγκροτούν ένα κλειστό δόγμα και όχι μια ζωντανή επιστήμη: *«Για να γνωρίζουμε το τι είναι μια επιστήμη, πρέπει συγχρόνως να ξέρουμε ότι μπορεί να συνεχίσει να ζει μόνο υπό τις συνθήκες (προϋπόθεση) πώς συνεχίζει την ανάπτυξή της. Μια επιστήμη όπου επαναλαμβάνει τον εαυτό της, χωρίς να ανακαλύπτει κάτι νέο, είναι μία νεκρή επιστήμη, δεν είναι πλέον επιστήμη άλλα παγιωμένο δόγμα. Μία επιστήμη είναι ζωντανή μόνο μέσα από την ανάπτυξή της, η οποία προκύπτει από τις ανακαλύψεις της».*⁷³

Ο Αλτουσέρ θέτει με απαράμιλλη και ανυποχώρητη αυστηρότητα αυτή τη ριζική επιστημολογική ασυνέχεια. Κάθε επιστήμη συγκροτείται και συγκροτεί την επιστημολογική τομή της, δηλαδή τη διαδικασία και τη στιγμή της γέννησής της και του διαχωρισμού της από το ιδεολογικό παρελθόν της έρχεται σε ριζική ρήξη με την προηγούμενη ιδεολογική προβληματική. Δηλαδή, σύμφωνα με το Αλτουσέρ, δεν αποτελεί μια απλή πρόσθεση στο προηγούμενο σώμα γνώσεων, άλλα τη γνώση ενός ριζικά διαφορετικού αντικειμένου: *«Διότι μια επιστήμη δεν εξασφαλίζεται αναστρέφοντας μια ιδεολογία. Μια επιστήμη εξασφαλίζεται υπό τον όρο να εγκαταλείψουμε το έδαφος εντός του οποίου η ιδεολογία θεωρεί ότι καταπιάνεται με το πραγματικό, δηλαδή εγκαταλείποντας την ιδεολογική προβληματική της (την οργανική προϋπόθεση των θεμελιωδών εννοιών της και μαζί με αυτό το σύστημα, τις περισσότερες από αυτές τις ίδιες τις έννοιες), για να θεμελιώσουμε “σε ένα άλλο στοιχείο”, στο πεδίο μιας νέας -επιστημονικής- προβληματικής, δραστηριότητα μιας νέας θεωρίας. Χρησιμοποιώ αυτούς του όρους με τη δέουσα σοβαρότητα, και ως απλή δοκιμασία προκαλώ οποιονδήποτε να παρουσιάσει το παράδειγμα μιας αληθινής επιστήμης που συγκροτήθηκε με την αναστροφή κάποιας ιδεολογίας, δηλαδή έχοντας ως βάση την ίδια προβληματική της ιδεολογίας. Θα έθετα μόνο έναν όρο σε αυτή την πρόκληση: Όλες οι λέξεις να χρησιμοποιηθούν όχι με μεταφορική, αλλά με αυστηρή σημασία»*⁷⁴ [Επισήμανση

⁷³ Louis Althusser, Philosophy and the Spontaneous Philosophy of the Scientists, σελ 18-19

«To know what a science is, is simultaneously to know that it can live only on condition that it develops. A science that repeats itself, without discovering anything new, is a dead science - no longer a science, but a fixed dogma. A science lives only in its development that is, from its discoveries »

⁷⁴ Louis Althusser, Για τον Μαρξ, ο.π. σελ 275

δική μου, Μ.Λ.]. Εδώ μπορούμε να σκεφτούμε το παράδειγμα της αλλαγής της προβληματικής από το γεωκεντρικό στο ηλιοκεντρικό μοντέλο, όπου δεν συγκροτήθηκε ως μια προσθήκη ή από έναν εμπλουτισμό του γεωκεντρικού μοντέλου, αλλά ως τη ριζική αλλαγή της ιδεολογικής προβληματικής.

Υποστηρίζοντας την έννοια της επιστημολογικής τομής, ο Αλτουσέρ θέτει τον εαυτό του τόσο απέναντι από την εμπειριστική και ιδεαλιστική ιδέα -αντίληψη για την επιστήμη όσο και από πιο σύγχρονες παραδόσεις, όπως τον επιστημονικό ρεαλισμό, που κατά μια έννοια αποτελεί επέκταση - έκφραση για την προβληματική του, η τάση τόσο του εμπειρισμού όσο και του ιδεαλισμού, ανάλογα σε ποια από αυτές τις τάσεις του εγγράφεται. Σε πολλά σημεία στο έργο του, ο Αλτουσέρ διατυπώνει πως ο εμπειρισμός και ο ιδεαλισμός αποτελούν τη διαφορετική όψη του ίδιου ουσιακρατικού νομίσματος, καθώς εγγράφονται κατά τον Αλτουσέρ στην ίδια ιδεολογική προβληματική. Εδώ ερχόμαστε στον πυρήνα της ιδέας των επιστημών και των επιστημονικών γνώσεων κατά τον Αλτουσέρ. Όπως σημειώσαμε στο πρώτο μέρος της εργασίας με τη διαδικασία της θετικής αφαίρεσης και τη διαδικασία μετασχηματισμού των Γενικοτήτων I σε Γενικότητες III, η διαδικασία της επιστημονικής γνώσης συνιστά μια διαδικασία παραγωγής. Πηγαίνουμε από αφηρημένες συγκεκριμένες αφαιρέσεις της σκέψης και τη γλώσσας στο αυστηρά προσδιορισμένο συγκεκριμένο του επιστημονικού εννοιολογικού συστήματος (πάντα εντός της σκέψης, συνεπώς της αφαίρεσης).

Το συγκεκριμένο των επιστημονικών γνώσεων συνιστά το σύνθετο και περίπλοκο προσδιορισμένο πλέγμα εννοιών οι οποίες συγκροτούν με αυστηρό τρόπο το αντικείμενο της επιστημονικής γνώσης και την προβληματική του. Η συγκρότηση του επιστημονικού αντικειμένου ως τέτοιου εντός της σκέψης είναι μια μακροχρόνια και σύνθετη κοινωνική διαδικασία. Καθώς έχει απορριφθεί η ιδέα του καθαρού εμπειρικού δεδομένου ως συγκροτικής βάσης για την επιστημονική πρακτική, η συγκρότηση του επιστημονικού αντικειμένου συνιστά μια διπλή κίνηση: *«Μία επιστήμη ορίζει και ταυτόχρονα ορίζεται από ότι μπορούμε να αποκαλέσουμε προοπτική επί του κόσμου. Αυτό σημαίνει ότι μια επιστήμη “βλέπει” ολόκληρο τον κόσμο μέσω αυτής της προοπτικής και ότι τον “βλέπει” μόνο κατά τρόπον που αυτά που τον συγκροτούν εμπίπτουν στην εν λόγω προοπτική. [...] Άρα επιστημονικό αντικείμενο και επιστημονικό εννοιολογικό σύστημα συν-συστήνονται, συν-*

ορίζονται και συν-σηματίζονται». ⁷⁵ Σε αυτό το σημείο ερχόμαστε στον αντίποδα της εμπειρικο-ιδεαλιστικο-ρεαλιστικής προβληματικής, όπου το αφηρημένο συνιστά τη θεωρία περί του πραγματικού συγκεκριμένου του εξωτερικού κόσμου και το συγκεκριμένο συνιστά το πραγματικό συγκεκριμένο. Κατά τον Αλτουσέρ αυτή η γνώση του πραγματικού δεν μπορεί αναγκαία να παρακάμψει τη σκέψη, οπότε η επιστημονική αφαίρεση σε αυτή την προβληματική εξάγει την ουσία του πραγματικού Όντος.

Αυτή την προβληματική τη βλέπουμε στην «καθαρή» της μορφή στις επιστημολογικές εργασίες του φιλοσοφικού ρεύματος του επιστημονικού ρεαλισμού, όπου σημαντικός εκπρόσωπος αυτής της παράδοσης στην Ελλάδα είναι ο Στάθης Ψύλλος, με έργα όπως τα: *Επιστήμη και αλήθεια*, και το βιβλίο του που εκδόθηκε το 2022 *Καρλ Μαρξ και η μεταφυσική της μεθόδου*. Διαφαίνεται από τον πρώτο τίτλο κιάλας (Επιστήμη και αλήθεια) η ριζική διαφορά με την επιστημολογία του Αλτουσέρ, όπου υπάρχουν οι επιστήμες στον πληθυντικό (μαθηματικά, φυσική, ιστορικός υλισμός, ψυχανάλυση) ⁷⁶ και κατ' επέκταση η αντι-ουσιοκρατική θέση, σε αντίθεση με τη θέση για την Επιστήμη στον ενικό, όπου γίνεται άρα λόγος περί μίας και μοναδικής αδιαφοροποίητης επιστημονικής μεθόδου. Παραπέμπω εδώ τα δικά του λόγια: «Ο επιστημονικός ρεαλισμός -το βασικό νήμα που διατρέχει το βιβλίο- είναι η φιλοσοφική θέση που χαρακτηρίζεται από γνωσιακή αισιοδοξία. Δεν υποστηρίζει απλώς ότι η επιστήμη στοχεύει στο να ανακαλύψει την καθορισμένη και ανεξάρτητη από τον νου δομή του κόσμου, αλλά προσθέτει ότι εν γένει επιτυγχάνει σε αυτό τον σκοπό». ⁷⁷ Συνεχίζει σε ένα επίσης διαφωτιστικό σημείο: «Προκειμένου να γίνει αυτό, οι ρεαλιστές θα πρέπει να είναι πιο επιλεκτικοί ως προς το τι είναι ρεαλιστές. Ένας ισχυρισμός που τώρα αναδύεται αρκετά δυναμικά είναι ότι η αλλαγή θεωριών δεν είναι τόσο ριζική και ασυνεχής όσο οι αντίπαλοι του επιστημονικού ρεαλισμού είχαν υποστηρίξει». ⁷⁸

Στα παραπάνω αποσπάσματα βλέπουμε το χαρακτηριστικό νήμα που διαπερνά αυτό που ο Αλτουσέρ ορίζει ως εμπειρικό-ιδεαλιστική ιδεολογική προβληματική του

⁷⁵ Αριστείδης Μπάλας, Ονόματα Κομμουνισμού, Εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα, Μάιος 2018, σελ 78.

⁷⁶ Louis Althusser, Ο Λένιν και η φιλοσοφία, ο.π. σελ 38

⁷⁷ Στάθης Ψύλλος, Επιστήμη και Αλήθεια : δοκίμια στη φιλοσοφία της επιστήμης, εκδόσεις οκτώ, Αθήνα 2008, σελ 14

⁷⁸ Στάθης Ψύλλος, Αυτ. Σελ 57-58

επιστημονικού φαινομένου και των αποτελεσμάτων της στις επιστημονικές γνώσεις. Η κυριολεκτική ταύτιση του επιστημονικού αντικειμένου με το πραγματικό αντικείμενο, σύμφωνα με τον Αλτουσέρ, αποτελεί σε τελική ανάλυση εμπειριστικό κριτήριο, όπου οι θεωρίες κρίνονται ως αληθείς ή ψευδείς από την εξωτερική αναγκαιότητα. Συνεπώς η τάση αυτή σε τελική ανάλυση φτάνει στην ουσιοκρατική αντίληψη και την υιοθέτηση ενός αρχιμήδειου σημείου. Η δεύτερη θέση, αυτή της συνέχειας, συνιστά λογική συνέπεια της πρώτης, καθώς αν δεχτούμε την προβληματική της ταύτισης, νομίζω πως δεν υπάρχει άλλος τρόπος να εξηγηθεί η πρόοδος, πέρα από την εξελικτική και σωρευτική κίνηση των επιστημονικών γνώσεων, η οποία ενέχει μια γενετική αμετάβλητη αρχή και ένα απόλυτο τέλος με τη διπλή σημασία του. Εκτιμώ ότι η βασική κατηγορία της επιστημολογίας του Αλτουσέρ, αυτή της επιστημολογικής τομής, προσπαθεί να ανοίξει την επιστημολογική συζήτηση αντί να την κλείσει. Έχει στραμμένο το ενδιαφέρον στη δυνατότητα της προόδου μέσω της ασυνέχειας και όχι στον φόβο πως αν δεν δεχτούμε με απόλυτους όρους μια απόλυτη αντικειμενικότητα χωρίς ιστορικότητα, διαχρονική, τότε έχουμε υποπέσει στο χάος του σχετικισμού. Αυτό το κλείσιμο και το στεγανό κατά τον Αλτουσέρ ταιριάζει στα δόγματα και όχι στις ζωντανές επιστήμες.

Έχω την πεποίθηση ότι δίλημμα ανάμεσα στην αντικειμενικότητα και τον σχετικισμό μπορεί να αρθεί σύμφωνα με το πώς διαβάζω τον Αλτουσέρ. Το γεγονός ότι ερμηνεύεται η ιστορικότητα ως το αντίθετο της αντικειμενικής γνώσης και το αντίστροφο, συνιστά από μόνο του τεκμήριο σε σχέση με τη δυσκολία που διακατέχει να αλλάξουμε προβληματική και να στοχαστούμε την πρόοδο ως ριζική ασυνέχεια και κατ' επέκταση την άμεση σύνδεση ιστορικότητας και αντικειμενικότητας δηλαδή της ιστορικής επιστημολογίας. Υποστηρίζω πως δεν είναι δυνατό να σταθεί μέσα από αυτή την συλλογιστική μια αντικειμενοποίηση του σχετικισμού αλλά αντίθετα μια σχετική αντικειμενικότητα ή, όπως θα δούμε αργότερα, μια ιστορική και σχεσιακή συγκρότηση του αληθούς με το ψευδές.⁷⁹ Εκτιμώ πως στα κείμενα του ο Αλτουσέρ υπαινίσσεται αυτό το σχήμα, ειδικά όταν παραπέμπει στον Λένιν και τις

⁷⁹ « Το προ-επιστημονικό είναι <<ιδεολογία από την προοπτική της επιστήμης >>. Τίποτα δεν είναι καθ' εαυτό ιδεολογικό ή, από την άλλη οπτική γωνία, τα πάντα είναι ιδεολογικά, η ιδεολογία είναι παντού (ακόμα και μέσα στην επιστήμη όπως θα δούμε σύντομα). Πράγμα που σημαίνει ότι τίποτα δεν είναι ψευδές αφ' εαυτού αλλά μόνο στη συγκροτική σχέση με το αληθές του, δηλαδή μέσω της τομής και μέσα σε αυτήν » Γιώργος Φουρτούνης, Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ και η αλτουσεριανή επιστημολογία του μαρξισμού, Κρίση, τχ 4, Φεβρουάριος 2018, σελ 146

θεωρητικές του μάχης: «Θα πείτε ότι αυτή η διάκριση ανάμεσα στην απόλυτη αλήθεια και τη σχετική αλήθεια είναι ασαφής. Θα σας απαντήσω: είναι όσο ασαφής χρειάζεται για να μην επιτρέψει στην επιστήμη να μετατραπεί σε δόγμα με τη χειρότερη έννοια του όρου άλλα είναι αρκετά ακριβής ώστε να χαράζει σε εμάς και τον φιντεϊσμό, τον αγνωστικισμό, τον φιλοσοφικό ιδεαλισμό, τη σοφιστική των οπαδών του Χιουμ και του Καντ μια αποφασιστική και ανεξάλειπτη διαχωριστική γραμμή».⁸⁰

Εάν η ιστορικότητα, και συγκεκριμένα όπως θα δούμε παρακάτω, η αναδρομή (αναδραστική) ιστορικότητα είναι ο χρόνος και χώρος που συγκροτείται η αντικειμενικότητα της επιστημονικής γνώσης, τότε το αληθές έχει ιστορικά όρια. Προκύπτει το συμπέρασμα ότι μπορούμε πάντα να γνωρίσουμε περισσότερα, ποτέ όμως τα πάντα. Εδώ βρισκόμαστε σε ένα όριο - μη όριο. Νομίζω ότι ίσως πατάμε ανάμεσα στη γνώση των ορίων που θέτει ο Καντ και στην κριτική του από τον Χέγκελ όπου η ίδια η γνώση του ορίου αναιρεί το ίδιο το όριο. Πατάμε σε αυτό το «ανάμεσα» όμως διά μέσω του πρίσματος του Σπινόζα (και αυτό μέσα από τις θέσεις της ιστορικής επιστημολογίας του Αλτουσέρ): δεν είναι κριτήριο το όριο αλλά η ίδια η παραγωγική διαδικασία του ορίου. Δεν μπορώ να υποστηρίξω σε μια αυστηρή επιχειρηματολογία αυτή την αίσθηση. Διαφαίνεται όμως ως έντονη αίσθηση.

Αναφέραμε τη σχεσιακή συγκρότηση της αντικειμενικής γνώσης (σχετική αντικειμενικότητα) και τα αποτελέσματά της εντός της γνώσης, δηλαδή τη σχεσιακή συγκρότηση του αληθούς και του ψευδούς, επιστήμης και ιδεολογίας σύμφωνα με την αλτουσεριανή ορολογία. Αναφέραμε επίσης την παραγωγική και ιστορική διαδικασία αυτού του «ορίου» το οποίο αποτελεί κατά τη δική μου εκτίμηση την άλλη όψη του ίδιου νομίσματος της κατηγορίας της επιστημολογικής τομής. Έχει σημασία σε αυτό το σημείο που τίθεται το ζήτημα της «συγκρότησης» να γίνει μια μικρή «παρέκβαση» μέσω της κριτικής που ασκεί ο Στάθης Ψύλλος στον Αριστείδη Μπαλτά και σε αυτό που ονομάζει ο Μπαλτάς αρνητικό ρεαλισμό. Στο βιβλίου του Στάθη Ψύλλου *Επιστήμη και Αλήθεια* υπάρχει ένα δοκίμιο στο οποίο η κριτική αγγίζει πέρα από το έργο του Αριστείδη Μπαλτά και την ευρύτερη προβληματική της γαλλικής ιστορικής επιστημολογίας, συνεπώς και τον Αλτουσέρ. Η κριτική αυτή διαβάσει μια «ανεπίλυτη» αντίφαση στην προβληματική της «συγκρότησης». Σχηματοποιεί αυτή την αντίφαση στο πέρασ δύο επιπέδων ή χρονιοτήτων και το ονομάζει «το

⁸⁰ Louis Althusser, Ο Λένιν και η φιλοσοφία, ο.π σελ 61 -62, και Γεράσιμος Κουζέλης, Κοσμάς Ψυχοπαίδης, Επιστημολογία κοινωνικών επιστημών,, Louis Althusser, Για την γνωστική διαδικασία σελ 468-467

σχήμα της συγκρότησης και της αναίρεσης). Η αντίφαση κατά τον Ψύλλο έγκειται στο γεγονός ότι δεν μπορούμε να έχουμε και συγκρότηση του επιστημονικού αντικειμένου και την ίδια στιγμή να έχουμε και την αναίρεσή τους ως ιδεολογικό παρελθόν της παρούσας επιστήμης. Η αναίρεση μιας προβληματικής δεν αφήνει χώρο για τη συγκρότηση και το αντίστροφο.⁸¹

Το βαθύτερο νήμα αυτής της κριτικής αγγίζει σε τελική ανάλυση το κλασικό «παράδοξο για το πρόβλημα της γνώσης» που φέρει το ερώτημα διαζευκτικά, δηλαδή σε τελική ανάλυση «αντικειμενικότητα ή ιστορικότητα;». Αν η συγκροτημένη γνώση δεν βασίζεται σε κάποιο «αντικειμενικό» εξωτερικό κριτήριο ή αμετάβλητο στοιχείο, προερχόμενο από την εξωτερική από τον νου δομή του κόσμου, δηλαδή την αναγκαία αιτιώδη δομή του κόσμου, τότε δεν μπορεί να υπάρξει αναίρεση στην πρότερη συγκροτημένη ορθολογική δομή. Δεν μπορεί να υπάρξει κριτήριο αντικειμενικότητας κατά τον Ψύλλο σε αυτή τη διαδικασία συγκρότησης - αναίρεσης - συγκρότησης. Σε τελική ανάλυση κατά την δική μου ανάγνωση τόσο του Αλτουσέρ όσο και του Ψύλλου, φαίνεται να μοιράζεται αν όχι κοινές αρχές σίγουρα πολλά κοινά με την ουσιοκρατική ιδεαλιστικό-εμπειριστική προβληματική που παρουσιάσαμε στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αυτής, έτσι όπως την κατανοεί και την επεξεργάζεται ο Αλτουσέρ. Εδώ τίθενται σε δοκιμασία και δράση τόσο οι υλιστικές θέσεις όσο και επιστημολογικές κατηγορίες. Για να μπορέσω να αναπτύξω και για να προσπαθήσω να επεξεργαστώ μια επαρκής επιχειρηματολογία θα χρησιμοποιήσω τρεις πηγές που έχουν επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την ανάγνωσή μου τόσο για την ιστορική επιστημολογία όσο και τα επιχειρήματά μου γύρω από την εικόνα που έχω σχηματίσει για το επιστημονικό φαινόμενο μέσα από την επιστημολογία του Αλτουσέρ.

⁸¹ «Συγκρότηση: Τα εγκόσμια αντικείμενα που μελετά η επιστήμη συγκροτούνται ως αντικείμενα από το εννοιολογικό σχήμα και τις πρακτικές που χρησιμοποιεί η επιστήμη για να μελετήσει τον κόσμο.

Αναίρεση: Τα εννοιολογικά σχήματα που χρησιμοποιεί η επιστήμη για να μελετήσει τον κόσμο είναι ανοιχτά σε αναίρεση και αλλαγή. [...] Η πρώτη θέση αποτελεί ένα δημοφιλή κατασκευασιακρατικό ισχυρισμό. Θεωρείται αληθής a priori. Συνεπάγεται δε την απουσία οποιαδήποτε τριβής μεταξύ εννοιολογικών σχημάτων και του κόσμου. Από τη στιγμή που ο κόσμος συγκροτείται από το εκάστοτε εννοιολογικό σχήμα, το πώς είναι ο κόσμος καθορίζεται από το εννοιολογικό σχήμα. Συνεπώς, σύμφωνα με τη συγκρότηση ο κόσμος δεν μπορεί παρά να συμμορφώνεται με το εννοιολογικό σχήμα. [...] Μία εκ των δύο πρέπει να εγκαταλειφθεί. Διαφορετικά, πρέπει να βρεθεί ένας εναλλακτικός τρόπος να αρθεί η ένταση» Στάθης Ψύλλος, *Επιστήμη και Αλήθεια*, ό.π., σελ. 108.

Πρώτη πηγή είναι τα ίδια τα κείμενα του Αλτουσέρ και η νομιναλιστική, δηλαδή η αντι-ουσιοκρατική του στάση τόσο σε φιλοσοφικό όσο και σε επιστημολογικό επίπεδο. Δεύτερη πηγή που έχει επηρεάσει σημαντικά την ανάγνωση της ιστορικής επιστημολογίας του Αλτουσέρ είναι τα άρθρα του Γιώργου Φουρτούνη και κυρίως το «Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ και η Αλτουσεριανή επιστημολογία» και το «Ο Λουί Αλτουσέρ και η επιστημολογική αντινομία του μαρξισμού». Συγκεκριμένα, ο τρόπος που διαβάζει τη διαμάχη ανάμεσα στα δύο κύρια ρεύματα της μέτα-κουνιανής φιλοσοφίας της επιστήμης, δηλαδή μεταξύ της Φιλοσοφίας και ιστορίας της επιστήμης και των Σπουδών Επιστήμης και Τεχνολογίας.

Το επιχείρημα που θα αναπτύξω μέσα από την προβληματική της ιστορικής επιστημολογίας του Αλτουσέρ στην κριτική που ασκεί ο Στάθης Ψύλλος, εκτιμώ πως εγγράφεται στην ίδια διαμάχη, κατά μία έννοια η αρχή που το καθοδηγεί είναι η αντιστροφή της κουνιανής προβληματικής. Το κοινό ανάμεσα στην προβληματική του Κουν και του Ψύλλου θεωρώ πως βρίσκεται στον άμεσο εμπειρισμό του Ψύλλου και στον έμμεσο εμπειρισμό του Κουν, όπου για τον Αλτουσέρ, σύμφωνα με το πώς τον διαβάζω, συνιστά διαφορετική όψη του ίδιου νομίσματος. Ο άμεσος εμπειρισμός στην πρώτη περίπτωση αναζητά το κριτήριο της Αλήθειας στις αιτιώδεις σχέσεις της δομής του εξωτερικού κόσμου σε τελική ανάλυση, άρα πρέπει να επιλέξουμε μεταξύ αντικειμενικότητας ή ιστορικότητας προς υπεράσπιση της πρώτης.

Στη δεύτερη περίπτωση, του Κουν τα πράγματα είναι πιο σύνθετα. Ο Κουν, αν και καταφέρνει να στοχαστεί μέσα από το πρίσμα της ιστορικότητας και να κάνει ένα πρώτο βήμα, θεωρώ πως ενώ προσπαθεί να απελευθερωθεί από την εμπειριστική προβληματική παραμένει στο μεταίχμιο της εμπειριστικής προβληματικής αντιστρέφοντάς την. Μέσα από την αρχή της συμμετρικής ασυμμετρότητας των Παραδειγμάτων νομίζω πως διαφαίνεται επίσης η τοποθέτηση του ερωτήματος που θέσαμε πιο πάνω: αντικειμενικότητα ή ιστορικότητα; Συνεπώς, αφού τείνει προς την ιστορικότητα και τη «συγκρότηση» δεν μπορεί να στοχάζεται την αντικειμενικότητα της επιστημονικής γνώσης χωρίς το κριτήριο της εμπειρικής, εξωτερικής από τον νου, αιτιακής δομής του κόσμου. Εγκαταλείπει την «αναίρεση».

Συμπεραίνουμε, έτσι, ότι ο άμεσος εμπειρισμός και ο έμμεσος μοιράζονται το κοινό ερώτημα και το τοποθετούν ως διαζευκτικό δίλημμα: «ιστορική μεταβαλλόμενη κίνηση Παραδειγμάτων ή αμετάβλητη, απόλυτη γνώση της δομής των αιτιακών σχέσεων του πραγματικού κόσμου και των όντων του;». Στον Ψύλλο δεν μπορεί να υπάρξει «αναίρεση»,

διότι η ιστορικότητα τίθεται σε αμφισβήτηση, ενώ στον Κουν από τη μία υπάρχει αλλαγή παραδειγμάτων και δρα η ιστορικότητα, από την άλλη δεν μπορούμε να πούμε με την αυστηρή έννοια του όρου πως (σύμφωνα με την προβληματική του Κουν) τελείται «αναίρεση». Στην περίπτωση του Ψύλλου έχουμε Επιστήμη χωρίς Ιστορία και στην περίπτωση του Κουν έχουμε Ιστορία χωρίς όμως Επιστήμη.⁸² Σε αυτό, σημαντικό ρόλο στο πώς διαβάζω την κάθε προβληματική αποτελεί το δοκίμιο του Georges Canguilhem “Ο ρόλος της επιστημολογίας στη σύγχρονη ιστοριογραφία της επιστήμης”, το οποίο θέτει ένα σημαντικό ερώτημα στο οποίο η προβληματική του Κουν παραμένει μετέωρη, αν και η συνεισφορά του είναι κάτι παραπάνω από σημαντική: *«Αλλά αυτή η επιστήμη του παρελθόντος είναι ένα παρελθόν της σημερινής επιστήμης».*

Με αυτή την πρόταση θεωρώ πως προσπαθεί να δηλώσει πως μια επιστημολογία δεν μπορεί να συνιστά επιστημολογία αν δεν είναι αξιολογική και ιστορική ταυτόχρονα, και μια ιστορία των επιστημών δεν μπορεί να είναι αυτό που δηλώνει αν δεν υπάρχει αξιολογική μεροληψία σε σχέση με το τι συνιστά το παρόν της επιστημονικής γνώσης και γιατί η ιδεολογική προβληματική με την οποία ήρθε σε ρήξη αποτελεί αναδραστικά το εσφαλμένο παρελθόν μια τωρινής επιστήμης: *«Είναι αυτή η αναφορά στη δρώσα επιστήμη του σήμερα που απαγορεύει να συγχέουμε την έννοια της ανάδρομης ιστορίας είτε με έναν ιστορικό σχετικισμό είτε με μια αισθητική της επίπεδης ιστορίας».*⁸³ Στην ιστορική επιστημολογία και στην αλτουσεριανή προβληματική η αναδραστική αξιολογική κρίση δεν προσδιορίζει μόνο την ιστορία και την αντικειμενική γνώση, αλλά αίρει το διαζευκτικό δίλημμα ανάμεσα σε αυτές τις δύο. Παραφράζοντας μια φράση του Γιώργου Φουρτούνη, η ιστορικότητα καθίσταται ο προνομιακός τόπος της αντικειμενικότητας και η αντικειμενικότητα συνιστά

⁸² «Με άλλα λόγια, οι μετά-κουνιανές Σπουδές Επιστήμης μοιράζονται με την αντίπαλή τους παράδοση, την Ιστορία και φιλοσοφία της Επιστήμης, την ασυμβατότητα μεταξύ επιστήμης και ιστορίας. Κανένα από τα αντιμαχόμενα στρατόπεδα των Πολέμων για την Επιστήμη δεν μπορεί να σκεφτεί πραγματικά την ιστορία της επιστήμης: Στην περίπτωση της (φιλοσοφικής) συμμετρικής και συνεχούς ιστοριογραφίας, έχουμε μια “ιστορία της επιστήμης” που δεν είναι ιστορία (άλλα φαντασιακό χρονικό). Στην περίπτωση της (μετά-Κουνιανικής) ασύμμετρης και ασυνεχούς ιστοριογραφίας, έχουμε μια “ιστορία της επιστήμης” που δεν είναι της επιστήμης (αλλά ασύμμετρων σχηματισμών λόγου)». Γιώργος Φουρτούνης, Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ, *Κρίση*, τχ 4, 2018. ό.π., σελ. 143.

⁸³ Γεράσιμος Κουζέλης, Georges Ganguilhem, Η ιστορία των επιστημών στο επιστημολογικό έργο του Γκαστόν Μπασελάρ, στο *Επιστημολογία*. ό.π., σελ. 367.

τον προνομιακό χρόνο της ιστορικότητας: «Αν θα θέλαμε να το συνοψίσουμε σε μια φράση, θα λέγαμε ότι η επιστημονική ασυνέχεια είναι ο προνομιακός τόπος της επιστημονικής ορθολογικότητας και αντικειμενικότητας». ⁸⁴ Εντός της αλτουσεριανής προβληματικής συνυφαίνονται, συνδέονται και δένουν στοιχεία που αποκρυσταλλώνουν και αποκρυσταλλώνονται στην κατηγορία της επιστημολογική τομής.

Πρώτο στοιχείο είναι αυτό της ριζικής και ποιοτικής ασυνέχειας. Οι επιστήμες υπό αυτή την προβληματική της ασυνέχειας νοούνται με μια εντελώς νέα τροπικότητα. Το σχήμα όπου νοεί την Επιστήμη -στον ενικό- συνδέεται εσωτερικά και με την αρχή μιας αναχρονιστικής ιστορίας η οποία είναι αναγκασμένη να βλέπει στο παρελθόν προαναγγελίες και προδρόμους της υπάρχουσας στιγμής και κατάστασης. Η κατασκευή μιας Μεθόδου μιας καθαρής Γλώσσας της Επιστήμης δεν αφήνει χώρο παρά για μια εικόνα σωρευτικής γνώσης. Η Επιστήμη είναι μία και μοναδική, συνεπώς μία Μέθοδος συνιστά τη βασιλική οδό για τον δρόμο της Γνώσης. Με αυτό τον τρόπο οικοδομείται μια εικόνα συνέχειας. Έχει βάση μια αρχική Αλήθεια όπου η μετέπειτα κίνηση δεν μπορεί να την αμφισβήτησει, αλλά μέσω της σωρευτικής συνέχειας να ανασκευάζει την πρόοδο ανατρέχοντας στην προδρομική γενέθλια γη.

Αυτό μας οδηγεί στο δεύτερο στοιχείο της προβληματικής του Αλτουσέρ στο οποίο αποκρυσταλλώνεται η επιστημολογική τομή. Η επιστημολογική τομή συνιστά πέρα από ριζική ποιοτική ασυνέχεια, μία παραγωγική διαδικασία, όπως προσπαθούμε να δείξουμε στο πρώτο κεφαλαίο με τη θετική αφαίρεση. Η ασυνέχεια συνδέεται και δένεται με μια παραγωγική διαδικασία. Αυτό χαράσσει ακόμη μια αντι-ουσιοκρατική γραμμή, ίσως αρκετά σύνθετη. Το σχήμα που παράγεται από αυτή τη διαχωριστική γραμμή οδηγεί κατά τη γνώμη μου στο τρίτο στοιχείο που θα δούμε, ότι η κίνηση δεν είναι μόνο ασυνεχής και μέσω αυτής της ασυνέχειας προοδευτική, αλλά προϋπόθεση και αποτέλεσμα αυτής της ασυνεχής προόδου συνιστά το να προσδιορίζεται αυτή η πρόοδος ως ατελής. Ατελής και με τις δύο σημασίες του όρου, τόσο με αυτόν της ανεπάρκειας όσο και με της διαδικασίας χωρίς τέλος.

Γιατί όμως το δεύτερο στοιχείο, δηλαδή η γνώση ως παραγωγική διαδικασία μας οδηγεί στο τρίτο, δηλαδή την άπειρη πρόοδο άρα άπειρη κίνηση; Για την προβληματική του Αλτουσέρ εκτός από τη γνωστική διαδικασία ως παραγωγική διαδικασία υπάρχουν και δύο

⁸⁴ Γιώργος Φουρτούνης, Ύστερος υλισμός του Λ. Αλτουσέρ και επιστημολογική τομή, *Θέσεις*, τχ 98, 2007.

άλλα σχήματα τα οποία όμως μοιράζονται κοινή ουσιοκρατική βάση. Είναι ο εμπειρισμός σε οποιαδήποτε μορφή και αν παίρνει, ο οποίος υποστηρίζει κατά τον Αλτουσέρ πως η γνώση κατευθύνεται από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο της θεωρίας. Με τον όρο «συγκεκριμένο» αυτή η παράδοση συνήθως εννοεί το συγκεκριμένο του εξωτερικού από τον νου κόσμο, δηλαδή το πραγματικό συγκεκριμένο, ενώ το αφηρημένο συνιστά τη θεωρητική κατασκευή και την προσπάθεια του νου να συλλάβει μέσω της θεωρίας την εμπειρική πραγματικότητα. Πρόκειται για μια θέση περί παθητικής αντανάκλασης. Η πραγματικότητα αντανακλάται παθητικά μέσω της αφαίρεσης στον νου. Η αλήθεια της γνώσης είναι εγγεγραμμένη στην εμπειρική πραγματικότητα και ο νους εξάγει αυτή την ουσία από τα εξωτερικά αντικείμενα. Συνεπώς, η φορά του σχήματος έχει ως εξής: «εξωτερικό αντικείμενο - νους - εξωτερικό αντικείμενο». Η ουσία της γνώσης αποτελεί την ουσία του αντικειμένου. Εμφανίζεται εδώ ξανά μια εικόνα για την επιστήμη ως συνεχούς και σωρευτικής προοδευτικότητας. Αν το αντικείμενο αντανακλάται στον νου, τότε δεν μπορεί να ισχύει η ριζική ασυνέχεια της επιστημολογικής τομής.

Το δεύτερο σχήμα κατά τον Αλτουσέρ υπάρχει στον Χέγκελ, όπου η κίνηση της γνώσης κατευθύνεται από το αφηρημένο της σκέψης στο συγκεκριμένο του πραγματικού κόσμου. Σε αυτό το σχήμα η εξέλιξη και η κίνηση της σκέψης ταυτίζεται με την εξέλιξη και την κίνηση του πραγματικού κόσμου. Συνεπώς, η ουσία της σκέψης που είναι η γνώση του συγκεκριμένου, είναι και η ίδια η ουσία του πραγματικού συγκεκριμένου. Εδώ εμφανίζεται ξανά η ουσιοκρατική θέση περί συνεχούς και σωρευτικού τρόπου. Ο Αλτουσέρ υποστηρίζει πως δεν υφίσταται πραγματικός μετασχηματισμός εντός της αφαίρεσης στο σχήμα του Χέγκελ. Για παράδειγμα, στην επιστήμη της λογικής το Είναι, το Μηδέν και το Γίνεσθαι νοούνται ως Γενικότητες I, που επεξεργάζονται από τις Γενικότητες II τη θεωρία για το άπειρον και το πεπερασμένο και για τη θεωρία ανάμεσα στην ποσότητα και την ποιότητα, και ως τελικό προϊόν γνώσης, δηλαδή Γενικότητες III που καταλήγει στην ουσία της Έννοιας, δηλαδή την Ιδέα του πραγματικού που είναι το ίδιο το πραγματικό. Σε αυτή την κίνηση από το αφηρημένο Είναι στο συγκεκριμένο της Ιδέας έχουμε το σχήμα της προαναγγελίας και του προδρομικού στοιχείου. Υπάρχει κατ' επίφαση μετασχηματισμός και όχι ριζική ποιοτική διαφορά ανάμεσα στις Γενικότητες I και III. Συναντάμε στο Τέλος την αρχή και η Αρχή προϋποθέτει το Τέλος. Κοινό σε αυτά τα δύο σχήματα αποτελεί ότι γνώση και ουσία του κόσμου ταυτίζονται με τον έναν ή τον άλλον τρόπο. Φαίνεται πως τα δύο αυτά σχήματα αποτελούν το ένα την αντιστροφή του άλλου, όμως συμπορεύονται στο πλαίσιο της ίδιας αρχής, δηλαδή είναι ουσιοκεντρικά και ουσιοκρατικά.

Όπως αναφέρει ο ίδιος ο Αλτουσέρ, ο δικός του τρόπος να στοχαστεί τη γνωστική διαδικασία βρισκόταν στον αντίποδα αυτών των δύο σχημάτων: *«Εκείνο που με ενδιέφερε περισσότερο στο κείμενο του Μαρξ ήταν η διπλή ριζική αντιπαράθεση με τον εμπειρισμό και με τον Χέγκελ ενάντια στον εμπειρισμό. Ο Μαρξ υποστήριζε ότι η γνώση δεν πηγαίνει από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο, αλλά από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο, και ότι όλο αυτό εξελίσσεται “μέσα στη σκέψη” ενώ το πραγματικό αντικείμενο που δίνει λαβή σε όλη αυτή την διαδικασία βρίσκεται/υπάρχει έξω από τη σκέψη. Ενάντια στον Χέγκελ, ο Μαρξ υποστήριζε πως η διαδικασία αυτή από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο δεν αποτελεί την παραγωγή του πραγματικού, αλλά μόνο παραγωγή της γνώσης του πραγματικού»*.⁸⁵ Η διάκριση που εισάγει ανάμεσα στο πραγματικό αντικείμενο και το γνωστικό αντικείμενο συνιστά πυρήνα της γνωστικής διαδικασίας ως παραγωγικής διαδικασίας, καθώς επιτρέπει στην επιστημολογική τομή την πραγματική ιστορική και ασυνεχής κίνηση. Μπορούμε να κατανοήσουμε ότι η σχετική αντικειμενικότητα είναι σχεσιακή, δηλαδή δεν υπάρχει μια καθαρή επιστήμη από τη μία και μια καθαρή ιδεολογία από την άλλη, αλλά παράγονται από τη γνωστική διαδικασία που επιφέρει η επιστημολογική τομή μέσα από την αμοιβαία σχέση τους. Αυτή η σχεσιακή παραγωγική του επιστημονικού και του ιδεολογικού χαράσσει άλλη μια υλιστική γραμμή κατά τον Αλτουσέρ, και θέτει άνευ νοήματος κάθε σε συζήτηση περί εγγύησης κάποιου εξωτερικού κριτηρίου που συνήθως αυτό το κριτήριο ανατρέχει επ’ άπειρον στα αιτία των αιτιών. Αποτελεί δηλαδή το αρχιμήδειο σημείο, τη θέα από το πουθενά που γνωρίζει το απολυτό. Ανοίγει λοιπόν ο δρόμος για την υπερβατικότητα.

Αυτό που κερδίζει η υλιστική θέση που θέτει τη γνωστική διαδικασία ως παραγωγική διαδικασία, έχει μια διπλή έκφραση. Από τη μία η σχεσιακή παραγωγή του επιστημονικού και του ιδεολογικού αποκλείει κάθε υπερβατικό αρχιμήδειο σημείο και η γνώση προσιδιάζει ως εμμενές αποτέλεσμα μιας μακροχρόνιας και σύνθετης διαδικασίας. Συνεπώς, η γνωστική διαδικασία δεν χρειάζεται κάποιο υπερβατικό συμπλήρωμα προκειμένου να μπορεί η ίδια να παράγει τα αποτελέσματά της, δηλαδή τις επιστημονικές γνώσεις. Η δεύτερη υλική έκφραση που θέτει αυτή η θέση αναπτύχθηκε και στο πρώτο κεφαλαίο, που μιλήσαμε για την πρακτική και τον μετασχηματισμό μιας «πρώτης ύλης» - Γενικότητες I σε Γενικότητες III, τις γνώσεις. Προσδίδει δηλαδή αυτή η θέση την υλικότητα που προσιδιάζει στις αφαιρέσεις της σκέψης. Η γνωστική διαδικασία ως παραγωγική διαδικασία βασίζεται σε μια υπάρχουσα

⁸⁵ Γεράσιμος Κουζέλης και Κοσμάς Ψυχοπαίδης, , Louis Althusser, Για τη γνωστική διαδικασία στο *Επιστημολογία των κοινωνικών επιστημών*, σελ. 445-446.

«πρώτη ύλη», σπαταλάει εργασιακή δύναμη για να μετασχηματίσει με τα δικά της μέσα παραγωγής αυτή την ύλη σε ένα τελικό προϊόν γνώσης, το οποίο απέχει ριζικά από την πρώτη ύλη. Αυτό το δεύτερο στοιχείο δένεται με το πρώτο, καθώς η ριζική ποιοτική ασυνέχεια μπορεί να γίνει κατανοητή καλύτερα ως παραγωγική διαδικασία και όχι μέσα από την προβληματική του εμπειρισμού ή του ιδεαλισμού.

Επίσης, ενώ το δεύτερο στοιχείο δένεται με το πρώτο, προϋποθέτει και οδηγεί στο τρίτο στοιχείο. Εάν η ιστορία της γνωστικής διαδικασίας αποτελείται από επιστημολογικές τομές, οι οποίες συνιστούν μια ριζική ποιοτική ασυνέχεια και παράγουν αναδραστικά και σχεσιακά τόσο το νέο αληθές επιστημονικό αντικείμενο όσο και την παλιά ιδεολογική προβληματική, τότε αποκτά χώρο και χρόνο η λογική αναγκαιότητα μέσα από την οποία η ιστορία των επιστημών κατανοείται ως μια άπειρη και ανοιχτή διαδικασία. Όπως αναφέραμε πιο πριν, ο Αλτουσέρ υποστηρίζει πως τα κλειστά δόγματα θεωρούν πως αναπαράγουν εντός του κλειστού κύκλου αιώνιες αλήθειες, ενώ αυτό που χαρακτηρίζει τις επιστήμες είναι η εξέλιξη και η ανάπτυξη περεταίρω γνώσεων, συνεπώς μια επιστήμη είναι επιστήμη επειδή υπάρχει σε αυτήν πρόοδος στις γνώσεις της.

Η πρόοδος αυτή όμως δεν ξεκινάει από το παρελθόν για να τα φτάσει στο παρόν άλλα δρα αναδραστικά, είναι μια αξιολογική αναδρομή από την κεκτημένη γνώση του παρόντος, η οποία διέπεται από ασυνέχειες και συνιστά παραγωγική διαδικασία, δεν βλέπει στο παρελθόν προδρομικά στοιχεία που οδήγησαν στο παρόν της, αλλά ιδεολογικές προβληματικές, σφάλματα και εμπόδια τα οποία αποτέλεσαν την πρώτη ύλη που έπρεπε να μετασχηματιστεί ριζικά ώστε να γεννηθεί η εκάστοτε επιστήμη διά της ρήξης της με το ιδεολογικό παρελθόν. Η ιδεολογική προβληματική δεν συνιστά εμπόδιο από την οπτική της ίδιας, δεν είναι καθαυτό σφάλμα, αλλά παράγεται σχεσιακά ως τέτοιο μέσα από την αναδραστική δράση της παραντονικής επιστημονικής γνώσης. Το παρόν καθορίζει το παρελθόν με την αξιολογική αναδραστική κριτική και δεν μπορεί το παρελθόν να προσδιορίσει το παρόν της επιστημονικής γνώσης είναι αδύνατο.

Επομένως, δεν υπάρχει από τη μία ένα απόλυτο ψέμα και από την άλλη μια απόλυτη αλήθεια, αλλά η άπειρη σχεσιακή παραγωγή μέσα από την προοδευτική κίνηση η οποία είναι διαρκής-συνεχιζόμενη και ασυνεχής: *«Οι επιμέρους αλήθειες και τα προδρομικά στοιχεία στην προϊστορία της επιστήμης αναγνωρίζονται και ταυτίζονται μέσα της σαν τέτοια, με αφετηρία την αλήθεια που τελικά ανακαλύφθηκε και κατέχεται “Habemus enim ideam veram?” (Σπινόζα). Είναι πράγματι επειδή (enim) κατέχουμε (habemus) μια αληθινή ιδέα που μπορούμε*

επίσης να πούμε “*Verum Index sui et falsi*”, το αληθινό αυτο-δηλώνεται και υποδηλώνει το εσφαλμένο, επομένως η αναγνώριση του σφάλματος (όπως και των επιμέρους αληθειών) είναι η ανάδραση του αληθινού». ⁸⁶ Εφόσον λοιπόν έχουμε δέσει την επιστημονική διαδικασία με την κατηγορία της προόδου και πως, αν πάψει μια επιστήμη σταματήσει να παράγει νέες γνώσεις και να αναπτύσσεται τότε μετατρέπεται σε κλειστό και ιδεολογικό δόγμα, αυτός ο ορισμός της επιστημονικής διαδικασίας μας οδηγεί στην άπειρη κίνηση.

Αλλιώς δεν έχουμε ούτε πρόοδο και συνεπώς ούτε επιστημονική διαδικασία. Αυτή η εν γένει ανεπάρκεια δρα με θετικό τρόπο, καθώς το αναπόδραστο ιδεολογικό επιστημολογικό εμπόδιο έχει διπλή δράση καθώς είναι τόπος που αναδραστικά η νέα προβληματική εντοπίζει την διαδικασία κριτικής επερώτησης και ο χρόνος που γίνεται το ριζικό άλμα της επιστημολογικής τομής. Και μόνο αν η γνωστική διαδικασία ιδωθεί ως παραγωγική διαδικασία μπορεί να κατανοηθεί και να οριστεί η επιστημονική πρόοδος ως άπειρη και ατελής. Το γεγονός ότι στην εμπειρο-ιδεαλιστική προβληματική της σωρευτικής προόδου διαγράφεται ή υποδεικνύεται μια αρχετυπική αρχή και ένα οριστικό τέλος δεν είναι απλό σύμπτωμα, αλλά ο πυρήνας που καθιστά αδύνατη την κατανόηση της κίνησης των επιστημών μέσω της ριζικής ασυνέχειας. Η επιστημολογική τομή ανοίγει τον δρόμο που αποδογματοποιεί την εικόνα για τις επιστήμες και τις καθιστά ανοιχτά πεδία, ένα άνοιγμα που αποφεύγει τα ίδια του τα κλεισίματα.

Έχουμε όμως καταφέρει να δείξουμε ότι η αντίφαση ανάμεσα στη «συγκρότηση» και την «αναίρεση» μπορεί να αρθεί μέσα από την προβληματική της ιστορικής επιστημολογίας του Λουί Αλτουσέρ; Αν δεν υπάρχει κάποιο a priori αρχιμήδειο σημείο και εφόσον έχουμε απορρίψει πως το αληθινό εγγράφεται απόλυτα στη δομή του εξωτερικού αντικείμενου τότε με ποιόν τρόπο καταφέρνουμε να αποφύγουμε αυτή την αντίφαση που θέτει ο Στάθης Ψύλλος; Αν το επιστημονικό αντικείμενο διαχωρίζεται από το πραγματικό αντικείμενο, αλλά παρόλα αυτά συνιστά τη γνώση του, πάντα εντός της σκέψης, τότε με ποιον τρόπο οι επιστημονικές έννοιες εξελίσσονται και αναπτύσσονται, εφόσον η τριβή με το πραγματικό αντικείμενο όχι μόνο διαμεσολαβείται από το εννοιολογικό σύστημα άλλα και αυτή η διαμεσολάβηση θεωρούμε ότι δεν μπορεί ποτέ να ταυτιστεί με το πραγματικό αντικείμενο; Κατά το ήμισυ έχουμε απαντήσει, και το διαζευκτικό δίλημμα «συγκρότηση ή αναίρεση»

⁸⁶ Louis Althusser, *Στοιχεία αυτοκριτικής*, ό.π., σελ. 36- 37.

θεωρώ πως αρχίζει να σβήνει. Θα γίνει προσπάθεια περεταίρω ανάπτυξης και και ανάδειξης της άρσης αυτού του διλήμματος στο επόμενο κεφάλαιο.

Συμπερασματικά, μπορούμε πούμε πως η επιστημολογική τομή αποκρυσταλλώνει και αποκρυσταλλώνεται στα τρία στοιχεία πρώτον : της ριζικής ποιοτικής ασυνέχειας, δηλαδή με τη ρήξη με το ιδεολογικό παρελθόν, δεύτερον : την κατανόηση της γνωστικής διαδικασίας ως παραγωγική διαδικασία -δηλαδή την πάντα ιστορική και σχεσιακή παραγωγή του επιστημονικού και του ιδεολογικού-, και την ανάδειξη του πως η ιστορική κίνηση των επιστημών είναι αναδραστικά προοδευτική. Εξαιτίας αυτής της θέσης συνάγουμε τρίτον ότι είναι μια κίνηση άπειρη, καθώς αν σταματήσει, οι επιστήμες σταματούν να παράγουν νέες γνώσεις και συνεπώς συγκροτούν και συγκροτούνται ως κλειστά δόγματα. Έπεται από αυτό, και συνάγουμε ότι είναι μια ιστορική διαδικασία κίνησης, ανοιχτής κίνησης και όχι κλειστής στασιμότητας, άρα μια διαδικασία χωρίς τέλος. Η επιστημολογική τομή μάς έδειξε πως αυτό που στην παρελθοντική ιδεολογική προβληματική κατανοείται ως κρίση της επιστήμης δεν είναι παρά η διαδικασία γέννησης μιας νέας προβληματικής ή η περεταίρω ανάπτυξη των επιστημονικών εννοιών και αμφισβήτηση κάποιων καταλοίπων από ιδεολογικές έννοιες εντός της προβληματικής: «Καταρχάς, με ό,τι ονομαζόταν τότε “κρίση της φυσικής”, ο Λένιν αποκαθιστά την αλήθεια: Η ύλη δεν “εξαφανίστηκε”. Μόνο η επιστημονική έννοια της ύλης άλλαξε περιεχόμενο και θα αλλάζει συνεχώς στο μέλλον, διότι η γνωσιακή διαδικασία είναι άπειρη ως προς το ίδιο το αντικείμενο;ο της». ⁸⁷

Οι κατηγορίες αυτές στην προβληματική της ιστορικής επιστημολογίας του Αλτουσέρ παράγουν ένα πλέγμα που αλληλό-προσδιορίζεται, αλληλό-καθορίζεται, αλληλό-ελέγχεται και αλληλό-συμπληρώνεται. Παράγεται μια δομική αλληλουχία που στοπ πυρήνα της έχει σχεσιακή παραγωγή των κατηγοριών μέσα από το πεδίο αυτής της προβληματικής. Κάθε όρος δένει και δένεται με του υπόλοιπους ορούς. Εντός αυτών των σχέσεων και εντός του πεδίου αυτής της προβληματικής θα προσπαθήσουμε να αναπτύξουμε στο επόμενο κεφάλαιο τον τρόπο με τον οποίο παράγεται η διάκριση μεταξύ γνωστικού αντικειμένου και πραγματικού αντικειμένου, και πως αυτή η διάκριση παράγει άλλη μια διαχωριστική γραμμή σε σχέση με την προβληματική που ταυτίζει αυτά τα αντικείμενα και μέσα από αυτή την διάκριση ίσως καταφέρουμε να δώσουμε μια πιο ολοκληρωμένη απάντηση σχετικά με την αντίφαση μεταξύ «συγκρότησης» και «αναίρεσης».

⁸⁷ Louis Althusser, *Ο Λένιν και η φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 49.

2.2. Ιδεολογία και επιστημονικό αντικείμενο

Οι επιστήμες δρουν, αναπτύσσονται και γεννιούνται εντός των ιστορικών κοινωνιών και συνιστούν επι μέρους κοινωνικές πρακτικές σε σχέση με τις υπόλοιπες κοινωνικές πρακτικές όπως σχηματικά χαρτογραφεί ο Αλτουσέρ, την ιδεολογική πρακτική, την οικονομική πρακτική -που την ονομάζει πρακτική της παραγωγής-, την καλλιτεχνική πρακτική, και την ψυχαναλυτική πρακτική. Ο Αλτουσέρ αφήνει εσκεμμένα ανοιχτή αυτή την απαρίθμηση. Ενδεικτικά παρουσιάζει αυτές τις πρακτικές.⁸⁸ Η επιστημονική πρακτική ως κοινωνική πρακτική αλληλεπιδρά και παρά τη σχετική αυτονομία της επηρεάζει και επηρεάζεται από τις υπόλοιπες κοινωνικές πρακτικές. Συνηθώς η επιστημονική πρακτική ιεραρχείται ως αξιολογικά ανώτερη από τις υπόλοιπες, ωστόσο ο Αλτουσέρ αναφέρει πως αυτό μπορεί να προκύπτει εξαιτίας μιας συγκεκριμένης ιστορικο-κοινωνικής οργάνωσης: *«Είναι μια ιδέα που υπάρχει μεγάλος κίνδυνος να μην προέρχεται από αντίστοιχες θέσεις των πρακτικών, αλλά από μια κοινωνική αξιολογική κρίση η οποία παραπέμπει στην οργάνωση της κοινωνίας. Λόγου χάρη, αυτό μπορούμε να το παρατηρήσουμε πολύ εύκολα στην “ιεραρχία πρακτικών” που βρίσκουμε στον Πλάτωνα».*⁸⁹

Ωστόσο, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας θα ασχοληθούμε με την ιδεολογική πρακτική η οποία πέρα από το ότι διαπερνά όλες τις κοινωνικές πρακτικές *«συνιστά ένα διακριτό επίπεδο του κοινωνικού όλου, επίπεδο καθαριστικό για την αναπαραγωγή του κοινωνικού όλου».*⁹⁰ Οι θέσεις του Αλτουσέρ για την ιδεολογία είναι καθοριστικές για την διαμόρφωση και την παραγωγή της επιστημονικής πρακτικής εντός της προβληματικής του. Η ιδεολογία πέρα από πρακτική συγκροτεί και συγκροτείται επίσης από τη συστηματοποίηση και ως θεωρητική ιδεολογία, όπως αντίστοιχα η επιστημονική πρακτική παράγει εντός της θεωρίας το σύστημα εννοιών και το επιστημονικό της αντικείμενο. Συνεπώς, το επίπεδο της θεωρίας αποτελείται για τον Αλτουσέρ από τις επιστήμες, τις θεωρητικές ιδεολογίες, και τη φιλοσοφία. Η ιδεολογία υπάρχει διάχυτη σε κάθε κοινωνική πρακτική τόσο μέσω εικόνων, αναπαραστάσεων, και συστηματοποιημένων ιδεολογικών θεωριών: *«οι πρακτικές ιδεολογίες*

⁸⁸ Louis Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π.

⁸⁹ Louis Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, σελ. 105 – 106.

⁹⁰ Αριστείδης Μπαλτάς, *Για την επιστημολογία του Λουί Αλτουσέρ*, ό.π., σελ. 41.

είναι σύνθετοι σχηματισμοί από διατάξεις εννοιών - εικόνων - αναπαραστάσεων αρθρωμένων με συμπεριφορά -διαγωγή - στάσεις-χειρονομίες με τέτοιο τρόπο ώστε το σύνολο να λειτουργεί ως πρακτικοί κανόνες που κυβερνούν τη συγκεκριμένη στάση/τοποθέτηση των ανθρώπων απέναντι στα πραγματικά αντικείμενα και στα πραγματικά προβλήματα της κοινωνικής και ατομικής ύπαρξης και της ιστορίας τους».⁹¹

Κάθε κοινωνικός σχηματισμός και κάθε κοινωνική πρακτική φέρει τα ίχνη αυτής της δρώσας ιδεολογίας. Η ιδεολογία, όπως δείξαμε στο πρώτο κεφαλαίο μέσω της πρακτικό-τεχνικής αφαίρεσης, συγκροτεί έναν τρόπο του γνωρίζειν όχι όμως αποδεικτικό. Καθώς όμως όπως κάθε άνθρωπος γεννιέται και αποκτά σχέσεις τόσο με τους υπόλοιπους ανθρώπους όσο και με τον φυσικό κόσμο μέσα από μια δοσμένη ιδεολογία που προπορεύεται της δικής του επιλογής και ύπαρξης, με τον ίδιο τρόπο και οι επιστήμες πρέπει να γεννηθούν ερχόμενες σε ρήξη με τα ιδεολογικά εμπόδια που έχουν διαμορφώσει μια καθορισμένη προβληματική και μέσω της οποίας κατανοούμε και νοηματοδοτούμε τις συστηματοποιημένες γνώσεις. Όπως για παράδειγμα για αιώνες ο δυτικός πολιτισμός πορεύθηκε με την ιδεολογική προβληματική του γεωκεντρικού μοντέλου ή τη φυσική του Αριστοτέλη, που διαχώριζε τα φαινόμενα στη γη και στον ουρανό, στην γη κατά τον Αριστοτέλη αντίληψη υπήρχε φθορά ενώ στα ουράνια φαινόμενα βασιλευε η αιωνιότητα⁹². Οι ιδεολογίες αυτές δεν ήταν πως δεν μπορούσαν απλά να δουν αυτό που σήμερα θεωρείται αυτονόητο, δηλαδή το γεγονός ότι η Γη γυρίζει γύρω από τον ήλιο και ότι η ύλη μετασχηματίζεται από τη μικρή Γη ως τους πιο μακρινούς γαλαξίες κάτω από τις ίδιες βαρύτικές δυνάμεις. Ήταν τυφλοί όχι επειδή δεν έβλεπαν το πραγματικό φαινόμενο-αντικείμενο αλλά ακριβώς επειδή έβλεπαν το αντικείμενο της προβληματικής τους ως αναγκαίο και αυτονόητο.

Αυτό που προσδιορίζει την ιδεολογία ως ιδεολογική προβληματική είναι το ίδιο το πεδίο της όρασής της. Για εκείνη αυτό το πεδίο δεν συνιστά απλώς αυτονόητο, αλλά ένα κερτημένο αυτονόητο. Η ιδεολογία σκοπεύει το πραγματικό αντικείμενο και το αφομοιώνει

⁹¹ Αριστείδης Μπαλάς, *Για Την επιστημολογία του Λουί Αλτουσέρ*, ό.π., σελ. 41-42 και παραπέμπει στο Louis Althusser, *Philosophy and the Spontaneous Philosophy of the Scientists*, Εκδόσεις Verso London - New York 1990, θέση 19, σελ. 84-85.

⁹² « Οι απόψεις του Γαλιλαίου για τις ηλιακές κηλίδες , μαζί με ένα πλήθος άλλων παρατηρήσεων και θεωριών , προφανώς αμφισβήτησαν εκ βάθρων τη θεμελιώδη αριστοτελική διάκριση μεταξύ ουράνιας και επίγεια φυσικής . Η ορθόδοξη άποψη , από την αρχαιότητα ως την εποχή του Γαλιλαίου , πρέσβευε ότι η φύση και οι αρχές των ουρανίων σωμάτων είχαν διαφορετικό χαρακτήρα από εκείνες των επίγειων σωμάτων » , Steven Sharin, *Η επιστημονική Επανάσταση* , Εκδόσεις Κάτοπτρο, Σεπτέμβριος 2003 ,σελ 42

εντός της προβληματικής του πεδίου της, η προβληματική γίνεται ο ίδιος κόσμος, τα πάντα ερμηνεύονται, κατανοούνται και βιώνονται μέσα από αυτήν. Για να φέρω ένα παράδειγμα από το παρόν, η τομή που έχουν φέρει οι φεμινιστικές θεωρίες αλλά και οι σπουδές φύλου στις κοινωνικές επιστήμες όσο και στα κοινωνικά κινήματα αποκάλυψαν αναδραστικά κάτι που είναι δομικό και όχι συμπτωματικό, δηλαδή το πόσο βυθισμένες ήταν και είναι οι σχέσεις και οι πρακτικές μας στην πατριαρχική κυρίαρχη ιδεολογία. Μέσα από αυτή την τομή φωτίζεται το παρελθόν μέσα από ένα νέο αντικείμενο αλλά και το ίδιο το παρόν. Συνεπώς στο ιδεολογικό της παρόν, η ιδεολογία ακριβώς επειδή συγκροτεί και βλέπει το αντικείμενο της ως δυνατό, στέκεται αδύνατο να δει κάτι διαφορετικό, αφού αυτό είναι τα μάτια της.

Ο ίδιος ο Αλτουσέρ γράφει το εξής: *«Η όραση είναι αποτέλεσμα των δομικών προϋποθέσεων της προβληματικής. [...] Η ίδια η σχέση που ορίζει το ορατό, ορίζει και το μη ορατό ως σκιασμένο αντίθετό του. Το πεδίο της προβληματικής ορίζει και δομεί το μη ορατό ως χώρος που ορίζεται ως αποκλειόμενος από το πεδίο της ορατότητας και οριζόμενο ως αποκλεισμένος από την ίδια την ύπαρξη και του δομή του πεδίου της προβληματικής, ως στοιχείο απαγορεύει και απωθεί την αντανάκλαση του πεδίου στο αντικείμενο του, δηλαδή τον αναγκαίο και εμμενή συσχετισμό της προβληματικής με κάποιο αντικείμενό της».*⁹³ Οι βασικές προπαραδοχές που συγκροτούν μια προβληματική, αποτελούν άρρητες και λανθάνουσες αρχές οι οποίες καθοδηγούν χωρίς να είναι δυνατό να επερωτηθούν, καθώς λαμβάνονται ως ακρογωνιαίοι λίθοι και άρα ως πηγή της γνώσης και όχι ως το αντίστροφο της άγνοιας. Στην πραγματικότητα η οπτική της όρασης δεν είναι κάτι που συνιστά επιλογή και ίδιον του ενός ή του άλλου υποκειμένου. Η διαμόρφωση του ορατού συγκροτείται από ένα ολόκληρο πλέγμα αφαιρέσεων. Είμαστε ήδη πάντοτε εντός της αφαιρέσεως και εντός της ιδεολογίας. Υπάρχει πάντα μια δοσμένη πρώτη, ύλη καθώς έχει απορριφθεί η προβληματική του άμεσου και καθαρού εμπορικού δεδομένου.

Σε αντίθεση με τις επιστήμες, που όπως είδαμε παραπάνω βασικό χαρακτηριστικό τους συνιστά η περαιτέρω ανάπτυξή τους και η συνεχής αναδραστική αναθεώρηση, η ιδεολογία δρα και λειτουργεί για να αναπαράγει τον εαυτό της μέσω του εαυτού της. Συγκροτεί αυτό που ο Αλτουσέρ ορίζει ως κλειστό δόγμα. Ωστόσο ακριβώς επειδή είναι ριζωμένη στις υλικές πρακτικές, προβάλλει πολύ ισχυρές αντιστάσεις όταν προκύπτει κάποια

⁹³ Louis Althusser, *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*, ό.π., σελ. 31.

κριτική αμφισβήτηση. Ακόμα πιο ισχυρές αντιστάσεις προβάλλει αυτό που ο Αλτουσέρ ορίζει ως επιστημονική ιδεολογία. Όμως αυτή η ισχυρή δράση της ιδεολογίας δεν βασίζεται απλά σε μια -έστω και αναδραστικά- σφαλερή προβληματική πρώτα απ' όλα στηρίζεται στην υλική ύπαρξή της και στις υλικές συνθήκες που την παράγουν: «να γίνει κατανοητό ότι μια ιδεολογία είναι ένα σύστημα ιδεών (ή παραστάσεων) μονάχα στον βαθμό που είναι ένα σύστημα κοινωνικών σχέσεων». ⁹⁴ Από αυτή τη θέση μπορούμε να συνάγουμε και το αντίστροφο, ότι δηλαδή κάθε σύστημα σχέσεων αποτελεί ένα σύστημα σχέσεων καθώς υπάρχει μια κυρίαρχη ιδεολογία που δρα για την αναπαραγωγή του συστήματος των κοινωνικών σχέσεων.

Με αυτό τον τρόπο λοιπόν βλέπουμε πως η επιστημονική πρακτική, καθώς συνιστά μια κοινωνική πρακτική και κάθε κοινωνική πρακτική διαπερνάται από το ιδεολογικό επίπεδο του κοινωνικού, δεν μπορεί αναπόδραστα να γεννηθεί, να δράσει και να αναπτυχθεί έξω από αυτό. Μπορεί να έρθει σε ρήξη με το ιδεολογικό της παρελθόν δεν μπορεί όμως να έρθει σε ρήξη με την ιδεολογία «εν γένει». Η επιστημολογική τομή μέσω της οποίας γεννιέται μια επιστήμη είναι ριζική και μη ανατρέψει σε σχέση με το ιδεολογικό παρελθόν (μια συγκεκριμένης ιδεολογίας) που προσδιορίζει μέσα από την αναδραστική της κίνηση. Όμως καθώς συνιστά κοινωνική πρακτική βρίσκεται πάντα στη σφαίρα επιρροής κάποιας ιδεολογίας. Αυτό το γεγονός αποτελεί τόσο συνθήκη δυνατότητας όσο και συνθήκη αδυνατότητας. Λειτουργεί ακριβώς όπως το επιστημολογικό εμπόδιο, η ανολοκλήρωτη προβληματική ενέχει ένα επιστημολογικό ή ιδεολογικό εμπόδιο το οποίο όμως καθώς σταμάτα αναγκαία την προ-επιστημονική προβληματική, αποτελεί τον ζωτικό χώρο της επιστημολογικής τομής και κατά συνέπεια την ενδεχομενική αναγκαιότητα μέσα από την οποία συντελείται αυτό το επιστημονικό συμβάν το οποίο δεν είναι στιγμιαίο.

Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Αριστείδης Μπαλτάς: *«Η διαδικασία γέννησης του επιστημονικού αντικειμένου μιας επιστήμης ταυτόχρονα με την επιστήμη αυτή τη διαχωρίζει μεν από τις ιδεολογικές σκοπεύσεις του πραγματικού αντικειμένου αλλά τότε κατά τρόπο απόλυτο. [...] Ακόμη και μέσα στα περιθώρια που αφήνει κάθε στιγμή αυτός ο πάντοτε ατελής διαχωρισμός στο επιστημονικό αντικείμενο δεν εξαντλεί την γνώση του αντιστοίχου πραγματικού. Η επιστημονική γνώση αυτού του πραγματικού αντικειμένου επιδέχεται πάντοτε*

⁹⁴ Louis Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 188.

*παραπέρα εμπλουτισμό και το αντίστοιχο επιστημονικό αντικείμενο παραπέρα επεξεργασία».*⁹⁵

Αυτή η θέση ενέχει τα τρία στοιχεία στα οποία αναφέραμε ότι αποκρυσταλλώνεται η κατηγορία της επιστημολογικής τομής άλλα προσθέτει και δύο νέα στοιχεία τα οποία θα αποτελέσουν καθοριστικά για να ολοκληρώσουμε το επιχείρημα σχετικά με την αντίφαση που μπορεί να προκύψει σχετικά με το σχήμα της συγκρότησης και της αναίρεσης. Το γεγονός ότι ο διαχωρισμός από την ιδεολογία και ο προσδιορισμός της από την παρούσα επιστήμη ως ιδεολογίας ενώ είναι ριζικός και μη αναστρέψιμος δηλαδή δεν μπορεί να αναγνωριστεί πότε ξανά ως επιστημονική η θεωρία του φλογιστού ή θεωρία για τον αιθέρα, ωστόσο ο διαχωρισμός δεν μπορεί ποτέ να είναι απολύτως ως προς την ιδεολογία εν γένει. Δεν μπορεί να υπάρξει μια απόλυτα καθαρή επιστήμη.

Το δεύτερο που προσθέτει αυτή η θέση είναι ίσως το πιο σύνθετο σκέλος, εκείνο δηλαδή της διάκρισης ανάμεσα στο επιστημονικό αντικείμενο και το πραγματικό αντικείμενο του οποίου η επιστήμη προσθέτει τη γνώση του. Θεωρώ ότι ο συνδυασμός αυτών των δύο στοιχείων που προστίθενται στα προηγούμενα τρία (1. ριζικά ασυνεχής και αναδραστική πρόοδος, 2. η γνωστική διαδικασία ως σχεσιακή παραγωγική διαδικασία, και 3. ο ορισμός της επιστήμης ως πρόοδος της γνώσης άρα ως άπειρης κίνησης), μπορούν δώσουν μια έντιμη απάντηση σχετικά με την αντίφαση που προσπαθούμε να άρουμε. Κατανοώ πως όλα αυτά τα στοιχεία αποτελούν μια διπλή δράση εντός της σκέψης και εντός της προβληματικής του Αλτουσέρ, από τη μια πλευρά τραβούν γραμμές προς κάθε ουσιοκρατική ή ουσιοποίηση της επιστημονικής διαδικασίας και ταυτόχρονα προσπαθούν να σταθούν υπέρ της δυνατότητας του γνωρίζειν και να αντιπαλέψουν τον σχετικισμό. Στέκονται κατά τη γνώμη μου ανάμεσα στην απόλυτη Αλήθεια και την απόλυτη γνώση της αγνοίας δηλαδή τον απόλυτο σχετικισμό. Η αναφορά στα κείμενα του Λένιν που κάνουν διάκριση ανάμεσά στη σχετική και την απόλυτη αλήθεια δείχνει αυτή την προσπάθεια να προσδιοριστεί η δυνατότητα για μια σχετική και σχεσιακή αντικειμενικότητα έναντι της αντικειμενοποίησης του σχετικισμού. Αποτελεί μια προσπάθεια κατά τα λεγόμενα του Αλτουσέρ να παράγει μια υλιστική αντίληψη για την επιστημονική πρακτική.⁹⁶

⁹⁵ Αριστείδης Μπαλτάς, *Για την επιστημολογία του Λουί Αλτουσέρ*, σελ. 55.

⁹⁶ «Να λοιπόν που αφ' ης στιγμής απορρίφθηκαν η εμπειριστική και η φορμαλιστική αντίληψη για την επιστημονική πρακτική, ανοίγει ο δρόμος για μια τελείως διαφορετική αντίληψη, η οποία προσπαθεί να είναι υλιστική» Louis Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 171.

Η διάκριση λοιπόν ανάμεσα στο επιστημονικό αντικείμενο και το πραγματικό αντικείμενο που μπορεί να εμφανίζεται με διαφορετική ορολογία στο έργο άλλα πάντα με το ίδιο περιεχόμενο νόημα (αντικείμενο της σκέψης και πραγματικό αντικείμενο, συγκεκριμένο της σκέψης και το πραγματικό συγκεκριμένο) παράγει κάποια σημαντικά αποτελέσματα. Διασφαλίζει κατά τον ίδιο την υλιστική θέση της προτεραιότητας της υλικής πραγματικότητας έναντι της συνείδησης και των ιδεών. Η διάκριση αυτή όμως δεν δρα κατά μόνας αλλά συνδυαστικά και με τα άλλα στοιχεία. Αν δεν υπάρχει και δεν μπορεί να υπάρξει ποτέ ταύτιση επιστημονικού και πραγματικού αντικειμένου (αυτή η ταύτιση συντελείται πάντα εντός της σκέψης) τότε ανοίγει ο χώρος δράσης και των υπολοίπων στοιχείων της προβληματικής του Αλτουσέρ. Υπάρχει δηλαδή πάντα ένας κενός χώρος στο πεδίο του επιστημονικού αντικειμένου. Ο κενός αυτός χώρος τίθεται μόνο για να αρθεί και αίρεται μόνο για να τεθεί, είναι ζωτικής σημασίας, καθώς μέσα σε αυτόν γεννιέται το συμβάν της επιστημολογικής τομής και έρχεται να καλύψει αυτό τον χώρο όχι σαν κάτι εξελικτικό και σωρευτικό άλλα σαν μια ρήξη. Με αυτό τον τρόπο η ιστορική επιστημολογία κάνει λόγο για ριζικές και ποιοτικές ασυνέχειες: Ο χώρος που αναγεννιέται ξανά και η ίδια η νέα ορθολογική αντικειμενικότητα.

Καθώς όμως απορρίπτει την ουσιοκρατία σε όλες τις τις εκφάνσεις και δηλώνει πως η διάκριση που τίθεται από το συμβάν της επιστημολογικής τομής ανάμεσα στο επιστημονικό και το ιδεολογικό τελείται πάντα αναδραστικά από το παρόν, δηλαδή παράγεται πάντα σχεσιακά από την ιστορική κίνηση των επιστημών, η διάκριση του επιστημονικού και του πραγματικού αντικειμένου δρα και μέσω του στοιχείου της γνωσιακής διαδικασίας ως σχεσιακής παραγωγικής διαδικασίας. Η θέση της μη ταύτισης επιστημονικού και πραγματικού αντικειμένου θέτει αναγκαία την άρση τόσο της εμπειριστικής όσο και της ιδεαλιστικής προβληματικής. Σύμφωνα με τον Αλτουσέρ η θέση αυτή αίρει την κοινή ουσιοκρατική αρχή αυτών των προβληματικών. Αυτός λοιπόν ο κενός χώρος που φέρει εγγενώς το επιστημονικό αντικείμενο, δρα επίσης μέσω του δευτέρου στοιχείου, αφού η γνώση δεν είναι μόνο όραση, ούτε η ιδέα που βλέπει το πραγματικό και τότε συνιστά μια παραγωγική διαδικασία που παράγει μέσα από την εργασιακή δύναμη τις επιστημονικές έννοιες και το επιστημονικό αντικείμενο. Αν υπήρχε ταύτιση τότε δεν θα υπήρχε ο κενός χώρος με όλα τα υλικά που πρέπει να μετασχηματιστούν ώστε να τον γεμίσει το νέο επιστημονικό αντικείμενο μέσα από τη ριζική ρήξη με το ιδεολογικό αντικείμενο. Η γνώση δηλαδή μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο μέσα από τη διαδικασία που την παράγει και όχι από την υπερβατικότητα κάποιου αρχιμήδειου σημείου.

Η διάκριση ανάμεσα στο επιστημονικό αντικείμενο και το πραγματικό αντικείμενο δρα επίσης και μέσα στο τρίτο στοιχείο, δηλαδή της άπειρης κίνησης της επιστημονικής πρακτικής. Αν λοιπόν αυτό που αποτρέπει την επιστήμη να μετατραπεί σε δόγμα με την αυστηρή και απόλυτη σημασία του, είναι η συνεχής ανάπτυξη και περαιτέρω εξέλιξη των γνώσεων, δηλαδή η πρόοδος των γνώσεων που αυτή μπορεί να παράγει, η επιστημονική πρακτική είναι μια άπειρη διαδικασία χωρίς τέλος. Αν δούμε αυτή τη θέση από μια άλλη οπτική, αφού λοιπόν δεν υπάρχει και δεν μπορεί να υπάρξει ποτέ ταύτιση επιστημονικού αντικειμένου και πραγματικού αντικειμένου, ο κενός χώρος που βρίσκεται σε αυτή την απόσταση δίνει πάντα τη δυνατότητα για περαιτέρω επεξεργασία και ανάπτυξη αυτού του επιστημονικού αντικειμένου. Αφού λοιπόν δεν μπορεί να υπάρξει ταύτιση, άλλα πάντα παραπάνω επεξεργασία τότε βρισκόμαστε ενώπιον μιας άπειρης κίνησης, μιας διαδικασίας χωρίς τέλος. Φτάνουμε λοιπόν στη ζωντανή επιστημονική πρακτική η οποία επιβεβαιώνει τον εαυτό της μέσα από την άπειρη κίνηση, δηλαδή τη ριζικά ασυνεχής πρόοδο που παράγει η ίδια ξανά και ξανά τη διάκριση αναμεσα στο ιδεολογικό και το επιστημονικό. Αποκρυσταλλώνεται ο ορισμός της επιστήμης μέσα από τη δράση όλων αυτών των στοιχείων εντός της προβληματικής του Αλτουσέρ.

Σε αυτό το σημείο συναρθρώνονται η θέση για τη διάκριση επιστημονικού αντικειμένου και πραγματικού αντικειμένου με της θέση ότι η γέννηση μια επιστήμης και μαζί της του επιστημονικού αντικειμένου δεν εξέρχεται ποτέ ολοκληρωτικά από την ιδεολογία που σκοπεύει το πραγματικό αντικείμενο. Αυτή η ριζική άλλα πάντα ατελής γέννηση δρα μέσα και από τις δύο αυτές θέσεις. Η μη ταύτιση αφήνει χώρο πάντα για παραπάνω επεξεργασία, αφού η ιδεολογία είναι εν γένει σε κάθε κοινωνική πρακτική και άρα και στην ίδια την επιστημονική πρακτική πάρα τη σχετική αυτονομία της. Αν δεχόμασταν οποιαδήποτε ριζική και απόλυτη διάκριση μεταξύ επιστημονικού και ιδεολογικού, θα πέφταμε σε αυτό που ο Αλτουσέρ στα στοιχεία αυτοκριτικής ονομάζει δική του θεωρητιστική παρέκκλιση, δηλαδή στην απόλυτη διάκριση ανάμεσα στην Αλήθεια και το Σφάλμα. Θα επιστρέφαμε σε αυτό που ο Αλτουσέρ ονομάζει ιδεαλιστική αντίληψη για την επιστημονική πρακτική.⁹⁷ Η υλιστική αντίληψη για την επιστημονική πρακτική κατά τον Αλτουσέρ μας απομακρύνει ριζικά από την ιδεαλιστική προβληματική: «Αποκλείει τον

⁹⁷ Louis Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 159, 160, 161.

εμπειρισμό του υποκειμένου (και την αντίστροφη όψη του: το υπερβατολογικό υποκειμένο) και τον ιδεαλισμό της έννοιας (και την αντίστροφη όψη του: τον εμπειρισμό της έννοιας)».⁹⁸

Η επιστημονική πρακτική κατά τον Αλτουσέρ έρχεται να προσθέσει κάτι στο πραγματικό αντικείμενο, τη γνώση του επιστημονικού αντικειμένου. Η αφαίρεση λοιπόν έχει αυτή την περίεργη ιδιότητα που αναφέραμε στο πρώτο κεφάλαιο δεν αφαιρεί από το πραγματικό το ουσιαστικό και απορρίπτει το μη ουσιαστικό μέρος του, αλλά προσθέτει ως θετική αφαίρεση στο πραγματικό το νόημα και την γνώση του. Θεωρώ ότι η συνάρθρωση αυτών των στοιχείων μέσα από τη δράση της διάκρισης ανάμεσα στο επιστημονικό αντικείμενο και το πραγματικό αντικείμενο, συνδυαστικά με τη θέση πως η επιστήμη με τη γέννησή της και την ταυτόχρονη γέννηση του επιστημονικού αντικειμένου της και ενώ αποσχίζεται από το ιδεολογικό παρελθόν για πάντα δεν μπορεί να βγει απόλυτα από την ιδεολογία, μπορεί να δώσει μια απάντηση για το πώς αίρει την αντίφαση που θέτει ο Στάθης Ψύλλος στο σχήμα της συγκρότησης και της αναίρεσης.

Η επιστήμη λοιπόν εργάζεται επί της δικής της ενδογενής ατέλειας, προσπαθεί να επεξεργαστεί αυτό το ανολοκλήρωτο και μέσα από αυτή την προσπάθεια παράγει νέες έννοιες οι οποίες σταδιακά είτε μετασχηματίζουν ιδεολογικές έννοιες που υπάρχουν εντός του ίδιου της του σώματος, είτε μπορεί μέσα από εργασία να φωτίσει αυτή την εγγενή αντίφαση και να ασκήσει κριτική σε έννοιες που αποδέχεται ως επιστημονικές, οι οποίες ωστόσο μπορεί να φέρουν αυτό που μέσα από την επιστημολογική τομή θα αποδειχθεί ότι αποτελούσε τη ρίζα της ιδεολογικής προβληματικής. Δεν υπάρχει γενικά και αφηρημένα μια συγκρότηση εν κενώ και μια αναίρεση εν κενώ, αλλά μια συγκεκριμένη συγκρότηση και μια συγκεκριμένη αναίρεση, δεν υπάρχει ένα κριτήριο υπερβατικό πέρα από την ίδια την ιστορία και την ιστορική κίνηση της επιστήμης. Η ίδια παράγει μέσα από μακροχρόνιες και συνθέτες διαδικασίας τα εσωτερικά κριτήρια και την εσωτερική πειθαρχία μέσα από την οποία επεξεργάζεται το επιστημονικό της αντικείμενο.

Ο ίδιος ο Αλτουσέρ προσπαθεί να απαντήσει σε αυτό το ερώτημα με το εξής επιχείρημα: *«Η επιστήμη, ακόμα κι αν είναι πειραματική, εργάζεται μόνο επί του εαυτού της, καθώς από αυτή την άποψη είναι συγχρόνως η πρώτη ύλη του εαυτού, ο δρων του εαυτού της και τα εργαλεία παραγωγής του εαυτού της. Αν όμως εργάζεται μόνο επί του εαυτού της, τότε*

⁹⁸ Louis Althusser, *Για τον Μαρξ*, ό.π., σελ. 322.

πως γίνεται να επιτυγχάνει ανακαλύψεις και να μην επαναλαμβάνεται επ' αόριστον; Αυτό συμβαίνει επειδή εργάζεται, επί του εαυτού της, οριακά, δεν εργάζεται επί μια θεωρίας που θα είχε εξαλείψει κάθε αντίφαση από τον εαυτό της, δηλαδή θα είχε επιτύχει την τελική γνώση του αντικειμένου της. Αντιθέτως, πρόκειται για ανολοκλήρωτη θεωρία που εργάζεται επί της ίδιας της μη ολοκλήρωσής της, και η οποία αντλεί από αυτό το παιχνίδι, από αυτή την απόσταση, από αυτή την αντίφαση υλικό για να προχωρά περισσότερο, για να ξεπερνά το επίπεδο της επιτευγμένης γνώσης, εν ολίγοις υλικό για να αναπτύσσεται. Έτσι παράγει νέες γνώσεις».⁹⁹ Φαίνεται να μπορεί να υποστηριχθεί μια απάντηση μέσα από αυτή την προβληματική του Αλτουσέρ αναφορικά με τη φαινομενική αντίφαση που προκύπτει από το σχήμα της συγκρότησης και της αναίρεσης, το οποίο στην πραγματικότητα αγγίζει και την προβληματική του Τόμας Κουν και εν γένει το ερώτημα αντικειμενικότητα ή ιστορικότητα. Η επιστημολογική τομή συνιστά ακριβώς αυτή την κατηγορία που αποκρυσταλλώνεται η άρση αυτής της αντίφασης. Όπως είδαμε στο παραπάνω απόσπασμα αυτή η αντίφαση αποτελεί την κινητήρια παραγωγική δύναμη για την ανάπτυξη και την εξέλιξη των επιστημών. Ότι φαίνεται ως πρόβλημα στον θετικισμό, στον επιστημονικό ρεαλισμό, στη σχολή της Ιστορίας και φιλοσοφία της επιστήμης άλλα και στις Σπουδές Επιστήμης και Τεχνολογίας, συνιστά λύση για την προβληματική της υλιστικής αντίληψης της επιστημονικής πρακτικής στο έργο του Αλτουσέρ.

Όπως έχει γράψει ίδιος ο Αλτουσέρ, για εκείνον δεν υπάρχει άλλος δυνατός δρόμος για τον υλισμό πέρα από τον νομιναλισμό. Με αυτό τον γνώμονα η επιστημολογία του συνιστά τόσο ιστορική όσο και υλιστική και νομιναλιστική. Όπως έχουμε δει σε όλη την παρούσα εργασία, ο Αλτουσέρ αναπτύσσει όλα τα επιχειρήματά του ως κριτική στην ουσιοκρατική αντίληψη, συνεπώς σε όλο το έργο είτε άμεσα είτε έμμεσα προσπαθεί να συνδέσει τον υλισμό με τον νομιναλισμό και τα δύο αυτά στοιχεία με την ιστορική επιστημολογία. Με την επιστημολογική τομή συνεπώς βρίσκει την κατηγορία εκείνη όπου μπορούν να συναρθρωθούν και να δράσουν οι υλιστικές θέσεις. Οι θέσεις αυτές δεν προσπαθούν να συνάψουν μια σχέση κυριαρχική με τις επιστήμες άλλα μια σχέση συμμαχίας ώστε να ανοίγουν τον χώρο των επιστημών και όχι να τον κλείνουν και να μετατρέπουν τις επιστήμες σε δόγματα. Δεν υπάρχει κάποιο υπερβατικό αρχιμήδειο σημείο και κάποιο a priori αιώνιο κριτήριο της Αλήθειας άλλα μια εμμενής σχέση της γνώσης με τις συνθήκες παραγωγής της: «Έχοντας απορρίψει τους (ιδεαλιστικούς) αναβαθμούς μιας θεωρίας της

⁹⁹ Louis Althusser, *Μύηση στη φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 178.

γνώσης, ο Σπινόζα διατυπώνει την άποψη ότι το “αληθινό” “αυτοδηλώνεται”. Όχι σαν Παρουσία αλλά σαν Παράγωγο με τη διπλή εκδοχή του όρου “παράγωγο” (αποτέλεσμα της εργασίας μιας διαδικασίας που το “αποκαλύπτει”), αφού επαληθεύεται μέσα στην ίδια την παραγωγή του. [...] μόνο η διαδικασία είναι αποδεικτική, συνεπάγεται ότι κριτήριο δεν είναι η Δικαιοδοσία και ότι οι γνώσεις επαληθεύονται μέσα στη διαδικασία παραγωγής τους». ¹⁰⁰

¹⁰⁰ Louis Althusser, *Στοιχεία αυτοκριτικής*, ό.π., σελ. 57-58.

Επίλογος – Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία επ' ουδενί δεν διεκδικεί το μονοπώλιο της αλήθειας για την διαδικασία κίνησης των επιστημών και του επιστημονικού φαινομένου. Αποτελεί μια προσπάθεια ανάλυσης και κατανόησης της προβληματικής του Αλτουσέρ και την πραγμάτευση μια υλιστικής προοπτικής μέσα από την οποία η ιστορική επιστημολογία θα δρα ως σύμμαχος των επιστημών απέναντι στην ιδεολογία και στην εμπειρικό-ιδεαλιστική φιλοσοφία και όχι ως η επιστήμη των επιστημών, δηλαδή η Μέθοδος. Τόσο η κλασική φιλοσοφία από την ανακάλυψη των μαθηματικών όσο και οι σύγχρονες φιλοσοφίες της επιστήμης φαίνεται να προσπαθούν να ιδιοποιηθούν τις επιστήμες και να ανάγουν τους εαυτούς τους ως βασίλισσα των επιστημών και της γνώσης.¹⁰¹ Λειτουργούσαν όπως αναφέρει ο ίδιος ο Αλτουσέρ ως εξωτερικός εγγυητής, όπου διασφαλίζει τη δυνατότητα της αντικειμενικής γνώσης. Αυτή η αντίληψη αποτελεί και τον πυρήνα της θεωρίας του για τη φιλοσοφία. Η φιλοσοφία δεν είναι επιστήμη, δεν παρέχει γνώσεις αλλά συνιστάται στη συγκρότηση θέσεων και αντι-θέσεων, καθώς κάθε θέση συνιστά μια διαχωριστική γραμμή από μια άλλη θέση. Οι επιστήμες θέτουν προβλήματα ενώ η φιλοσοφία θέτει ερωτήματα. Οι θέσεις και οι κατηγορίες της φιλοσοφίας αποτελούν δόγμα ενώ οι επιστήμες και οι έννοιες τους εκπίπτουν σε δόγματα αν δεν αναπτύσσονται και δεν παράγουν νέες γνώσεις.

Η βασική θέση του Αλτουσέρ που διατρέχει την επεξεργασία και την ανάλυση της δικής μου ανάγνωσης, προσδιορίζει το αντίπαλο δέος της δικής του επιστημολογίας ως ιδεαλιστικής-εμπειριστικής και σε τελική ανάλυση ιδεολογικής. Αυτή η θέση είναι η αρνητική θέση όσον αφορά όμως τις δικές του προτάσεις, δηλαδή τις θετικές θέσεις, αυτές

¹⁰¹ Αναφέρω εδώ μια ενδεικτική βιβλιογραφία που με βοήθησε να κατανοήσω αυτή την ηγεμονική σχέση ανάμεσα στη φιλοσοφία και στις επιστήμες μέσα από το ιστορικό γίγνεσθαι, σύμφωνα με την προβληματική του Αλτουσέρ: James Ladyman, *Τι είναι φιλοσοφία της επιστήμης*, Μετάφραση: Γιώργος Μαραγκός, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2016, και *Φιλοσοφία και επιστήμες στον εικοστό αιώνα*, Επιμέλεια Αριστείδης Μπαλτάς και Κώστας Στεργιόπουλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2022, και *Ο Κύκλος της Βιέννης: Η επιστημονική κοσμοαντίληψη*, Γιώργος Ρουσόπουλος, Εκδόσεις Οκτώ, Μάιος 2010, και Παναγιώτης Κονδύλης, *Η κριτική της μεταφυσικής στη νεότερη σκέψη* τόμος Α, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017.

προσδιορίζονται τόσο ως υλιστικές σύμφωνα με τον ίδιο όσο και ως νομιναλιστικές κατά την δική μου ανάγνωση . Και όπως γράφει ο ίδιος μόνο αν κατανοήσουμε τη γνωστική διαδικασία ως παραγωγική διαδικασία μπορεί να διαλυθεί ο ιδεολογικό μύθος.

Ολοκληρώνοντας την εργασία ομολογώ πως προέκυψαν περισσότερες απορίες και ερωτήματα από ότι απαντήσεις. Ένα ερώτημα αφορά τη βασική θέση και την κριτική του Αλτουσέρ στην ουσιοκρατική αντίληψη και την ταύτισή της με τον ιδεαλισμό. Το ερώτημα είναι το εξής: Σύμφωνα με την προβληματική του Αλτουσέρ οι θέσεις που αντιπαλεύουν την ουσιοκρατική-ιδεαλιστική αντίληψη πηγάζουν από την υλιστική-νομιναλιστική προβληματική, αυτό σημαίνει ότι a priori δεν μπορεί να υφίσταται νομιναλιστικός ιδεαλισμός; Η απάντηση μέσα από την προβληματική του Αλτουσέρ, νομίζω πως έχει την τάση να απαντάει, όχι.

Ωστόσο, όπως μας δείχνει και Αλτουσέρ στο έργο του μέσω της αναφοράς στον Καρλ Μαρξ, το να θέσουμε σωστά ερωτήματα αποτελεί μια αρχή πιο σημαντική από το να δώσουμε βιαστικές απαντήσεις. Μια δεύτερη ερώτηση που προκύπτει και θεωρώ ότι μπορεί να αποτελέσει πρώτη ύλη για έρευνα, αφορά τη διαδικασία μετάβασης από την ιδεολογική προβληματική στην επιστημονική προβληματική και στη συγκρότηση του νέου επιστημονικού αντικειμένου δηλαδή της νέας ορθολογικής δομής. Μια πρώτη αντίληψη που διαμορφώθηκε σε σχέση με αυτό το ερώτημα, αναδύει την κατηγορία της κριτικής επερώτησης. Δηλαδή μια διαδικασία όπου παίρνουμε μια απόσταση από αυτό που λαμβάνεται ως λογικά και εμπειρικά δεδομένο, αυτονόητο, δηλαδή τις βασικές λανθάνουσες παραδοχές οι οποίες στηρίζουν την προβληματική και συνεπώς, τον ίδιο τον ορίζοντα της κατανόησης μας όχι ως μεμονωμένα άτομα-υποκείμενα άλλα ως προσδιορισμένα και καθορισμένα από τον εκάστοτε ιστορικό-κοινωνικό σχηματισμό. Αυτός ο κριτικός αναστοχασμός, αυτή η κριτική επερώτηση, συνηθώς εμπειρικά και χρονολογικά έχουμε την τάση να την ταυτίζουμε με ένα συγκεκριμένο στιγμιαίο συμβάν και να συμπτκνώνεται στο έργο μεμονωμένων ατόμων. Για παράδειγμα τον Κοπέρνικο, τον Νεύτωνα, τον Αϊνστάιν, τον Χάιζενμπεργκ.

Αντίστοιχα και στις πολιτικές και κοινωνικές επιστήμες από τον Αριστοτέλη και τον Μακιαβέλλι, μέχρι τον Μαρξ και τον Βέμπερ. Ωστόσο, αν δούμε τη μεγάλη εικόνα από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας ίσως μπορούσαμε να κατανοήσουμε αυτή την κριτική ως μια μακροχρόνια κοινωνική διαδικασία, που σίγουρα το πάθος και η ευφυΐα κάποιων προσώπων λειτουργεί πολλαπλασιαστικά στην κριτική αυτή. Από την άλλη όμως ίσως υπάρχουν κάποια

ιστορικά όρια που δένονται τόσο με τις υλικές συνθήκες όσο και με την κυρίαρχη προβληματική που δεσπόζει, ακόμα και αν της ασκείται κάποια κριτική σε αυτήν. Για παράδειγμα, βλέπουμε στη δυτική σκέψη μέχρι και τον 20^ο αιώνα ελάχιστους στοχαστές να σκέφτονται έξω από την προβληματική της θρησκείας, είτε είναι πολιτικοί φιλόσοφοι, είτε ασχολούνται με τα μαθηματικά και τη φυσική φιλοσοφία. Θεωρώ πως η κριτική επερώτηση και ο αναστοχασμός σε παραδεδομένες αλήθειες και λανθάνουσες παραδοχές, αποτελεί ένα πρώτο βήμα, όμως εκτιμώ ότι δεν φτάνει για να εξηγηθεί η διαδικασία με την οποία οδηγούμαστε σε επιστημονικές επαναστάσεις και τις επιστημολογικές τομές. Και από τη στιγμή που έχουμε εύλογα απορρίψει κάποιο αρχιμήδειο σημείο αιωνίας θέασης, θα πρέπει να μας απασχολήσει αυτή η διαδικασία. Εκτιμώ πως θα αποτελεί ένα ερώτημα όπου κάθε φορά όπου οι επιστήμες αναπτύσσονται, θα επανέρχεται.

Η προοπτική της γαλλικής ιστορικής επιστημολογίας, μέσα από την οποία παράγεται το επιχείρημα πως στην κίνηση των επιστημών η ιστορικότητα και η αντικειμενικότητα συνυφαίνουν τις επιστημονικές γνώσεις, αποτελεί σίγουρα ένα σημαντικό συμβάν. Καθώς μέσα από την αναδραστική ιστορικότητα αναζωογονείται ή αντίληψη των επιστημών για την αντικειμενική γνώση, από την άλλη πλευρά μέσα από την παραγωγή της αντικειμενικότητας προσδιορίζεται η ίδια η φύση της αναδραστικής ιστορικότητας. Για τον ίδιο τον Αλτουσέρ αυτή η διαδικασία προσδιορίζεται ως μια κίνηση και μια διαδικασία χωρίς τέλος. Αναγνωρίζει πως η ιδεολογία, όσο και να προοδεύουν οι επιστήμες, δεν εξαλείφεται ποτέ οριστικά. Αυτή η συνθήκη αποτελεί τόσο το ιδεολογικό επιστημολογικό εμπόδιο που ωθεί την εκάστοτε επιστήμη να μετατραπεί σε νεκρό δόγμα αλλά και ως ο χώρος που ανοίγεται η επιστήμη, ο ανοιχτός χώρος που χρειάζεται να μένει ανοιχτός για να αναπτύσσονται και να εξελίσσονται οι επιστήμες και οι επιστημονικές έννοιες. Για τον Αλτουσέρ η υλιστική φιλοσοφία και η υλιστική αντίληψη της επιστημονικής πρακτικής μπορεί να αποτελέσει έναν κάλο σύμμαχο για τις επιστήμες και την πρόοδος τους, δίνοντας τους όχι τη γνώση του επιστημονικού τους αντικειμένου, άλλα των φιλοσοφικών και ιδεολογικών στοιχείων και των σχέσεών τους με την επιστημονική πρακτική.

Η ανοιχτότητα αυτή αποτελεί κύριο επίδικο για την υλιστική επιστημολογία του Αλτουσέρ. Πώς μπορούμε όμως να έχουμε και άπειρη κίνηση, δηλαδή προοδευτική κίνηση των γνώσεων, και οι γνώσεις αυτές ως δομή είτε να μην μας εγκλωβίζουν σε ένα κλειστό δόγμα είτε στην απελπισία πως αυτό που γνωρίζω σήμερα στο μέλλον μπορεί να αποτελεί μη επιστημονική γνώση; Πώς δηλαδή πετυχαίνεται μια ασταθής σταθερά που παράγει τις

επιστημονικές γνώσεις; Έχω την πεποίθηση ότι ένας αντίστοιχος μηχανισμός, δηλαδή αυτός της ανοιχτής δομής, περιέρχεται σε δύο παραδείγματα που μπορώ να σκεφτώ. Από τη μία το παιχνίδι του σκακιού, το οποίο έχει 64 τετράγωνα στα οποία κινούνται τα πιόνια, και στην αρχή του παιχνιδιού κάθε κίνηση είναι πιο αυστηρά καθορισμένη και προβλέψιμη, όσο όμως οι θέσεις ανοίγουν τόσο ανοίγεται μέσα σε αυτό το πλαίσιο μια απειρία κινήσεων μη προβλέψιμων.

Είναι αυτή η ασταθής σταθερά της ανοιχτής δομής. Το άλλο παράδειγμα που μπορώ να σκεφτώ και ίσως είναι χρήσιμο τηρουμένων των αναλογιών, αφορά το ελληνικό αλφάβητο ή γενικά οποιοδήποτε αλφάβητο δυτικών χώρων. Το ελληνικό πλέον αποτελείται από 24 γράμματα, φαινομενικά μια κλειστή δομή, ωστόσο η παραγωγή λέξεων και ακόμα περισσότερο νοημάτων δεν εγκλωβίζεται ούτε μπορεί να αναχθεί απλώς σε αυτά τα 24 γράμματα, σίγουρα κινείται εντός αυτών όμως δεν εξαντλείται στο πλαίσιο αυτών, δεν καθορίζουν απολυτά αυτά τα 24 γράμματα το νόημα της φράσης ασταθής αστάθεια ή ανοιχτή δομή. Εξαρτώνται άλλα δεν ταυτίζονται. Ίσως αυτό να πραγματεύεται και ο Ζακ Ντερντά στο *η Γραφή και η Διαφορά*, το αναφέρω διότι δεν το έχω διαβάσει αλλά από όσα έχω ακούσει, ένιωσα πώς μπορεί να το προσεγγίζει. Με αυτό τον τρόπο νομίζω μπορούμε να στοχαστούμε αυτή την κίνηση. Θα κλείσω το κείμενο της παρούσας εργασίας με τη φράση του ίδιου του Αλτουσέρ, που στοχάζεται αυτή την ανοιχτότητα: «Δεν έχουμε ξεφύγει λοιπόν από τον κύκλο του ίδιου ερωτήματος: Αν καταφέραμε, δίχως να ξεφύγουμε από αυτό, να μη γυρίζουμε γύρω-γύρω, αυτός ο κύκλος δεν είναι ο κλειστός κύκλος της ιδεολογίας, αλλά ο μόνιμα ανοιχτός, από τα ίδια τα κλεισίματα του, κύκλος της θεμελιωμένης γνώσης».¹⁰²

¹⁰² Louis Althusser, *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*, ό.π., σελ. 97.

Βιβλιογραφία

Ελληνόφωνη βιβλιογραφία

Althusser, L., (2015), *Για τον Μαρξ* (Μτφ. Μπέτζελος, Τ.), Αθήνα: Εκτός γραμμής.

Althusser, L., (2003), *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο* (Επιμ. ελληνικής έκδοσης Δημούλης, Δ.), Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά γράμματα.

Althusser, L., (2016), *Ο Λένιν και η φιλοσοφία: Η φιλοσοφία ως όπλο της επανάστασης* (Μτφ. Μπέτζελος, Τ.), Αθήνα: Εκτός γραμμής.

Althusser, L., (2018), *Το υπόγειο ρεύμα του υλισμού της συνάντησης* (Μτφ. Μπέτζελος, Τ.), Αθήνα: Εκτός γραμμής.

Althusser, L., (2019), *Μύηση στη φιλοσοφία για μη φιλοσόφους* (Μτφ. Μπέτζελος, Τ.), Αθήνα: Εκτός γραμμής.

Althusser, L., (1983), *Στοιχεία αυτοκριτικής* (Επιμ. Καφετζής, Τ.), Αθήνα: Εκδόσεις Πολύτυπο.

Althusser, L., (1994), *Τα φιλοσοφικά* (Μτφ. Ελεφάντης, Α.), Αθήνα: Εκδόσεις Πολίτης.

Μπαλτάς, Α., (2022), *Για την επιστημολογία του Λουί Αλτουσέρ: Η επιστήμη μια ιστορίας και η φυσική ως τρόπος παραγωγής*, Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.

Μπαλτάς, Α., (2018), *Ονόματα του Κομμουνισμού*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Μπαλτας, Α., & Στεργιόπουλος, Κ., (Επιμ.), (2021), *Φιλοσοφία και επιστήμες στον εικοστό*

αιώνα, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Bachelard, G., (2000), *Το νέο επιστημονικό πνεύμα* (Επιμ. Μπαλτάς, Α., Μτφ. Φαράκλας, Γ.), Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.

Canguilhem, G., (2016), *Τι είναι μια επιστημονική ιδεολογία* (Μτφ. Ευστάθιος Β.), Εκδόσεις Πλέθρον.

Lecourt, D., (2022), *Η φιλοσοφία των επιστημών* (Μτφ. – Επιμ. Αθανασάκης, Δ.Ι.), Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Ladyman, J., (2016), *Τι είναι η φιλοσοφία της Επιστήμης* (Μτφ. Μαραγκός, Γ.), Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Νήσος.

Losee, J., (1993), *Φιλοσοφία τη επιστήμης: Μια ιστορική εισαγωγή* (Μτφ. – Επιμ. Χρηστίδης, Θ.Μ.), Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.

Moreau, P.F., (2016), *Ο Σπινόζα και ο Σπινοζισμός* (Επιστ. Επιμ. Αθανασάκης, Δ.Ι., Μτφ. Σιατίτσας, Φ.), Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Κουζέλης, Γ., & Ψυχοπαίδης, Κ., (Επιμ.), (1996), *Επιστημολογία των κοινωνικών επιστημών: Κείμενα*, Εκδόσεις Νήσος.

Κουζέλης, Γ., (Επιμ.), (1997), *Επιστημολογία: Κείμενα*, Εκδόσεις Νήσος.

Montag, W., (2021), *Σπινόζα: Πολιτική σε έναν κόσμο χωρίς υπερβατικότητα* (Μτφ. Καρακούσης, Θ.), Εκδόσεις Πλέθρον.

Ρουσόπουλος, Γ., (2010), *Ο κύκλος της Βιέννης: Η επιστημονική κοσμοαντίληψη*, Εκδόσεις Οκτώ.

Σπινόζα, Μ., (2019), *Ηθική* (Μτφ. Βανταράκης, Ε.) Εκδόσεις Εκκρεμές.

Sharin, S., (2003), *Η επιστημονική Επανάσταση*, Εκδόσεις Κάτοπτρο.

Ψύλλος, Σ., (2008), *Επιστήμη και Αλήθεια: Δοκίμια στη φιλοσοφία της επιστήμης*, Εκδόσεις Οκτώ.

Chrift, A.D., (2016), *Η Γαλλική φιλοσοφία στον 20^ο αιώνα* (Μτφ. Ντζούνης, Β.), Εκδόσεις Πλέθρον.

Αγγλόφωνη βιβλιογραφία

Althusser, L., (1990), *Philosophy and the Spontaneous Philosophy of the Scientists & Other Essays* (Edit: Elliot, G.), London - New York: Εκδόσεις Verso.

Άρθρα σε περιοδικά

Φουρτούνης, Γ., (2007), Ο Ύστερος υλισμός του Λ. Αλτουσέρ και η επιστημολογική τομή, *Θέσεις*, τχ 98, Ιανουάριος - Μάρτιος 2007.

Φουρτούνης Γ., (2018), Ο Ετιέν Μπαλιμπάρ και η επιστημολογία του Μαρξισμού, *Κρίση*, τχ 4, Φεβρουάριος 2018.